

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika õppekava

Helmer Hallik
Lapse parima huvi konstrueerimine perevägivalla juhtumitega tegelevate
spetsialistide tõlgendustes
Magistritöö

Juhendaja: Merle Linno MSW

Tartu 2018

Käesolevaga kinnitan, et olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Helmer Hallik

ABSTRACT

The aim of my thesis “Constructing the best interest of the child in interpretations of specialists dealing with domestic violence cases” is to give an overview of the practices of constructing the best interests of the child among the different specialists co-operating on domestic violence cases involving a child. My focus was on how the specialists understand the best interest of the child and how they manage to work together and co-operate on finding solutions to cases where one of the counterparts of domestic violence is a child.

I conducted four focus group interviews in four regions in Estonia. I used vignettes, which are short realistic but fully made-up cases that the specialists were presented with and asked to solve. In choosing the region for conducting the focus group interview, I took into account the regional differences, the size of the community and also the possible cultural differences. I put together the focus groups on the basis of the various professions that come together when solving a domestic violence cases where children are involved.

The first part of my thesis concentrates on social constructionism, stating that meanings are created in the everyday interactions between people (Strömpl, 2008 through Burr 2005, Gergen 1999, Gergen 2001, Potter 2000). I also present the topics of the best interest of child, domestic violence and forms of co-operation. The second part of the thesis explains the methodological approaches used in the research. In the third part I present the results combined with discussion. I complete my work with a summary.

The best interests of child have divergent interpretations both among the representatives of the same profession and also among the different professions that come together in domestic violence cases. The definition of the best interest of the child presented in the Convention on the Rights of the Child (OHCHR) did not emerge in any of the focus groups. The best interest of the child is conceptualized differently in the OHCHR and the Estonian legislative regulations. Internationally the best interest of child, child rights and well-being are treated together, but in Estonian Child Protection Act these aspects are divided in-between various chapters of the law, which might account for the fragmented understanding among the specialists. This in turn contributes specialists not taking child as a whole approach in solving the cases presented in my study. When solving the cases presented in vignettes the professionals mostly concentrated on the parents and helping the parents with the children being treated as secondary in solving the cases. This happened despite the fact that focus groups were instructed to solve the cases bearing in mind the best interest of the child. The specialists that usually are involved in domestic violence cases involving a child tend to consider the child

protection worker to be the one responsible for the well-being of the child. However, the child protection worker rarely takes the lead or responsibility in directing the co-operation between different professions when solving a case involving a child. The hierarchy of professions hinders working together as a team, creating barriers. There is also some role confusion between the professions.

Keywords: child rights, child best interests, family violence, cooperation, co-production

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	6
I TEOREETILINE ÜLEVAADE	7
1.1 Sotsiaalkonstruksionism.....	7
1.2 Lapse parim huvi	8
1.3 Perevägivald ja laste positsioon	12
1.3.1 Vägivalla teoreetilised käsitlused	12
1.3.2 Laps perevägivald kontekstis.....	14
1.3.3 Lapse ja pere abistamine perevägivald kontekstis.....	16
1.4 Koostöö	19
1.4.1 Koosloome.....	22
PROBLEEMISEADE	24
II METOODIKA.....	26
2.1 Andmekogumismeetod ja protseduur.....	26
2.1.1 Vinjett ja selle kasutamine fookusgrupi intervjuus	27
2.2 Uurimuses osalejad	27
2.3 Uurimuse käik	28
2.4 Andmeanalüüs	29
2.5 Uurimuse eetilised probleemid ja lahendused.....	30
2.6 Urija refleksiivsus	30
III TULEMUSED JA ARUTELU	32
3.1 Lapse parim huvi tõlgendamine	32
3.1.2 Lapse parima huvi tõlgendamine perevägivald juhtumite arutluses.....	40
3.2 Lapse abistajad perevägivald juhtumites.....	46
3.3 Koostöö erinevate spetsialistide vahel perevägivald juhtumite lahendamisel	58
KOKKUVÕTE	69
KASUTATUD ALLIKAD	71
Lisad.....	77

SISSEJUHATUS

Perevägivald on keeruline, raskesti tabatav, määratletav ja mõõdetav nähtus, sest ta toimub inimeste privaatelu sfääris, lähedaste inimeste vahel ja on avalikkuse eest varjatud (Linno, Soo, Strömpl, 2011b). Samad autorid kirjutavad, et laste väärkohtlemisena tuleb käsitleda ka vanemate või teiste pereliikmete vahelise vägivalla pealt nägemist. Peidetud kujul ja keerulistes olukordades lapse parimate huvide tagamine vajab väga head ettevalmistust ja erinevate koostööpartnerite üksteise mõistmist. Meil on nii riigi, ametnike kui inimestena kohustus ja tahe kaitsta lapsi väärkohtlemise eest ning sellepärast peame tegema parima, et me mõistaksime perevägivalla olemust, oskaksime kaasata last tema parimate huvide tagamisse ning oskaksime ning suudaksime teha head ja mõjusat koostööd.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on anda ülevaade lapse parima huvi konstrueerimisest perevägivalla juhtumite lahendamisel koostööd tegevate erinevate erialade spetsialistide tõlgendustes. Keskendun sellele, kuidas käsitavad perevägivalla juhtumeid lahendavad spetsialistid lapse parimat huvi ja mida nad räägivad erinevate erialade spetsialistide koostööst perevägivalla juhtumite lahendamisel, milles üks osapool on laps.

Uuringuks kasutasin kvalitatiivset uurimismeetodit ning viisin läbi neli fookusgrupi intervjuud neljas erinevas Eesti piirkonnas. Intervjuudes kasutasin vinjette. Vinjett on lühike väljamõeldud olukorra kirjeldus, mida osalejad lahendama hakkavad. Piirkondade valikult arvestasin nii geograafilist paiknemist, aga ka kogukonna suurust ning võimalikke kultuurilisi erinevusi. Fookusgrupis osalejad olid minu poolt välja valitud ning valik toetus erialade esindajatele, kellel on kõige suurem kokkupuude perevägivalla juhtumitega, kus peres on kasvamas laps või lapsed.

Minu töö koosneb kolmest osast. Uurimuse esimeses osas käsitlen teooriana sotsiaalkonstruksionismi, mis põhineb arusaamal, et sotsiaalete nähtuste olemus ei peitu nende endi sisemuses, vaid konstrueeritakse inimestevahelises interaktsioonis igapäevase suhtlemise kaudu (Strömpl, 2008 viidates Burr 2005, Gergen 1999, Gergen 2001, Potter 2000). Lisaks annan ülevaate lapse parimate huvide käsitlemisest, perevägivalla olemusest ja erinevate ametkondade ja koostööpartnerite koostöö võimalusest perevägivalla juhtumite lahendamisel. Uurimuse teises osas kirjeldan uurimuse läbiviimisel kasutatud metoodikat ning kolmandas osas olen esitanud tulemused koos aruteluga. Töö lõpeb kokkuvõttega.

I TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1 Sotsiaalkonstruksionism

Minu uurimus asetub sotsiaalkonstruksionistlikku teoreetilisse raamistikku. Hans van Ewijk (2018) kirjutab, et sotsiaalsed konstruksionistid lähtuvad ideest, et sotsiaalne maailm on konstrueeritud maailm. Ta lisab, et ühiskonnad ja meie individuaalne ühiskondlik elu on põhimõtteliselt inimlikud konstruksioonid, mis on ajalises muutumises. Konstruktivne sotsiaaltöö usub loovusesse, narratiividesse, dekonstrueerimisse ning ümberkujundamisse (van Ewijk, 2018). Meie suutlikkus maailmast aru saada ei tulene objektiivsest reaalsusest, vaid teistelt inimestelt – nii minevikust kui ka olevikust (Burr, 2003). Judit Strömpl kirjutab, et sotsiaalkonstruksionistlik metateooria põhineb arusaamal, et sotsiaalsete nähtuste olemus ei peitu nende enda sisemuses, vaid on konstrueeritud inimestevahelises interaktsioonis igapäevase suhtlemise kaudu (Strömpl 2008 viidates Burr 2005, Gergen 1999, Gergen 2001, Potter 2000). Toetun sotsiaalkonstruksionistlikule teooriale seepärast, et selles peetakse oluliseks erinevaid tõlgendusi sotsiaalse maailma loomisel ja selle edasisel eksisteerimisel. Judit Strömpl (2008) on veel öelnud, et sotsiaalsete nähtuste mõistmiseks tuleb neid uurida lisaks jõupositsioonil olevate inimeste arusaamadele ka sama fenomeni kogevate „nõrkade häältega“ inimeste kaudu. Tihtipeale võetakse järgmisesse interaktsiooni kaasa tõlgendus fenomenist, mille loomisel annavad suurema panuse andnud „häälekamad“ ning nõrgematele jäävad väiksemad võimalused tekkinud tähenduse loomisel. Sotsiaalkonstruksionistlikule teooriale toetuvad need uurimistööd, mis soovivad vaidlustada rõhuvaid ja diskrimineerivaid tavasid (Burr, 2003). Sellest lähtuvalt saab ühiskonnas puudutada tundlikumalt käsitletavaid teemasid ning on ka võimalik ja vajalik nõrgema positsiooniga inimesi kaasata, sest kõigi meie interaktsioon on oluline. Minu poolt püstitatud uurimisküsimused puudutavad inimestevahelisi interaktsioone ning interaktsioonides loodavaid tähendusi. Sotsiaalkonstruksionistlik teooria toetab nende loodud tähenduste mõistmist. Judit Strömpl (2012) on öelnud, et füüsiline reaalsus saab sotsiaalseks siis, kui sellele antakse tähendus interaktsioonis – sotsiaalne reaalsus tähendabki erinevate tähenduste maailma.

Keelt saab pidada mõtete eeltingimuseks (Burr, 2003). Keele roll on oluline mõtlemiseks, tunnetamiseks, teadmiste konstrueerimiseks ja säilitamiseks. Keele kaudu saavad inimesed aktiivselt osaleda maailma kujundamises, tundmaõppimises ja selle maailma taasloomises (Strömpl 2012:22). Sotsiaalkonstruksionismi põhiprintsiibid on järgmised:

- kõik, mida inimesed on pidanud ja peavad enesestmõistetavaks, on sotsiaalse konstrueerimise tulemus ja selliselt tuleb seda ka käsitleda (Strömpl 2008:151)
- sotsiaalse tegelikkuse objektide ja nähtuste olemus ei tulene nende sisemisest iseloomust, vaid on inimeste poolt konstrueeritud ning on kollektiivne tulemus (Strömpl 2008:151 viidates Gergen 1999).

Berger ja Luckmann (2018) kirjutavad, et meie suhted teistega ei ole piiratud ainult kaaslaste ja pelgalt kaasaegsete inimestega, vaid me oleme seotud ka eelkäijate ja järeltulijatega, nendega, kes olid minu ühiskonnas kõikehõlmavas ajaloos enne mind ning kes tulevad peale mind. Kokkuvõtvalt annab sotsiaalkonstruksionistlik teooria meile võimaluse mõista inimeste poolt antavaid erinevaid tõlgendusi sarnastele mõistetele ning mõista seejuures erinevate tegurite paljusust alates keele kasutusest kuni eelajaloo ja tulevikuni välja.

1.2 Lapse parim huvi

Lapse õiguste konventsioon võeti vastu 20.11.1989 ÜRO peaassamblee poolt ning Eesti liitus sellega 26.11.1991. Lapse õiguste konventsioonis on kirjas rahvusvaheliselt kokku lepitud lapse õigused. Üheks olulisemaks põhimõtteks selles konventsioonis on lapse parimate huvide tagamine. Lapse õigused on võrdväärsed inimõigustega ning selliselt võib öelda, et rääkides lapse õigustest, räägime me tema inimõigustest (Lapsevanema õigused ja kohustused, i.a). Lapse õiguste konventsioonis käsitletud põhimõtteid järgib ka meie lastekaitsekaitseseadus.

Viimastel aastatel on Eesti lastekaitsepoliitikas toimunud kiired ja olulised muutused. Plaanitakse ja viiakse ellu tegevusi, mis aitavad paremini toetada laste heaolu ja eakohast arengut ning tagavad laste õigused. Laste ja pere arengukavas 2012–2020 (2011) lähtutakse põhimõttest, et iga laps on väärtus. Siinkohal peetakse silmas, et kõigis lapsi ja lastega peresid puudutavates otsustes ja ettevõtmistes seab riik esikohale lapse ning tema pere huvid, vajadused ja heaolu. Nõnda välja öelduna anname riigina selge signaali, et olulised on lapse parimad huvid ning meie ametnikud ja teised asjaosalised peavad selleks koostööd tegema.

Lapse õiguste konventsiooni artikkel 3 ütleb, et igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes tuleb esikohale seada lapse huvid. Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr 14 (2013) on välja toodud, et lapse parimate huvide kontseptsioon on kompleksne ning selle sisu peab alati välja selgitama juhtumipõhiselt. Üldkommentaaris öeldakse ka, et juhtumitega tegelevad erinevad erialaspetsialistid peavad olema võimelised selgitama lapse parimate huvide kontseptsiooni ning seda ellu rakendama konventsiooni artikkel 3 § 1 tõlgendamisel ja

rakendamisel kooskõlas konventsiooni teiste sätetega (Lapse Õiguste Komitee üldkommnetaar nr 14, 2013). Konventsiooni ratifitseerimisega on Eesti riik võtnud endale kohustuse erinevate lapse abistamisega seotud ametite ja ametikohtade arendamise tasemele, kus me ise oleme valmis lapse õiguste kontseptsiooni mõistma, aga ka teistele seda vajadusel selgitama ja seostama seda konventsiooni teiste põhimõtetega.

Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr.14 (2013) on välja toodud, et lapse parimate huvide kontseptsiooni tuleb kohaldada kõigis lastega seotud küsimustes ning alati peab arvestama erinevate õiguslike vastuoludega, mis tulenevad kas konventsioonist või teistest inimõiguste-alastest lepingutest ja õigusaktidest. Samas kommentaaris kirjutatakse, et tähelepanu tuleb pöörata võimalike lapse parimaid huve väljendavate lahenduste väljaselgitamisele. Kommentaar ütleb veel, et lapse parimad huvid *tuleb* esikohale seada alati kõikide rakendusmeetmete vastuvõtmisel, ning see paneb riigile tugeva õigusliku kohustuse, kuna osalisriigil ei ole õigust oma äranägemisel otsustada, kas lapse parimaid huve tuleb hinnata. Samuti ei ole riigil õigust lapse parimate huvide esikohale seadmisele kehtestada mingeid piire (Lapse Õiguste Komitee üldkommnetaar nr 14, 2013).

Esikohale seadmine tähendab, et lapse parimaid huve ei tohi käsitleda teiste asjaoludega samal tasemel. Lastel on täiskasvanutest väiksem võimalus oma õiguste eest seista, ning neid mõjutavate otsuste tegijad peavad selgelt nende huvidest teadlikud olema. Kui laste huve pole esile toodud, on suur tõenäosus, et nad jäävad tähelepanuta (Lapse Õiguste Komitee üldkommentaar nr 14, 2013). Verhellen (2000) on kirjutanud, et lapsed ja täiskasvanud on sattunud justkui nõiaringi: konstrueeritud erinevuste tõttu käsitletakse lapsi ja täiskasvanuid erinevalt, sellega omakorda kinnistatakse erinevused ning väljapääsu poole. Lapsed on varasemalt olnud käsitletud pigem objektidena ning on küllalt tõenäoline, et laste seisukohtadega mitte arvestamise ja nende maha surumisega on jäänud varjatuks ka viis omistada tähendusi nii endale kui ka maailmale (Verhellen, 2000).

Lapse parim huvi on konventsioonis üks oluline põhimõte. Sooviga lapsi nende peres esineva vägivalla eest parimal moel kaitsta, tuleb välja tuua lapse parimate huvide seosed konventsiooni teiste kirja pandud oluliste üldpõhimõtetega.

Üheks selliseks üldpõhimõtteks on artikkel 6, mis sätestab lapse õiguse elule, ellujäämisele ja arengule. Siinjuures tuleb osalisriikidel tagada lapsele selline keskkond, kus tagatakse tema inimväärikus ning igakülgne areng. Ametnikud peavad lapse parimate huvide välja selgitamisel ja hindamisel oma tegevusega kindlustama, et täiel määral austatakse lapse sünnipärast õigust nii elule, ellujäämisele, aga ka tema arengule (Lapse Õiguste Komitee üldkommentaar nr 14, 2013). Selline kohustus sunnib ka meie riigis tegema preeväägivalla

juhtumitega töötamisel kõik endast olenev, et luua vajalik keskkond ning vajadusel otsustavalt tegutseda, et tagada lapsele vajalik areng keerulistes oludes.

Teine oluline põhimõte on sätestatud konventsiooni artiklis 12, kus on kirjas, et lapse parimate huvide hindamisel tuleb austada lapse õigust väljendada vabalt oma arvamust ning et tema poolt antud seisukohad saaksid kohase kaalu kõikides last puudutavates küsimustes. Lapse parimate huvide tagamine ja tema õigus olla ära kuulatud on teineteisega seotud põhimõtted ning nende koosmõju aitab kaasa laste olulise rolli tähtsustamisele kõigis nende elu mõjutavates küsimustes (Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr 14, 2013).

Lapse parimate huvide kaitsmiseks on vajalik selle üldpõhimõtte tõhus rakendamine iga ametniku poolt. Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr 14 (2013) on välja toodud vajalikud tegevused, milleks on lapse parimate huvide hindamine ja väljaselgitamine. Selle tagamiseks soovitatakse nimetatud üldkommentaaris juhendada alljärgnevalt:

- Toetudes faktidele, tuleb iga juhtumi puhul välja selgitada parimate huvide hindamiseks asjakohased elemendid, sisustada need ning määratleda nende kaalukus üksteise suhtes.
- Selle teostamiseks järgitakse menetlust, mis peab tagama õiguslikud garantiid ja õiguse nõuetekohase täitmise.

Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr 14 (2013) on ära toodud ka elemendid, mida tuleb arvesse võtta lapse parimate huvide hindamisel ja väljaselgitamisel, sõltuvalt konkreetsest olukorrast:

- Lapse arvamus
- Lapse identiteet
- Perekondliku keskkonna säilitamine ja sidemete hoidmine
- Lapse eest hoolitsemine, tema kaitse ja turvalisus
- Haavatavas olukorras olek
- Lapse õigus tervisele
- Lapse õigus haridusele

Oluliseks tuleb pidada, et tavapärane on lapse parimate huvide hindamisel kõigi asjakohaste lapse parimate huvide elementide üldine hindamine. Sealjuures sõltub iga elemendi kaalukus teistest elementidest (Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr 14). Samas üldkommentaaris kirjutatakse, et kõik elemendid ei ole iga juhtumi puhul tema unikaalsusest lähtuvalt asjakohased ning erinevaid elemente võib erinevate juhtumite puhul erinevalt kasutada ning lapse prima huvi erinevad asjaolud võivad olla – arvestades konkreetset

juhtumit ja selle asjaolusid – hindamisel vastuolus. Samas üldkommentaaris tuuakse näide, kus perekondliku keskkonna säilitamise element võib olla vastuolus vajadusega kaitsta last vanemate vahelise või vanemate poolse vägivalla ja sellest lähtuva väärkohtlemise ohu eest. Kaaludes erinevaid elemente, tuleb meele pidada, et lapse parimate huvide hindamise ja väljaselgitamise eesmärk on tagada konventsioonist tulenevate õiguste täielik ja efektiivne kasutamine ning lapse igakülgne vajalik areng (Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr 14, 2013).

Andres Aru ja Kristi Paron (2015) on kirjutanud LÕKi kommenteerides, et eesti keele tõlkes on läinud kaduma „lapse parimad huvid“ ning leiavad, et põhimõtte rakendusala on väga lai. Nad nõustuvad Katre Luhamaaga, kes on kirjutanud, et ÜRO Lapse õiguste konventsioonis toodud lapse parim huvi erineb ka sisult eesti keelde tõlgitud lapse huvidest. Lapse parim huvi sunnib otsuse tegijat või tegijaid välja selgitama lapse kõik võimalikud erinevad huvid ning hindama seda kogumis, mis on lapse jaoks just konkreetsel juhul parim lahendus (Luhamaa, 2015). Sõna *parim* puudumine võib erinevate sekkuvate erialaspetsialistide poolt anda laste huvidele tähenduse, kus laialdast, erinevate asjaolude kogumis hindamist ei toimu, sest selleks võib puududa arusaam, võimalus või tahe. Kati Valma (2012) on oma magistritöös leidnud, et lapse parima huvi mõiste on ebaselge – seda kasutatakse sageli, kuid mõiste sisu ei osata alati terviklikult lahti mõtestada, seda nii vanemate kui ka spetsialistide poolt. Lapse parim huvi on sotsiaalne konstruktsioon, mida võivadki erinevad inimesed erinevalt konstrueerida ja tõlgendada. On ootuspärane, et seda nähakse erinevalt, igaüks omamoodi ja erinevatel aegadel isemoodi. Erialspetsialistidel on omad subjektiivsed kogemused ning hoiakud lapse õiguste suhtes. Selliselt on lapse parimaid huve sarnaselt näha keeruline. Saar ja Gornischeff (2016) on välja toonud, et suuresti on Eesti siseriiklikud õigusaktid konventsiooniga kooskõlas, ent nende praktiline rakendamine seda veel ei ole. Lastekaitse Liit (2015) peab selle üheks põhjuseks mitmete kohalike omavalitsuste puhul nii rahaliste vahendite, aga ka inimressursi vähesust. Samuti võib põhjuseks pidada ka konventsiooni ja siseriiklike õigusaktide omavahelise lõimumise keerulisust, sest näiteks, nagu kirjutab Luhamaa (2015), ei ole ka 2015. aastal uuenduskuuri läbinud lastekaitseseaduses lapse parimate huvide põhimõtte selgemini sätestatud.

Lapse õiguse konventsioon on välisleping, kus lapse parim huvi on sõnastatud üldpõhimõttena selliselt, et lapse õigused, lapse heaolu ja parim huvi on lahti mõtestatav kogumis. Eesti lastekaitseseaduses käsitletakse lapse õiguste ja heaolu tagamist ning lapse kohtlemise üldpõhimõtteid eraldi: 2. peatükis käsitletakse lapse õiguste ja heaolu tagamist ning 5. peatükis lapse kohtlemise põhimõtteid, kus oluliseks peetakse lapse huvidest lähtumist. Selliselt ei ole

lapse toetamine käsitletav tervikuna ning koostööpartnerite ettevalmistatuse võimalik erinev tase esitab meile väljakutsed edaspidiselt konventsiooni selle eesmärgipärasusest lähtuvalt täita.

1.3 Perevägivald ja laste positsioon

Vägivald erinevates suhetes, tuttavate või võõraste inimeste vahel on tõsine inimõiguste rikkumine ja probleem ka rahvatervise seisukohast. Eesti riik on allkirjastanud Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ning tõkestamise konventsiooni 2014. aastal, võttes sellega endale kohustuse rakendada erinevaid meetmeid, et tagada kõikidele ohvritele kaitse vägivallatsemise korral ning pakkuda neile ohvritena spetsiaalseid toetavaid teenuseid (Soo, 2016). Üks keerulisemaid vägivalla liike nii olemuselt, selle avastamise, aga ka abistamise tagamise mõttes on perevägivald. Perevägivald on kompleksne probleem, kuhu ei ole haaratud mitte ainult ohver ja vägivallatseja, vaid ka ülejäänud pereliikmed kas pealtnägijate või kannatajatena, samuti ka laiem ringkond inimesi, nagu naabus- ja kogukond (Linno, Soo, Strömpl, 2011a). Kui tänaval on korda tagamas politsei ja kodanikud, siis kodu suletud uste taga võivad meie teadmata toimuda lubamatud teod, mis kahjustavad kõiki pere liikmeid (Linno, Soo, Strömpl, 2011b). Sellest lähtuvalt oleme igapäevaselt tõelise väljakutse ees – kuidas tagada kõikidele pereliikmetele turvaline keskkond inimväärseks elamiseks. Me peame olema abistajatena aktiivsed ning mõistma ühtmoodi vägivalla erinevate vormide olemust ning aru saama pere sisestest ohvristumise erinevatest võimalustest.

1.3.1 Vägivalla teoreetilised käsitlused

Iga päevas saame massimeedia vahendusel või tuttavatega suheldes informatsiooni, milles räägitakse vägivallast. Sagedamini räägitakse naistevastasest vägivallast ja perevägivallast. Vägivallast rääkides või kirjutades kasutavad erinevad ametnikud, spetsialistid jt keeleliselt erinevad väljendeid. Selliselt on võimalik, et me taastoodame vägivallast rääkides või vägivalla sündmusi lahendades uusi tähendusi ning ei saa kindlad olla, et need on alati abivajajate abistamise seisukohast õiged.

Vägivald on teadlik füüsilise jõu või võimu kasutamine, ähvardamine või tegelik jõu kasutamine kellegi vastu – teise inimese, grupi või kogukonna vastu –, mis võib esile kutsuda

või kutsub esile vigastuse, surma, psühholoogilise kahju, arenguhäireid või vabaduse kaotuse (World report on violence and health, 2002).

Vägivald jaguneb:

- enese vastu suunatud vägivald
- isikutevaheline vägivald
- kollektiivne vägivald, (World report on violence and health, 2002).

Edasiselt käsitlen isikutevahelist vägivalda ning magistritöö eesmärgist lähtuvalt üksteisega varasemalt tuttavate vahelist vägivalda. Kase on 2004. aastal kirjutanud, et me võiksime lähisuhtevägivalla all mõista intiimpartneri vastu suunatud vägivalda. Soo (2016) on kirjutanud, et lähisuhteks võib pidada tunnetel või intiimsusel põhinevat suhet abikaasade, kooselupartnerite ja kohtingupartnerite ning teiste pereliikmete vahel. Sellistes suhetes esinevat vägivalda võime pidada lähisuhtevägivallaks. Politsei- ja Piirivalveameti kodulehelt saab lugeda, et lähisuhtevägivallaks on igasugune vaimne, füüsiline või seksuaalne vägivald, mis toimub inimeste vahel, kes on või on varem olnud üksteisega intiimsuhtes, seadusest tulenevalt omavahel seotud või omavahel veresuguluses (Lähisuhtevägivald, i.a).

Sellisel viisil käsitleb lähisuhtevägivald kõige laialdasemalt erinevate suhete tõttu tuttavate vahelist vägivalda ning edaspidi toodud käsitlusi võib pidada lähisuhtevägivalla alaliikideks.

Linno jt (2011b) on välja toonud, et Euroopa Nõukogu konventsioon naistevastase ja perevägivalla ennetamiseks ning vähendamiseks defineerib perevägivalda järgmiselt: perevägivald sisaldab kõiki füüsilise, seksuaalse, psühholoogilise või majandusliku vägivalla akte, mis leiavad aset perekonnas, kodus või praeguste või endiste abikaasade või partnerite vahel hoolimata sellest, kas toimepanija elab või elas ohvriga ühel elamispinnal.

Perevägivald kätkeb endas järgmisi olukordi:

- praeguse/endise abikaasa/elukaaslase vastu suunatud;
- laste väärkohtlemine;
- vägivald (vana)vanemate suhtes;
- õdede-vendade omavaheline vägivald.

Perevägivalla mõiste ei määratle ära sündmuse toimumise kohta, kuivõrd vägivallajuhtum võib aset leida kas ohvri või vägivalla toimepanija kodus või väljaspool seda, näiteks tänaval, külas või mujal (Linno jt, 2011b).

Peretüli ja perevägivald võivad tunduda sünonüümidenä, nagu seda aeg-ajalt meedias kajastatakse või politseistatistikas esitatakse, kuid tegelikkuses need mõisted ei kattu. Tüli tuleks käsitleda kui võrdse staatusega pereliikmete omavahelist vaidlust või vastasseisu, mis

on tekkinud erimeelsusest või huvide konfliktist. Peretüli võib päädida kompromissi või ühe osapoole tagasitõmbumisega, kuid mitte kunagi füüsilise vägivallaga (Linno jt, 2011b).

Paarisuhtevägivald võib toimuda nii praeguste kui ka endiste elukaaslaste, abikaasade või intiimpartnerite vahel. Paarisuhtevägivald on igasugune füüsilise agressiooni, seksuaalse sunduse, psühholoogilise vägivalla ja kontrolliva käitumise akt, mis põhjustab füüsilist, seksuaalset või psühholoogilist kahju (WHO, 2010).

Sooline vägivald on vägivald, mis on suunatud isiku vastu tema soo, soolise identiteedi või soolise väljendumise tõttu või mõjutab ebaproportsionaalselt teatud soost isikuid. Sooline vägivald hõlmab vägivalda lähisuhetes, seksuaalvägivalda (sh vägistamine, seksuaalne väärkohtlemine ja ahistamine), inimkaubandust, orjust ning mitmesuguseid kahjulikke tavasid, nagu sundabielud, naiste suguelundite moonutamine ning n-ö aukuriteod (Euroopa Parlamendi ja Nõukogu direktiiv 2012/29/EL artikkel 17).

Naistevastane vägivald on igasugune soolisel erinevusel põhinev vägivald, mille tulemus on või mis võib tõenäoliselt lõppeda vaimse, kehalise või seksuaalse kannatuse või kahjuga naisele, sealhulgas ka taolise vägivallaga ähvardamine, sund ja vabaduse võtmine kas avalikus või eraelu sfääris (Declaration on the Elimination of Violence against Women, 1993).

WHO (World report on violence and health, 2002) definitsiooni järgi tähendab lapse väärkohtlemine lapse kõikvõimalikke füüsilise ja emotsionaalse väärtalt kohtlemise viise, seksuaalselt väärkohtlemist, hooletusse jätmist ja tema ekspluateerimist, millega kaasneb kas tegelik või potentsiaalne oht lapse tervisele, arengule või väärikusele. Selle laialdase definitsiooni sees eristatakse viit tüüpi väärkohtlemist: füüsiline väärkohtlemine, seksuaalne väärkohtlemine, hooletusse jätmine ja hooletu kohtlemine, emotsionaalne väärkohtlemine ja ekspluateerimine. Linno jt (2011b) on kirjutanud, et laste väärkohtlemisena tuleb käsitleda ka lapsevanemate ja teiste pereliikmete vahelise vägivalla pealtnägemist.

1.3.2 Laps perevägivalla kontekstis

Üks vägivalla vormidest, kus inimesed tihti abi vajavad, on perevägivald. Perevägivald on seotud nii naiste, meeste kui ka lastega, ja on olemas erinevad abistamise ja karistamise strateegiad. Miller (2016) väidab, et igal aastal on maailmas üks laps üheksast tunnistajaks vanemate vahel aset leidvale füüsilisele või vaimsele vägivallale. Sama autor ütleb, et esmajoonel tähendab see vägivalla vahetatud pealtnägemist, hilisemat vigastuste märkamist või sõnalise väärkohtlemise kuulmist. Lastepsühhiaater Anne Daniel-Karsen (2018) on öelnud, et lastepsühhiaatri poole pöörduvate hädasolevate laste hulgas on 75% puhul põhjuseks vägivald

peresuhetes (Traks, 2018). Ta lisab, et lapsevanemate või teiste pereliikmete vahelise vägivalla pealtnägemine või kuulmine on last kahjustav samamoodi, kui otsene vägivald lapse suhtes, seega tuleb perevägivalla tunnistajaks olemist pidada ka lapse väärkohtlemiseks. Mitte üksnes vägivallajuhtumi juures olemine või kõrvalt toast kuulmine ei mõju lapsele halvasti, vaid ka vigastusega muserdatud lapsevanema nägemine ning pingelise õhkkonna tajumine kodus. Sellest lähtuvalt võib välja tuua järgmised perevägivalla toimumise tunnistajaks olemise viisid:

- perevägivalla vahetu kuulmine
- perevägivalla vahetu nägemine
- hilisem vägivallajuhtumi tagajärgede nägemine (Linno jt, 2011b).

Daniel-Karlsen on öelnud, et sageli on laps vanematevahelisest vägivallast teadlik palju varem, kui lapsevanem ise tegelikku olukorda mõistab (Traks, 2018).

Mononen-Mikkilä, Perttu, Rauhala, Särkkälä (2001) on kirjutanud, et lapsed kannatavad samaste tagajärgede all nagu otsese vägivalla kannatajaks olnud pereliige. Lastel võivad tunda erinevaid valusid (nt kõhu- ja peavalu). Samuti võib neil esineda õpiraskusi, käitumishäireid, masendust, aga ka agressiivsust. Vägivallatsemine pereliikme suhtes võib selle tunnistajaks olnud lapses põhjustada emotsionaalseid ja käitumisprobleeme (Holden, 1998, Johnston ja Campbell, 1988 viidatud Austini 2000 järgi). Perevägivalda kogeva lapse puhul tuleb arvestada ka seda, et laps ei suuda mingilgi moel oma vanemaid hüljata ning see tekitab temas häbitunde ja sellega toimetulekuks võib laps hüljata iseenda (Hellsten, 2006). Daniel-Karlsen ütleb, et laps võtab kiiresti süü vanemate probleemide eest oma väikestele õlgadele (Traks, 2018).

Suureks ohuteguriks tuleb pidada ka otsese vägivalla võimalikku ülekandumist lastele ohvriks oleva vanema poolt. Mononen-Mikkilä jt (2001) kirjutavad, et mehe vägivald naise vastu võib aja möödudes pöörduda ka laste vastu. Kui naine on paarisuhtes vägivalla objektiks, siis kasvab märgatavalt ka laste oht kogeda isa poolt füüsilist vägivalda. Sarnaselt kirjutab Qverlien (2009), et on selgeid tõendeid selle kohta, et perevägivalla puhul on suur oht laste väärkohtlemise suurenemiseks.

Kase (2004) on kirjutanud, et vägivalla all kannatvad naised võivad mingil hetkel tunda viha oma laste vastu. Paljud vägivalda kogenud lapsevanemad võtavad kogu vastutuse laste eest ainult enda peale. See aga on lisastressiks juba varasemalt ilmnunud vägivallast põhjustatud stressile. Sellest lähtuvalt aga võib väheneda taluvuse piir laste käitumise suhtes. Selliselt võib ohvriks olev lapsevanem muutuda kannatamatuks ning olla vägivaldne oma laste vastu (Mononen-Mikkilä jt, 2001).

Lapse kasvukeskkond määrab oluliselt tema tuleviku ning probleemse lapsepõlve korral on ta ise tulevikus suurema tõenäosusega vägivaldne või antisotsiaalne (Extract from The Wave Report, 2005). Bancroft (2013) toob välja, et poiss, kes kasvab üles vägivaldses kodus, võib hakata ajapikku märkama, et tema isal ei paista kunagi tekkivat oma käitumise pärast tõsiseid probleeme. See nagu oleks märk sellest, et tema isa käitumist ei peeta kogukonnas lubamatuks. Laps võib hakata seostama vägivalda endaga ning tunda end toimunud süüdiolena või vastutavana. Samuti on tõenäoline, et lapsed võtavad omaks vägivaldse käitumismustri, seda eriti siis, kui keegi otseselt vägivalda kasutamist ei tauni (Linno jt, 2011b). Lapse kasvamine peres, kus vägivallatsetakse, mõjutab alati lapse edasisest arengut ning sellest lähtuvalt on oluline, et erinevad abistajad ja lapsega kokkupuutuvad spetsialistid leiaksid üles kõik võimalused, et lapsed saaksid vajalikku abi ning nad kannaksid tulevikus õigeid väärtusi ning elaks oma loodud peres turvaliselt konstrueeritud peremustrite järgi.

1.3.3 Lapse ja pere abistamine perevägivalda kontekstis

Selleks, et perevägivalda vähendada ja ennetada, on esmatähtis, et igas kohalikus omavalitsuses, igas kogukonnas, oleks loodud laiapõhjaline võrgustik, kes ühiselt perevägivalda ohvreid abistab. Uurimustest on teada (Linno jt, 2011b), et erinevate valdkondade spetsialistidest koosnev võrgustik võib kohalikes omavalitsustes erineda, sõltuvalt sellest, milliseid tugiteenuseid vallas või linnas pakkuda on võimalik. Toon siinkohal välja minu konstrueeritud võimaliku võrgustiku, mille liikmed võiksid oma tööülesannete tõttu koostööd teha perevägivalda juhtumite puhul. Abistajaid on erinevaid ning oluline on, et teadvustatakse probleemi olemasolu ning leitakse see õige tee lapse parimate huvide tagamiseks. Lapse parim huvide tagamise võti peitub teenuste olemasolus ja nende osutajate heas koostöös. Kuna minu uurimustöö on suunatud erinevate koostööpartnerite käsitluste uurimisele, siis ei kirjuta ma antud alapeatükis lähivõrgustiku võimalustest ohvrite abistamisel.

Lastekaitsetöötaja

Lastekaitsetöötaja peamiseks ülesanneteks on lapse parimate huvide tagamisel laste ja perede nõustamine, informeerimine, probleemide lahendamise koordineerimine ning vajadusel toetuste, teenuste ning muu abi tagamine lapse parimate huvide vaates (Linno jt, 2011b).

Lastekaitseadusest (RT I, 06.12.2014, 1) tulenevalt on lastekaitsetöötajale pandud kohustused tagada lastele nende heaolu ja õigused ning seetõttu oodatakse temalt koordineerirolli.

Politsei

Politseiasutusel on perevägivalda juhtumitega tegeledes erinevaid rolle. Linno jt (2011b) näevad, et politsei on esmane reageerija ja sageli ainus võimalus saada abi 24 tundi ööpäevas ja seitsmel päeval nädalas. Politseilt saab kogu riigi territooriumil esmast abi ehk üsna kiiresti reageerides peatatakse vägivaldne käitumine.

Politsei- ja Piirivalveameti enda kodulehel kirjutatakse, et perevägivald on kuritegu, millega tegeleb politsei (Lähisuhtevägivald, i.a). Sellega antakse mõista, et politsei viib perevägivalda lõpetamise eesmärgil läbi ka kohtueelset menetlust. Kuna prokuröri ja kriminaalasjade menetleja erialade piirid suuresti kattuvad, siis käsitlen analüüsis neid koos.

Prokurör

Prokurör on prokuratuuriseaduse (RT I, 28.12.2017, 13) järgi riigiametnik, kes osaleb kuritegude tõkestamiseks ja avastamiseks vajaliku jälitustegevuse planeerimises; juhib kohtueelset kriminaalmenetlust, tagades selle seaduslikkuse ja tulemuslikkuse; esindab kohtus riiklikku süüdistust ning täidab muid seadusega prokuratuurile pandud ülesandeid. Prokuratuuri aastaraamatus (2017) öeldakse, et kuigi prokurör jääb oma töös enamjaolt reaktiivseks, on eelkõige just kogukonnaprokuröri võimalused palju rikkamad. Kogukonnas turvalisuse tõstmiseks seatud prioriteetide selgitamine ja menetluse põhjal tehtud järelduste edastamine tõstab usaldust prokuröride ja nende kaalutlusotsuste vastu ning suurendab prokuratuuri töö läbipaistvust. Kogukonnaprokuröri rolli võiks määratleda kui kombinatsiooni ennetavast ja reageerivast tööst, mis nii mõnelgi puhul saab toimuda samaaegselt. Ehhki ka täna see toimib, on võimalik, et edaspidi hakkavad prokurörid laiemalt panustama perevägivallaga tegeleva võrgustiku töösse.

Naiste tugikeskused

Ohvriabi seaduse (RT I, 28.12.2017, 52) järgi on naiste tugikeskuse (edaspidi *tugikeskus*) teenus selle seaduse tähenduses liitteenus, mille eesmärk on aidata kaasa naistevastase vägivalda ohvriks langenud naise vägivallast pääsemisele ja iseseisva toimetuleku saavutamisele, pakkudes turvalist keskkonda ja nõustamist ning vajaduse korral ajutist majutust naisele ja temaga kaasas olevatele lastele. Naiste Varjupaikade Liidu kodulehe andmetel antakse asjaajamisjuhiseid suhtlemisel riigi, kohaliku omavalitsuse ning teiste vajalikke teenuseid osutavate asutustega, ning samuti antakse nõu asjassepuutuva seadusandluse kohta. Samuti pakutakse vägivalda ohvritele emotsionaalset tuge, jagatakse ohvritele informatsiooni abi saamise võimaluste kohta üle riigi ning võimalust rahuneda, ennast

välja puhata ja ka ajutiselt varjupaigas elada (Eesti Naiste Varjupaikade Liit, i.a). Teenustena pakutakse veel psühholoogilist nõustamist, psühhoteraapiat ning õigusabi (Ohvriabi seadus, RT I, 28.12.2017, 52). Räägitakse palju naiste varjupaikade paremaks muutmisel, kuid perevägivalda kogenud laste toetamist ei ole peeta käesoleval hetkel tugikeskuste pädevuseks, seda ei nimetata nt teenuste loetelus ning see ei ole riiklikult rahastatud.

Ohvriabi

Ohvriabi seaduse (RT I, 28.12.2017, 52) järgi on ohvriabiteenuse mõte säilitada või parandada hooletuse või halva kohtlemise, füüsilise või seksuaalse vägivalla ohvriks langenud isiku toimetulekuvõimet. Ohvriabitöötajad pakuvad emotsionaalset tuge ning jagavad informatsiooni abi saamise erinevate võimaluste kohta. Samuti juhendavad ja abistavad nad suhtlemisel riigi ja kohaliku omavalitsuse asutustega ning teiste ohvritele teenuseid osutavate asutustega (Linno jt, 2011b).

Koolitöötaja

Koolis käimise perioodidel on lapsed kõige enam seotud haridusasutusega, ja võimalused tema muret märgata ning last toetada on koolis töötavatel inimestel. Linno jt (2011b) kirjutavad, et koolitöötajad on spetsialistid, kes otseselt lastega tihedalt kokku puutuvad ning saavad tänu sellele märgata perevägivallale viitavad ohte. Daniel-Karlsen ütleb, et mures lapse pereelu koolitöötaja muuta ei saa, aga ta saab lapsele olla tema mure kuulaja (Traks, 2018). Juba sellise ärakuulamisega julgustab ta last, et on keegi, kes tahab ja julgeb tema lugu teada saada. Selliselt on koolil olulisteks ülesanneteks märkamine ja teavitamine ning lapsele toe pakkumine.

Meditsiinitöötaja

Meditsiinitöötaja ülesandeks on laste tervise edendamine, väärtustamine ja positiivse tervise suurendamine. Tegemist on teadliku sekkumisega, mille kaudu on võimalik paremaks muuta laste vaimset, füüsilist ja ka sotsiaalset tervist, ennetada haigestumist, puute kujunemist ja enneaegset surma. Selle alla käivad ka võimalikud perevägivalla ohvrid, kelle vigastusi perearst ja pereõde või ka kooliõde kindlasti märkama peaksid (Linno jt, 2011b). Meditsiinitöötaja on sarnaselt koolitöötajale oluline ressurss võimalike probleemide märkamisel ning juhtunust teavitamisel. Meditsiinitöötaja roll on aga oluline ka sellepolest, et vajadusel hoida lapse tervislikku ja turvalist psühhosotsiaalset ja füüsilist keskkonda (Linno jt, 2011b).

1.4 Koostöö

Lapse parimate huvide tagamisel peavad erinevad ametkonnad tegema koostööd. Sellest sõltub lahenduse edukus ning see, kuidas lapse heaolu ja tema õigused tagatakse.

Lapse Õiguste Komitee üldkommentaaris nr 13 (2011) on välja toodud, et lastekaitse süsteemis töötavad lastekaitse spetsialistid peavad omama koolitust asutustevahelise koostöö toimise osas. Samas kirjutatakse, et lastevastase vägivalla puhul on vajalik pakkuda riigi- ja kodanikuühiskonna asutuste koostöös vajalikke meetmeid vägivalla tuvastamiseks ja rakendada tegevusi selle lõpetamiseks (Lapse Õiguste Komitee üldkommentaar nr 13, 2011). Sama põhimõte on sätestatud ka Eesti sotsiaalseadustiku üldosa seaduses (RT I, 30.12.2015, 3): sotsiaalkaitse paremaks korraldamiseks on teenuseid tagavatel asutustel ja isikutel kohustus teha koostööd ning seda tuleb teha abivajajat vähimal koormaval viisil. Ka lastekaitse seaduses (RT I, 06.12.2014, 1) on öeldud, et lapse õiguste ja heaolu tagamiseks peavad riigi ja kohaliku omavalitsuse ametiasutused ja nende ametiisikud ning avalik-õiguslikud ja eraõiguslikud juriidilised isikud tegema omavahel valdkondade üleselt koostööd. Sellega on antud selge suunis erinevatele ametiasutustele ja ametnikele, et koostööd tuleb teha väga erinevate tasandite ja ametkondade vahel ning see koostöö peab olema tõhus. Koostöö tulemuslikkuse eest vastutab nii rahvusvahelise- kui ka siseriikliku õiguse järgi lastekaitse institutsioon. Perevägivalla juhtumid, kus ka lapsed on ohvrid, vajavad lahendamiseks paljude erinevate ametnike ning ametkondade vahelist koostööd, ja selleks on oluline kõikide panus olukorra paremaks muutmisel. Siinjuures on oluline osa võrgustikutööl, lähivõrgustiku ja sekundaarse võrgustiku omavaheliseks koostööl (Kujundžic, 2017). Hans van Ewijk (2017) järgi oli võrgustikutöö algne tähendus kokkusaamine koosolekutel ja vastuvõttudel, et luua kontakte oluliste inimestega. Võrgustikutöö kitsam vorm on koostööle orienteeritud meeskond. Sellisel juhul on spetsialistide kokkusaamise eesmärk – lisaks sidemete loomisele – ka ühise probleemi lahendamine (van Ewijk, 2017). Koostöö eeldab erialaspetsialistidelt üksteise austamist ja ootusi professionaalsele suhtumisele nii iseendalt kui ka teistelt. Samuti on eelduseks vastutuse võtmine ning pühendumus. Sellest lähtuvalt saame öelda, et tõhusas koostöös on erinevatel osapooltel jagatud väärtused ning ühine eesmärk, mille poole püüelda. Koostöö tegemisel perevägivalla juhtumite lahendamisel ning lapse parima huvi tagamisel on oluline lapsevanemate osalus. Saia (2017) on kirjutanud, et teenuste tarbija ja tema lähedaste kaasamine toetab sekkumiste tulemuslikkust, kuid see eeldab professionaalidelt ja teenusekasutajatelt oskusi kontrolli ja võimu jagamisega toime tulla ning tõhusalt koostööd teha. Sama autor on öelnud, et keerulisemad olukorrad teenuste ja abi organiseerimisel,

koordineerimisel ja osutamisel eeldavad üha sagedamini, et erinevad koostööpartnerid jagavad infot, kohtuvad regulaarselt ja sõlmivad vajalikke kokkuleppeid. Hester (2011) kirjutab, et koordineeritud ja ühtne vastus perevägivalla vastu on tõhusaim meede nii täiskasvanud ohvrite kui ka laste kaitseks.

Hans van Ewijk (2018) on öelnud, et kõige aluseks ühise eesmärgi poole püüdmisel on erinevate valdkondade vaheline sisukas ja ühtne koostöö – olgugi et see on väga keeruline püüdlus. Sama autor kirjutab, et üldiselt heaks kiidetud suurema eesmärgi kõrval nõuab koostööprotsess selgeid küsimusi, avatud suhtlemist, hästi organiseeritud protsesse ja õiget fookust (van Ewijk, 2018). Hester (2011) osundab, et perevägivalla vastu võideldes on meil koostööd tehes suur soov ohvrite aidata, kuid on takistusi, mis võivad ohvri veel sügavamale auku viia. Ta lisab, et me oleksime abistajatena justkui erinevatel „planeetidel“ (Hester, 2011). See võib olla põhjus, miks meil vaatamata õigusaktides ette antud kohustustele ja suurele soovile parim koostöö mitte alati ei õnnestu. Moss (2015) kirjutab, et tõkked koostöös on igasugune tegevus, käitumine või füüsiline korraldus, mis ei lase teisel koostööpartneril end mugavalt tunda, vähendades seeläbi nende suutlikkust suhelda positiivselt ja tulemuslikult. Kirjutan mõnedest takistustest, mis võivad head koostööd takistada.

Hester (2011) toob ühe põhjusena välja, et koostööpartneritena tullakse probleemi lahendama juba erinevate eeldustega ning toetutakse seejuures kindatele struktuuridele, organisatsioonidele ja nende lähenemisviisidele. Hinno ja Vallimäe (2007) kirjutavad, et takistavaks teguriks võib olla asjaolu, et ametnikele pole selge, kuidas nad peavad koostööd tegema. Samad autorid väidavad, et selle põhjus olnud suur ametkondlik kaadrivoolavus ja ka tööjaotuse ähmasus (Hinno, Vallimäe, 2007). Samas nad väidavad, et koostööpartnerite hulgas on inimesi, kes ajavad oma südameasja töö kõrvalt, põlve otsas ning me ei saagi eeldada, et nende võimekus, võrreldes teiste koostööpartneritega, on sarnane (Hinno, Vallimäe, 2007).

Holmesland, Hopfenbeck, Seikkula (2014) toovad välja, et erinevad spetsialistid paigutavad koostööd tehes tervishoiutöötajad mõnevõrra olulisemasse positsiooni kui sotsiaal- ja haridustöötajad. Hester (2011) märgib, et perevägivalla sündmustes koostööd tehes on kuritegusid lahendavad ametiasutused nn võimu positsioonil. Sama autor toob välja, et erinevused võivad koostööpartneritel olla nii kultuurilised, ametkondadevahelised, aga ka perevägivalla juhtumite puhul sugudevahelised (Hester, 2011). Üheks põhjuseks võib ka olla koostööpartneri liigne koormatus. Viira (2017) on välja toonud, et üheks läbivaks probleemiks lastekaitse spetsialistide töös on ülekoormatus ja ajapuudus.

Koostöö algatamine ja selles toimimine on suurel määral seotud institutsioonilise raamistikuga, küll aga mõjutavad ametnike kogemused ja hoiakud juba käivitunud koostööd ning tingivad

selle, kas see suhe kujuneb pidevaks ja tulemusrikkaks või jääb üksikute tulutute katsetuste tasemele (Hinno, Vallimäe, 2007). Erinevaid takistusi on teisigi, kuid oluliseks tuleb pidada, et koostööd tegema minnes või juba koos abivajajat toetades tunneme need takistused ära ning suudame need ületada. Holmesland jt (2014) ütlevad, et kui luua professionaalne dialoog, siis tuleb meil takistuste ületamiseks kuulata väga hoolikalt kõiki hääli ning arvestada kõikide vaadetega, mida väljendatakse.

Võimalikeks takistusteks võivad olla ka erinevad kinnistunud arusaamad koostööst ning see, milline vorm inimeste abistamiseks on valitud ning kas kõik on ühtmoodi seda mõistnud.

Saia (2017), tuginedes erinevate autoritele, toob välja järgmised koostöömise vormid, mis erinevad üksteisest jagatud meeskonnaidentiteedi olemasolu poolest:

- meeskonnatöö: jagatud meeskonnaidentiteet, selgus, vastastikune sõltuvus, integreeritus, jagatud vastutus ja ülesanded (Piqette, Reeves, LeBlanc, 2009);
- koostöö: interprofessionaalse töö nõrgim vorm, puudub jagatud identiteet ja osalejate integreeritus ei ole nii oluline (Delva ja Jamieson, 2008);
- koordineerimine: jagatakse meeskonnaidentiteeti, kuid partnerite integreeritus ja vastastikune sõltuvus ei ole nii olulised ning ülesanded on ennustatavamad kui koostöö puhul (Giteel, Fairfield, Bierbaum, Head, Jackson, Kelly, Laskin, Lipson, Silinski, Thorill, Zuckermann, 2000);
- võrgustikutöö: jagatud meeskonnaidentiteet, rollide ja eesmärkide selgus, vastastikune sõltuvus, integreeritus, kuid vastutuse jagamine on ei ole nii tähtis (Overtveit, 1997).

Erinevaid koostöö meeskondi jagatakse erinevalt, kuid (Jelphs ja Dickinson, 2008 viidatud Saia, 2017 kaudu) meeskondi jagatakse lähtuvalt sellest, kuivõrd erinevate distsiplinaarsete taustadega meeskonnaliikmed meeskondades koostööd teevad:

- multidistsiplinaarne meeskond (spetsialistid töötavad paralleelselt või külg-külje kõrval, kuid omavaheline suhtlemine on minimaalne);
- interdistsiplinaarne meeskond (praktikud töötavad tihedas koostöö omavahel);
- transdistsiplinaarne meeskond (erinevate erialaspetsialistide töö on omavahel integreeritud).

Samamoodi toob Saia (2017) välja, et meeskondi saab jagada ka selliselt:

- kindla juhtumiga seotud ülesannete lahendamisel multidistsiplinaarsed meeskonnad;
- formaalsed multidistsiplinaarsed grupid;
- interaktiivsed interdistsiplinarnad grupid (Drink ja Clark, 2000, Saia 2017 kaudu).

Olenemata erinevatest takistustest tuleb nii kohustustest kui ka soovist abivajajaid aidata teha parimat koostööd ning selleks valida parim võimalik abistamise vorm. Kujundžic (2017) ütleb, et koostöö eeldab üksteise austamist, ootusi professionaalsele lähenemisele nii endalt kui ka teistelt ning vastutuse võtmist ja pühendumist. Sama autor ütleb veel, et abistama minnes peame olema valmis koostööd tegema teiste kutsealadega, ning pidama silmas lapse parimat huvi (Kujundžic, 2017). Viira (2017) näeb koostöös võimalust leevendada lastekaitsetöö aja ja eelarve piiratud. Hans van Ewijk (2018) pakub võimalusena välja koostöö vormi, kus meeskonnaliikmetel on olemas nägemus, suund ja eesmärgid sotsiaaltöös, samal ajal austades ja kasutades üksteise konkreetseid teadmisi ja oskusi, et rakendada ühiseid nägemusi.

1.4.1 Koosloome

Mõiste võttis kasutusele Elinor Ostrom hilistel 1970ndatel (Ostrom võitis 2009 Nobeli majandusauhinna; tegeles ühisomandi uurimisega (Slade, Oades, Jarden, 2017)). Peterson (2009) kirjutas, et Ostrom keskendas oma tähelepanu rohkem avalikule sektorile, kus koosloomet mõtteviisina ignoreeriti. Ostrom uuris Chicago politsei kriminaalsuse taseme tõusu ning jõudis järeldusele, et keskendudes liiklusjärelvalvele, kaotas politsei kontakti kogukonnaga ja sealt edasi juurdepääsu kogukonnaliikmete teadmistele, kogemustele, oskustele, infole (Slade jt, 2017).

Boyle ja Harris (2009) arvates võib koosloome kui uus avalike teenuste mõtestamise viis viia suurte muutusteni tervise, hariduse, politseitöö ja muude teenuste osutamisel, kuna muudab need palju tõhusamaks ja seega jätkusuutlikumaks. Samad autorid ja Slade jt (2017) arvates on koosloome teenuste arendamine ja osutamine erinevate osapoolte võrdsete ning retsiprooksete koostöösuhete kaudu. Erinevateks osapoolteks on professionaalid, teenust kasutavad inimesed, nende pereliikmed, samuti ka naabrid ehk kogukonna liikmed (Slade jt, 2017).

Uibu (2018) on välja toonud, et koosloome ei tähenda lihtsalt erinevate osapoolte kokku toomist, vaid kaasavate ning koostööd toetavate meetodite rakendamist ja protsessi juhtimist.

Koosloomet on võimalik kasutada:

- märgata ja tuua esile inimeste tugevaid külgi: ümber kujundada enda ja meid ümbritsevate inimeste mõtlemine. Mitte olla passiivne abisaaja, vaid olla võrdne partner teenuse korraldamise ja kujundamise protsessis
- ehitada lahendused üles inimeste olemasolevatele võimetele: julgustada inimesi aktiivselt märkama ja kasutama oma olemasolevaid oskusi, tugevusi ja mitte takerduma piirangutesse-puudustesse

- retsiprooksus ja vastastikusus: luua olukordi ja julgustada teenuse kasutajaid arendama retsiprookset suhet professionaalidega ja teiste kogukonnaliikmetega, jagada vastastikku vastutus ning anda teada oma ootustest üksteise suhtes
- kogemuste jagamise ja vastastikuse toetuse võrgustikud: aidata kaasa info ja teadmiste liikumisele, lõimida omavahel professionaalsed, personaalsed ja kogemuste jagamise võrgustikud
- lasta barjäärid madalaks: ähmastada piire professionaalide, teenuste pakkujate ja kasutajate vahel; tuua lisaks kodaniku ja kogukonnaliikme vastutus ning jälgida võimusuhteid ehk kuidas võimusuhted mõjutavad teenuse korraldust ja arendamist
- soodustada protsessi, mitte toimetada kätte valmislahendus: võimaldada erialaspetsialistidel võtta muutuse kiirendi roll (kasutades selleks oma teadmisi), mitte jääda üksnes teenuse osutaja rolli juurde (New Economics Foundation, 2001, Slade jt, 2017 kaudu).

Uibu (2018) on öelnud, et koosloome lähtub põhimõttest, et tõhus koostöö vajab oskuslikku juhtimist ning hästi toimivaid töövahendeid. Sama autor on öelnud, et koosloome juhtimise ja koosloomes töötamise pädevust on vaja veel kindlasti arendada. Veel ütleb Uibu (2018), et loomulikuks tuleb pidada inimeste eelistust teha koostööd endale sarnaste inimestega, selliselt saab eriarvamused pigem kõrvale jätta, kuid oht on teha liigselt üldistusi ja valesid eeldusi. Koosloome aga annab tööriistad, millega saab võidelda loomuliku soovi ja ühetaolisuse vastu (Uibu, 2018). Koosloome kui mõtteviis oleks perevägivala juhtumite lahendamisel võimaluseks juba seetõttu, et erinevate abistajate kaasatus oleks laialdane ning annaks võimaluse riigiametnike, kodanikuühiskonna, kogukonna ja üksikisikute erinevaid võimalusi ära kasutada. Samuti loob koosloome hea õhkkonna üksteise võimaluste tundma õppimiseks ja tegutsemiseks keskkonnas, kus võimalikud ametite piirid on madalad. Olulisel kohal on pere ning peres kasvavad lapsed – teiste roll on pigem abistav ning protsesse kiirendav. Sellised tingimused võivad anda võimaluse tegutseda efektiivselt ka kõige keerulisemates olukordades.

PROBLEEMISEADE

Iiri vanasõna ütleb „Tellistest ja mõrdist tehakse maja, aga naer ja lapsed teevad sellest kodu“ (Pere ja lähedased, i.a). Ka eesti vanasõna ütleb, et lapsed on meie kodu ning sellega tuleb nõustuda. Lastekaitseliit alustab võrgustikukoolitust lapse heaolu toetavatele ametnikele ning seda tingib vajadus mõista parema koostöö tagamiseks erinevate erialaspetsialistide võimaluste ja erialaste piiride ning koostöö olemust (Saar, 2018). Kui ametnikel on erinev tõlgendus sellest, mis on lapsele hea, on neil koostööd tehes erinev eesmärk ning lapse parima huvi tagamine on ohus. Valma (2012) ja Bratka (2011) on leidnud, et laste parimate huvide tagamiseks tehtav koostöö ei ole alati parimal viisil korraldatud. Olen ise pikaajaline koostööpartner perevägivalla juhtumite lahendamisel ning lastega seotud juhtumite puhul pean eeltoodud väitega nõustuma. Lapse parimate huvide esile seadmine on vaevaline ning tihti minetatakse fookus erinevate arusaamade tõttu. Linno, Soo ja Strömpl (2011) on kirjutanud, et nende uurimusest saadud tulemused näitavad spetsialistide erinevat teadlikkust, valmisolekut ja suhtumist perevägivallaga tegelemisel ning lahenduste otsimisel. Samas uuringus on välja toodud, et meelsamini sekkuvad lastekaitse- ja sotsiaaltöötajad lapse vastu suunatud vägivalla puhul, kuid perevägivalla juhtumites ei näe nad sageli enda rolli. Eeltoodud uuringus on välja toodud, et lapse vastu suunatud füüsilise vägivalla kahtluse korral jäävad spetsialistide arvamused võimalikus sekkumises erinevateks (Linno, Soo, Strömpl, 2011). Kui sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad mõnedel juhtudel lastega seotud perevägivalla juhtumitesse ei sekku, siis ei ole teada, milline on selliste perede laste parima huvi tõlgendus ja sellest tulenev spetsialistide käitumine. Sageli peetakse perevägivalla ohvriteks otseselt füüsiliselt kannatada saanud pereliiget ning kaudselt vägivalla tunnistajaks olnud laps jääb loo lahendamisel märkamata. Linno jt (2011b) toovad välja, et lapse väärkohtlemiseks tuleb pidada ka juhtumit, kus laps oli teiste pereliikmete vahelise vägivalla pealtnägija või -kuulja. Kui on toimunud perevägivalla akt ja peres on lapsed, siis tuleb neid alati käsitleda ohvritena. Virve Kass andis oma 2016. aastal valminud magistritöös ülevaate mitmetest Eestis viimastel aastatel tehtud uurimustest, mis keskenduvad perevägivallaga kokku puutunud inimeste arusaamale vägivallast, ning kus eraldi on uuritud naisohvreid, meesohvreid, vägivallatsejaid ja spetsialiste. Perevägivalla juhtumitest, kus laps on otsene või teisene ohver, ei ole uurimusi tehtud ega ole ka uuritud, kuidas nende lahendamisel lapse parimat huvi on mõistatud. Täpsemalt ei ole ka uuritud, mis ikkagi on meie koostöövõrgustikes need kitsaskohad, mis vajaksid tähelepanu ja edasisi tegevusi olukorra parandamiseks.

Minu töö eesmärgiks on anda ülevaade lapse parima huvi konstrueerimisest perevägivala juhtumite lahendamisel koostööd tegevate erinevate erialade spetsialistide tõlgendustes.

Tulenevalt eesmärgist sõnastan järgmised uurimisküsimused:

- kuidas käsitavad perevägivala juhtumeid lahendavad spetsialistid lapse parimat huvi?
- mida räägivad erinevate erialade spetsialistid koostööst perevägivala juhtumite lahendamisel, milles üks osapool on laps?

II METOODIKA

Oma uurimuse metodoloogiliseks lähtekohaks valisin kvalitatiivse uurimisviisi. Kvalitatiivne uuring on erinevate uurimisviiside kogum, mis on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele (Laherand, 2008). Minu töö eesmärgiks on teada saada, kuidas erinevate erialade spetsialistid tõlgendavad lapse parimat huvi perevägivalla juhtumite lahendamisel. Samuti soovin teada, kuidas mõistetakse lapse parimate huvide tagamiseks tehtavat koostööd. Judit Strömpl (2012) on öelnud, et sotsiaalse konstruktsionismi raames toimuv empiirilise uurimuse eesmärgiks ei ole kõikehõlmavate seaduspärasuste avastamine, vaid uuritava nähtuse konstrueerimise protsessi talletamine ja mõistmine. Sama autor ütleb, et sellele mõtteviisile vastab kvalitatiivne uurimismeetod. Kuigi sõna kvalitatiivne on lähedane sõnale kvaliteetne, siis sellele uurimisviisi valikult tähelepanu ei pöörata, vaid valik sõltub ennekõike uuringu eesmärgist (Laherand 2008). Lähtuvalt minu eesmärgist on oluline uuritavate nähtuste mõistmine erialade spetsialistide enda tõlgenduste alusel. Seega on kvalitatiivne uurimisviis igati sobilik püstitatud küsimustele vastuste otsimiseks.

2.1 Andmekogumismeetod ja protseduur

Andmete kogumiseks kasutasin poolstruktureeritud fookusgrupi intervjuud. See võimaldab hoida kindlat fookust ning annab võimaluse informantide omavaheliseks stimulatsiooniks (Vihalemm, 2014). Tegemist on tundliku teemaga ning üheks oluliseks teemaks on ka grupiliikmete omavaheline koostöö, seega individuaalintervjuus on erialaspetsialistidel võimalik vaid väga kindlates raamides rääkida oma eriala siseselt, rühmas arutlemine annab võimaluse laiemalt valitud teemasid käsitleda ning näha erinevate spetsialistide omavahelist interaktsiooni ja koostööd. Kuna fookusgrupis osalevad mitmed spetsialistid, siis rühma liikmed stimuleerivad ja toetavad teineteist ning on võimalus, et fookusrühmadest saadakse rohkem informatsiooni, kui individuaalintervjuudest (Laherand, 2008).

Andmete kogumiseks viisin läbi neli poolstruktureeritud fookusgrupiintervjuud. Fookusgrupi intervjuu poolstruktureeritud kava kasutamist kombineerisin vinjettide kasutamisega arutelude algatamiseks.

2.1.1 Vinjett ja selle kasutamine fookusgrupi intervjuus

Vinjett on lühike väljamõeldud reaalse olukorra kirjeldus, mida osalejad lahendama hakkavad. Christine Barter ja Emma Renold (1999) on öelnud, et vinjettide kasutamine võimaldab osalejatel oma olukorda määratleda ja pakub vähem ohtlikkust tundlike teemade uurimisel. Vinjette kasutatakse võimalike tulemuste saavutamiseks just tundlike teemade käsitlemisel, nagu enesetapp, seksuaalstandardid, vägistamine ja ka vägivald lähisuhetes (Hughes, 1998). Lapse parima huvi käsitlemine perevägivalla juhtumites on ühtmoodi tundlik nii lapse vaatest, aga ka erialade spetsialistide tõlgendustes. Fookusgrupi intervjuudes on vinjettide kasutamine parim lahendus, sest siis saavad kokku kutsutud koostööpartnerid viibida praktika situatsioonile võimalikult sarnases, aga samal ajal turvalises keskkonnas. Christine Barter ja Emma Renold (1999) väidavad, et vinjette võib küll fookusgrupi intervjuudes kasutada, kuid sellest võimalusest on vähe kirjutatud. Samas arvavad autorid, et vinjette kasutatakse sageli grupitöodes nn soojendamiseks, et osalejad saaksid üksteisega rääkida (Barter, Renold, 1999). Mina konstrueerisin kaks tüüpilist ent teatud komplitseeritud iseärasustega vinjetti, mida fookusgrupi intervjuus osalejatel lahendada palusin. See võimaldas mul näha, millistele aspektidele vinjettide juures erinevad spetsialistid tähelepanu pööravad, milles oma ja teiste spetsialistide rolli näevad. Vinjetid on toodu töö lisas nr 1.

2.2 Uurimuses osalejad

Uurimuses osalejate valikul oli oluline, et esindatud oleksid kõik vajalikud koostööpartnerid, kes tavapäraselt laste osalusega perevägivalla juhtumeid lahendavad. Olen ise aastaid praktilises töös kokku puutunud perevägivalla juhtumitega, kus osapooliks on laps. Omades kogemust võimalikust koostööst selles valdkonnas, tekkis loetelu ametkondadest, kelle esindajad peaksid fookusgrupis osalema. Kogemused ütlevad ka seda, et iga probleem ja lahendus on ainulaadsed ning koostöövõrgustikus võib alati rohkem liikmeid olla. Meeskonna moodustamisel arvestasin erialade spetsialistidega, kes põhiliselt probleemi lahendamisege tegelevad või kes võiksid alatiselt probleemi lahendamisel osaleda. Selliselt moodustasid meeskonnad, kus koostöövõrgustiku osapoolteks olid: lastekaitse spetsialist, ohvriabitöötaja, piirkonnapolitseinik, naiste tugikeskuse esindaja, menetleja või prokurör, tervishoiutöötaja ja kooli esindaja. Kõikides fookusgruppides osalesid lastekaitse spetsialist, ohvriabitöötaja ja naiste tugikeskuse töötaja. Korrakaitse struktuuri esindajatest oli ühes piirkonnas fookusgrupis menetleja, kahes fookusgrupis prokurör ja ühes piirkonnas nii menetleja kui ka prokurör.

Piirkonnapolitseinik ja noorsoopolitseinik üksinda olid kumbki ühe piirkonna fookusgrupis ja ühes fookusgrupis esindas piirkonnatöö vaadet piirkonnavanem. Kahes fookusgrupis olid tervishoiutööd esindamas kooliõed ning ühes piirkonnas koolipsühholoog. Ühes piirkonnas oli kooliõel ja teises koolipsühholoogil ka kooli esindamise roll, sest nad on koolis aktiivselt tegelenud ka sotsiaaltööga. Kooli esindajad oli lisaks veel ühes piirkonnas õpilasnõustaja ja teises sotsiaalpedagoog. Kokku toimus neli fookusgrupi intervjuud ja nendes osales kokku 28 spetsialisti.

2.3 Uurimuse käik

Fookusgrupi intervjuude tulemuslikuks läbiviimiseks koostas in pöördumise fookusgrupis osalejatele. Pöördumine sisaldas minu uurimistöö sisu lühikirjeldust ning kohtumise kohta ja aega, samuti konfidentsiaalsusega seonduvat, sest taolise teema kajastusel on oluline, et uurimistöö erinevates etappides ei saaks kajastatud kolmandatele isikutele samaaegselt osalejate nimi ja tema poolt avaldatud informatsioon. Olin varasemalt fookusgrupis osalejatega kohtumised kokku leppinud, kuid ikkagi oli keeruline leida ühist aega ning mõnes piirkonnas kõiki kutsutud osalejaid erinevatel põhjustel kohale ei ilmunud. Vaatamata mõne spetsialisti puudumisele, olen ma meeldivalt üllatunud nii suure arvu inimeste osalemise üle ning nende siirast soovist anda omapoolne panus edasiselt veelgi paremaks hädasolijate abistamiseks.

Koostas in intervjuukava, milles sõnastasin vajalikud küsimused, nii arutelu soojenduseks kui ka erinevate erialaspetsialistide tõlgenduste kogumiseks (intervjuukava on lisas 2). Lisaks koostas in kaks vinjetti. Vinjettide koostamisel lähtusin sellest, et intervjuudes osalejatele koheselt kogu informatsiooni andmine ei ole oma olemuselt sarnane sellele, kuidas praktikas lahendust vajavate olukordadega tegeletakse. Praktilises töös perevägivalla juhtumitega on lahenduste leidmisel oluliseks osaks puuduoleva, aga vajaliku informatsiooni kogumine. Sellest lähtuvalt jagasin koostatud vinjetid kaheks osaks: esialgu andsid arutluseks üldise informatsiooni, arutelu järel ja küsimuste tekkimisel ülejäänud detailid juhtumi kohta. Taoline lähenemine andis mulle kõikides fookusgruppides võimaluse kasutada kahte vinjetti ja esitada mõlema kahes osas.

Fookusgrupid toimusid neljas piirkonnas ning nad olid valitud selliselt, et oleks arvestatud võimalikult erinevad kogukonnad oma suuruselt ja rahvaarvult, aga ka et oleks võimalusel kajastatud keskkonna erinevused. Selliselt toimusid fookusgrupid Valgas, Narvas, Tallinna

Nõmme linnaosas ning Kärddlas. Tallinna Nõmme linnaosas toimus fookusgrupi intervjuu linnaosa valituse hoones, Valgas vallamaja saalis ning Narvas ja Kärddlas politseimajades.

Fookusgrupid toimusid ajavahemikul 21. märtsist kuni 3. aprillini 2018. Lühem fookusgrupi arutelu kestis ajaliselt 1 tund ja 31 minutit ning kõige pikem 1 tund ja 48 minutit.

Fookusgrupi intervjuud alustasin enese tutvustusega ning rõhutasid veel kord üle konfidentsiaalsuse põhimõtteid ja olulisuse. Järgnevalt palusin osalejatel ennast tutvustada ning küsisin vastavalt intervjuukavale ka arutelu sisse juhatamiseks teemasse puutuvaid küsimusi lapse parima huvi kohta. Järgmisena andsin vinjeti paberil ning rääkisin ise üle vinjeti esmase informatsiooni ning palusin neil koos hakata tekkinud olukorda lahendama. Intervjuukavas olin ma endale joonistanud ka ajalise puu, millest lähtuvalt oli orienteeruvalt ära määratletud erinevad tegevused fookusgrupi ajal. Seejärel lisandus arutelule esimese vinjeti teise osa informatsioon ning edasiselt samasugune lähenemine ka teise vinjetiga. Järgnesid küsimused koostöö kohta ning osalejate tänamine. Fookusgruppides toimuva osas pean positiivseks, et ühtegi segavat faktorit ei olnud. Võimalus rääkida anti kõigile osalejatele ning segavaid takistusi fookusgrupi katkestamiseks ei esinenud.

Igakordselt peale fookusgrupi läbiviimist tegin koheselt esmase eneserefleksiooni enda käitumise, fookusgrupis toimunu ning edasiste uute võimaluste kohta. Nendest refleksioonidest on mul töö erinevates etappides olnud kasulikke informatsiooni.

2.4 Andmeanalüüs

Andmete analüüsimetodina kasutasin kvalitatiivset sisuanalüüsi ning analüüsitehnikaks oli juhtumiülene ehk horisontaalne analüüs. Juhtumianalüüsi puhul võetakse erinevatest fookusgrupi intervjuudest käsitlemiseks valitud teema kohta käivad tekstiosad ning võrreldakse seda kõikide intervjuude käigus kogutu vaates (Kalmus jt, 2015).

Audiosalvestustena talletatud materjali ma transkribeerisin sõna-sõnalt käsitsi. Igakordselt peale intervjuu läbiviimist kirjutasin eneserefleksiooni ning seal käsitlesin ka võimalike kordaminekuid ning takistusi, ja sellest lähtuvalt täiendasin oma intervjuukava. Kodeerimisel kasutasin avatud kodeerimist, mille eesmärk on süveneda intervjuudes osalejate erinevatesse käsitlustesse ja antud tähendustesse ning neid mõista (Kalmus jt, 2015). Andmete analüüsimiseks kasutasin andmetöötlusprogrammi „MaxQDA“. Spetsiaalselt tekstide kodeerimiseks mõeldud programmil on käsitsi kodeerimisega nii mugavusest kui ka turvalisusest lähtuvalt omad eelised. See annab võimaluse transkribeeritud tekstis aktiveerida lõike ning anda neile koodid või märksõnad. Seeläbi jäävad ära käsitsi kodeerimisel tehtavad

tehnilised tegevused. Turvalisust annab ka lahendus, et tegevuste järgselt ei pea tehtut salvestama, vaid see toimub automaatselt. Esmase kodeerimise järel tekkis kodeerimispuu, mille korrastamisel ja mõningate koodide ühendamisel jäi järele suuremate koodide hulga kategooriad. Edasi oli võimalik kategooriate kaupa uuesti andmetest tulnud koodid läbi töötada nii tekstisiselt kontekste jälgides, kui ka koodide kaupa, vaadates neid erinevates kategooriates. Selliselt jäid järele kategooriatesse koondatud koodid ning toimus nende analüüs. Analüüsimisel jälgisin lisaks püstitatud eesmärgile ja sellest tulenevatele küsimustele ka seda, mida uurimuses osalejad ise rääkisid. Kui minu fookus oli suunatud lapse parimate huvide käsitlemistele ja koostööle perevägivalla juhtumite lahendamisel, siis nende enda vaates oli oluline ka perevägivalla suurem käsitlemine ning teatud abistavate rollide esiletoomine.

2.5 Uurimuse eetilised probleemid ja lahendused

Judit Strömpl (2008) on öelnud, et uurimise käigus tekkinud uus teadmine mõjutab nii selles osalejaid kui ka teisi inimesi, seda eriti kvalitatiivse meetodite kasutamisel. Sellest lähtuvalt pean oluliseks, et enne andmekogumise alustamist sain osalejatele selgitada konfidentsiaalsuse põhimõtteid. Kokkulepped puudutavad kindlasti konfidentsiaalsust ja läbiviidava andmekogumisega seonduvat, aga ka kõike muud, mis interaktsioonides lisandub. Selline lähenemine annab võimaluse ausatele vastustele ja spontaansetele reageeringutele.

Oluliseks pidasin ka vinjettide koostamist. Juhtumeid ei tohi moodusta reaalses elus toimunud sündmusele tuginedes, sest selliselt võib keegi ära tunda selles osaleja ning taoliselt paneme ohtu usaldatavuse fookusgrupis, aga ka kliendi turvalisuse. Selle vältimiseks koostas juhtumid enda ja kolleegide kogemuste põhjal täiesti uute olukordadena ehk konstrueerisin tulenevalt oma kogemustest uued lood, mis oleksid ikkagi elulised ja tõetruud.

2.6 Uurija refleksiivsus

Kvalitatiivset uuringut läbi viies peame alati arvestama ka sellega, et vajalik on eneserefleksioon, et aru saada, kuidas meie kui uurija tegevus mõjutab uuringut (Laherand, 2008). Pean sotsiaaltöös eneserefleksiooni ja refleksiivsust väga oluliseks nii akadeemilises vaates, aga kindlasti ka praktiliste tegevuste juures. Hindan kõrgelt sotsiaaltöötajaid, kes arvestavad enda panusega interaktsiooni kliendiga kõige laiemas vaates ehk näevad ka oma tegevuse mõju kliendile ja kliendiga koostööle. Sellest lähtuvalt olen oma töö vaates pidevalt reflekteerinud ning olnud teadlik oma mõjust fookusgrupis osalejatele ning sellest lähtuvalt ka

kogu uuringule. Olin teadlik, et kogu uurimistöö läbiviimise ajal ei ole olnud alati tõenäoline, et erinevad uuringus osalevad inimesed võtavad mind kui magistritööd tegevast üliõpilasest. Politseasutuse keskastmejuhina on mul erialade hierarhias kindel positsioon, mis tekitab barjääre, mis omakorda võivad takistada vaba suhtlemist paljude fookusgrupis osalejatega. Algatuseks valisin teadlikult erinevates interaktsioonides enesetutvustuse või enese taastutvustuse juurde väljendid, mis viitavad hetkel ennekõike minule kui magistrandile, kes teeb uurimistööd. Märkasin, et minu ametipositsioon võis mulle toeks olla erinevate fookusgruppide kokkusaamise läbirääkimiste juures. Samas tabasin ma mõnes piirkonnas andmete kogumise protsessi ajal ikkagi ennast mitte moderaatorina, vaid politseijaoskonna juhina ning sellest lähtuvalt võisid olla mõjutatud ka uurimuses osalejate antud vastused. Samas oli spetsialiste, kelle eneseväljendus ja ka sõnad andsid mõista, et aktsepteerivad mind heameelega tudengina, kellele läheb korda lapse parim huvi ja perevägivalla vastane tegevus. Oli piirkondi, kus minu enda osalemist mõjutas soov asuda uurimuses osalejate ritta, et saaks kuidagi mõjutada esitatavate arutelude kulgu või aidata kaasa arutelude tempo kiirenemisele. Olin teadlik sellest, et selliselt moderaator ei käitu ning pingutasin, et ma spontaanselt ei sekkuks. Oli piirkondi, kus ma erinevate küsimustega ilma vajaduseta siiski sekkusin. Oli fookusgrupe, kus minu sekkumist oodati ning mõnikord esines selletõttu ka pikemaid pause, sest nendel kohtadel tundsin, et ei tohiks edasise hea tausta jätkumiseks sekkuda.

Pean positiivseks seda, et fookusgruppide järel kirjutatud eneserefleksioonide läbi täiendasin ma oma intervjuukava ning olin interaktsioonis oma juhendajaga ning esmaanalüüs erinevates fookusgruppidest sai koheselt läbi viidud ning ka talletatud.

Oli piirkondi, kus fookusgruppi segasid hoopis asjaolud, mis otseselt ei puudutanud fookusgrupis toimuvat. Kärdlas toimus fookusgrupp just ajal, kui praamide liiklus oli madala veetaseme tõttu häiritud ning mandrile tagasi saamine oli raskendatud. Olin sellest lähtuvalt oma mõtetes tihti eeltoodud probleemi juures, sest olin mandrilt kaasa võtnud ka fookusgrupis osaleja, kelle koju saamise pärast olin mures. Samas oli ikkagi peale fookusgrupi lõppemist mandri poole sõitma hakanud praam parim koht eneserefleksiooniks kogu uurimuse välitööde ajal.

Märkasin fookusgrupe läbi viies, et minu valik osalejate osas oli mõnes piirkonnas esimene kord, kui koostöövõrgustiku liikmed omavahel tuttavaks said ning vahetasid kontakte edasiseks koostööks. Samuti said nad üksteisega suheldes teada üksteise tegevustest ja ka võimalustest, mis koostööpartneril perevägivalla lahendamisel on pakkuda.

Olen erinevaid fookusgrupe võtnud ka kui minu teadmiste suurenemist. Erinevate vinjettide ehk uute konstruktsioonide taasloomine ning inimeste erinevad narratiivid varasemast on olnud

mind arendavad. Fookusgruppe võtan kui kosisioone ning olen nendelt aruteludelt saanud vastuseid seni vastamata küsimustel või uued teadmised, mis annavad julgust olla aktiivne.

III TULEMUSED JA ARUTELU

Uurimuse tulemuste analüüsi ja arutelu esitan analüüsis kerkinud teemade lõikes: lapse parima huvi tõlgendamine, lapse abistajad perevägivalla juhtumites ja koostöö erinevate spetsialistide vahel perevägivalla juhtumite lahendamisel.

Alustan lapse parima huvi käsitlemist, kuna see on uurimuse eesmärgist lähtuvalt keskne teema.

3.1 Lapse parim huvi tõlgendamine

Küsisin fookusgruppides osalejatelt esimese küsimusena, kuidas nad mõistavad lapse parimat huvi. Seejärel hakkasime arutlema vinjettide üle. Ka vinjettide üle arutledes kerkis erinevates fookusgruppides üles teema lapse parimast huvist, mõnes rohkem, mõnes vähem, mõnes fookusgrupis pidin osalejaid suunama selle teema juurde uuesti.

Üks uurimuses osalejatest ütles, et „*lapse parim huvi on, ongi tema turvalisus ja see, et tal on alati tugi kõrval, keegi. Kuna sageli on seal üks vanematest väärkohtleja ja teine väärkoheldav, et siis see laps on seal kuidagi kõrval nagu võõrkehana ja see väärkohtleja ei ole temale ju tugi ja see väärkoheldav samuti ei ole tugi, sest ta ise vajab tuge*“. Selliselt rääkides ollakse küll teadlik lapse murest ja abivajadusest, kuid räägitakse lapsest, kui *võõrkehast*, mis tähendab, et last käsitletakse objektina. Verhellen (2000) kirjutab, et juba varasemast ajast on õigusaktides peegeldunud suhe lastesse, mis põhineb arvamusel neist kui olenditest, kes ei ole veel inimesed, mistõttu on lapsi vaadeldud vaid seaduse objektina. Sellist käsitlust ei leia mitte ainult õiguslikus tähenduses.

Üks koostööpartneritest räägib, et „*laps on tegelikult tõmmatud suurte inimeste tüliasjadesse, mida ei tohiks nagu teha*“. Samamoodi ütleb lastekaitsespetsialist arutelus, et „*ta ei ole päris see laps, nagu me tavaliselt võtame lastekaitstes, ütleme lapseküsimusi, kus on vanematel võrdsed õigused ja asjad*“. Lapse selline käsitlus näitab, et temaga võidakse arvestada kui ohvriga ning sellest tulenevalt võib olla vajadus erinevaks käitumiseks. Võib arvata, et vanematevahelise perevägivalla probleemidega tegelemine ei ole veel sellise ajalooga, et seda võiks võtta tavapärase sotsiaaltööna.

Ühe piirkonna lastekaitse spetsialist räägib, et kui vanemad tülitsevad, siis oleks lapse parimates huvides, „*kui laps ei näeks neid vägivalla akte reaalselt ja et laps ei peaks valima pooli või võtma ühe või teise vanema abistaja rolli*“. See tähendab, et lapse parima huvina tõlgendatakse vägivallavaba elu. Kartus, et laps peab valima pooli ning võtma abistaja rolli, võib lastekaitse spetsialistil tuleneda hooldusõigusvaidluste lahendamiste praktikast. Kindlasti on see last kahjustav, kui vanemate või ka teiste võrgustiku liikmete tõttu soovitakse lapselt poolte valimist. Kui olukorraga toimetulemist ei ole toetatud võib see tekitada lapses lojaalsuskonflikti ning tahtmatuid tagajärgi lapse edaspidisele eakohasele arengule.

On piirkondi, kus räägitakse lapsest kui võimalikust ohvrist. Mitmes piirkonnas tuuakse lapse õigustest rääkides välja see, et kui laps on teises toas ning kuuleb toimepandavat vägivalda, siis on ka tema vägivallaohver ehk „*laps on vägivallaohver ka siis, kui ta vägivalda pealt ei näe*“. Nii viisi räägivad erinevad lastekaitse spetsialistid ja ohvriabitöötajad. Küsimusele, kas vägivalda pealt näinud laps on ohver, vastab prokurör: „*Kui me võtame seaduseteksti lahti, siis on kannatanu see, kes on otseselt kahju saanud. See on tõlgendamise küsimus – kuidas me tõlgendame seda vägivalda.*“ Kriminaalmenetluse seadustikus (RT I, 05.12.2017, 8) käsitletakse kannatanut kui füüsilist või juriidilist isikut, kelle õigushüve on tema vastu suunatud kuriteoga vahetult kahjustatud. Selliselt on isa poolt emale tekitatud füüsilise vigastuse korral vahetu kannatanu ema ning teises toas seda peal kuulnud laps otseselt kahju kriminaalmenetluse seadustiku mõttes saanud ei ole. Võib öelda, et uurimuses osalejatel ei ole ühesugust arusaama perevägivalla tunnistajaks olnud laste ohvriks olemisest. Kui sotsiaaltööd tegevad ametnikud räägivad sagedamini lapsest kui perevägivalla ohvrist, siis juriidiliste erialade esindajad ei ütle oma võimalikku seisukohta välja. On võimalus, et sellist kindlat seisukohta menetlejad ja prokurörid ei anna, sest õiguslik raamistik on palju konkreetsem ning seotud kõikidele osapooltele seadustes toodud õiguste ja kohustustega. Samuti toodi prokuröride poolt välja juriidilise vaate olulisus, kuna on piirkondi, kus kriminaalmenetluse läbiviimine on ära jaotatud laste õiguste tagamise vaates. Kui laps on otsene vägivalla ohver, siis menetleb seda üks prokuröridest ning kui on perevägivalla juhtum, kus laps ei ole otsene ohver, siis menetleb teine prokurör. Lapsed on väärkoheldud, kui nad on vanemate vahelise vägivalla pealtnägijad või -kuuljad (Linno jt, 2011b). Võib öelda, et alatiselt on lapsed perevägivalla juhtumites kannatanud. Selliselt oma tööd jaotades võib tekkida oht, et kui prokuröri laiem suund on tegeleda perevägivalla menetlustega, siis laps kaoks menetluses justkui ära – laps saab olla huvi keskmes ainult siis, kui ta on langenud otsese vägivalla ohvriks. Ühe piirkonna lastekaitse spetsialist ja teise piirkonna varjupaiga töötaja on ühisel meelel, et lapsele on parim, kui järgitakse õigust suhelda mõlema vanemaga. Räägitakse, et „*lastel peab*

jääma võimalus suhelda ka ema vastu vägivalda kasutanud isaga. Välistavad asjaolud on siis, kui selline suhtlemine võib ohtu asetada lapse enda või ka ema“. See on lapse parimate huvide tagamisel lapse õiguste üle arutlemisel enim vaieldavaid teemasid. Enda praktikast on mul kogemusi, kus koheselt soovitakse öelda, et iga vägivalda kasutanud pereliige on ohtlik lisaks lapsevanemale ka oma lastele, sest vägivalda pealt näinud lapsed on ka ise ohvrid. Lapse ja vägivallatsenud pereliikme suhe ei ole sama, mis lapsevanemate enda vahel toimiv mehe ja naise suhe. Võimalusel on hea lapse enda arvamusega arvestada ning usaldada last ja lapsevanemaid. On võimalus, et lapse suhtlemine mõlema vanemaga võib edaspidi parandada ka lapsevanemate omavahelise koostööd.

Vaid ühes piirkonnas räägitakse lapse parimatest huvidest selliselt, et lahenduse käigus ei unustata ära last ennast. *„Ja et kõige selle keskel, kõige arutelu ja vägivallasündmuse ja vanemate surve, kõige keskel ei unustataks ära last“*. Võimalik, et erialaspetsialisti senised kogemused on olnud sellised, et perevägivalda juhtumite lahendamisel võidakse laps ära unustada, laps aga võib oma vanemate võimaliku surve alla jääda. Selliselt rääkiva erialaspetsialisti vaade annab meile mõista vajadusest senisest enam last kuulata ning tagada efektiivne sekkumine, eemaldamaks lapse vägivaldsest keskkonnast.

Samuti räägitakse, et *„ema ja laps, seda enam, kui on väike laps, kuni 3aastane – ta on ikkagi üks tervik, laps sõltub emast“*. Siinkohal võib enamasti nõustuda arvamuse esitajaga, kuid siiski on emal ja lapsel erinevad õigused, ning lapse parimate huvide tagamiseks mõeldud lapse õigused ning ema õigused ei ole samad. Ema võimaliku vägivallaohvriks osutumisel jääbki see ema-lapse suhtes olev paar üheks tervikuks ja kannatanuna käsitletakse ainult ema, laps aga jääbki objektiks.

Lisaks arvas üks uurimuses osaleja, et *„lapsed saaksid rääkida ja ise oma mõtteid edastada“*. Lapsele rääkimise võimaldamise kõrval räägiti ka sellest, et lapse parimate huvide tagamiseks on tähtis lapsele probleemi lahendamise ning võimalike tegevuste ja tagajärgede osas selgituste andmine kogu võimaliku perevägivalda juhtumiga lahendamise ajal. Euroopa Komitee üldkommentaar nr 14 (2013) sätestab, et lapse parimate huvide hindamisel tuleb austada lapse õigust vabalt väljendada oma arvamust. Sellega öeldakse, et laps tuleb tema probleemide lahendamisel ära kuulata (Euroopa Komitee üldkommentaar nr 14, 2013).

Samas, ühe piirkonna lastekaitsespetsialisti arvates tuleb laste kaasamisel ja nendega suhtlemisel olla ettevaatlik, sest *„äkki survestamisega lähevad lapsed lukku ning siis ei saa parimaks lahenduseks õigeid asjaolusid teada“*. Taoline kartus võib tuleneda teadmatusest või siis eelnevast kogemusest. Mõlemal juhul saab öelda, et last käsitletakse täiskasvanust erinevalt ning temaga suhtlemist peetakse tavapärasest raskemaks.

Ühe teise piirkonna menetleja räägib, et „*mina siis uurijana olen see üks – nagu ma ei tahaks öelda –, nagu viimastest, aga kui laps siis minule tuuakse, siis mina nii-öelda lõhun selle lapse hingeelu lahti*“. Siin räägib menetleja, et on üks viimastest, kes lapsega kokku puutub. Menetleja poolt öeldud „*ma ei tahaks seda öelda*“ võib viidata sellele, et tema enda arvamusel võiks ta koheselt olla teadlik võimalikust probleemist ning viitab ka võimalusel, et nn viimase instantsina lapsega kohtudes, võib see mõjutada võimaliku kriminaalmenetluse kulgu. Ei saa väita, et lapse parimates huvides on tema võimalik korduv küsitlemine talle ebaseaduslikel teemadel – nagu igale inimesele. Kindlasti ei ole tavaliselt lapse parimates huvides tema hingeelu lahti lõhkumine menetleja poolt vastava erialaspetsialisti puudumisel, kui tal endal ei ole vastava eriala teadmisi. Selliselt välja öelduna võime arvata, et sellist praktikat on esinenud. Heaks praktikaks võib pidada ühe piirkonna lastekaitsepspetsialisti poolt välja öeldud kogemust, et lapse parimates huvides on lapsega usaldusliku suhte loomine – „*et võib-olla tõesti esimene asi on see usaldus, et ka laps teaks, kus abi saada*“ ja „*kui laps nagu teab, kelle poole pöörduda, kui ta usaldab*“. Siin saab öelda, et lapse parimate huvide tagamine võib realiseeruda kindlamalt, sest laps võib tunda ennast turvalisemalt ja aktiivsemalt kaasatuna, kui inimene ehk võrgustiku liige, kelle probleemi lahendamisest ollakse huvitatud. Selliselt võib soovitada kõigile koostööpartneritele ning ametnikele suhelda iga inimesega, kes vajavad toetust. Justiitsministeerium (2018) on välja andnud meespea pealkirjaga „Teen kõik lapsesõbraliku menetluse huvides“, milles antakse üksikasjalikud soovitused lapse parimast huvidest lähtuva menetluse läbiviimiseks igale menetlust läbiviivale ametnikule.

Ühe piirkonna ohvriabitöötaja räägib, et kui vägivald esineb peres, kus kasvab laps, siis tuleb tegutseda erilise *tähelepanelikkusega*. Ohvriabitöötajate kliendiks on enamasti täiskasvanud, kelle kohta nad on saanud andmed politseilt. See ohvriabitöötaja vaatab oma klientide ringi laiemalt ning pöörab tähelepanu sellele, et vägivaldses peres elav laps vajab samuti abi. See samm on väga hea eeldus, et probleemide lahendamisel on tõenäoline, et fookuses hoitakse lapse parimad huvid. Teisalt on laps välja toodud teistsuguse inimesena ehk et me peame temale millegipärast pöörama omamoodi tähelepanu. Ohvriabitöötaja pöörab lapsele ja tema vajadusele küll tähelepanu, ent käsitleb last inimesena, kelle hakkama saamine sõltub suuresti vanematest ja abistajatest, sest ta ise ei suuda eesseeisvate takistustega toime tulla. Selliselt käsitledes on võimalik, et laps ise ja tema arvamus ning võimalikud lahendused oma elu eksperdina elada ei saagi kuuldavaks.

Ühes piirkonnas tuuakse välja, et laste parimates huvides on lapse õigus olla ära kuulatud ja küsida nende arvamust võimalike lahenduste kohta. Teises piirkonnas räägitakse, et „*ei taha lapsi sellega koormata, aga see, millega on teda kodus koormatud, seda ei anna korvata*“.

millegagi, aga nüüd siis vähemasti kaasata aruteluski“. Võib arvata, et last võidakse näha siin ohvri ja nõrgana, ning selle taha pugeses võib laps jääda üldse tähelepanuta.

Ühe piirkonna menetleja arvates on lapse parimates huvides, et mitmed inimesed teda korduvalt üle ei kuulaks. Selliselt on tõesti lapse õigused – ja laiemalt parimate huvidega – arvestatud. „*Meil on ju olemas spetsiaalsed uurijad, kes kuulavad neid üle, eesmärgiga üks kord üle kuulata ja eesmärgiga küsida: aga ütle, mida sina arvad?*“ Teises piirkonnas räägib ohvriabitöötaja, et lapsega tuleks perevägivalla teemadel vestelda võimalikult vähestel kordadel ning vähestel inimestel. Sellise lapse kohtlemise eesmärk on vältida, nagu ühes intervjuus öeldi, *taasohvrastamist*. Kuulates kõigi erinevate koostöövõrgustikuliikmete arvamusi, näeme, et erialade piires lähtutakse lapsega suheldes eesmärgist last mitte taasohvrastada, kuid infovahetuse puudumisel võidakse tahtmatult lapse parimaid huve kahjustada. Praxise (2014) poolt läbiviidud uuringus kirjeldati juhtumeid, kus last kuulatakse üle või ära mitmete erinevate spetsialistide poolt ning seda korduvalt, mis võib tekitada lapses ärevust ning segadust.

Ühes piirkonnas tõi üks osaleja välja, et koostöö kohtumistel kasutatakse väljendit, et „*laps räägib siis, kui kana pissib*“. Sellise väljendi kasutamine ajaloos võib rääkida sellest lähenemisest, et lapse arvamusega ei tuleks arvestada ja teda ei peaks kuulama, aga teisalt võib see sisaldada hirmu lapse siira arvamise osas. Ühes piirkonnas ütles piirkonnapolitseinik, et alati on võimalik lapsega saavutada kontakt, ja seda igas vanuses lapsega. „*Kui vanemad võivad manipuleerida, valetada ja eelnevalt kokku leppida, siis lapsed on vahetud.*“ Arvatavasti räägitakse siin enda kogemustest või kogutud teadmisest, et lapsed on üldjuhul siirad ning nende räägitud jutu osas on usaldusväärsus kõrgem. See võib olla ka midagi, mis on meie ühiskonnas üldtuntud teadmine ning sellest lähtuvalt antakse lapse ütlustele üks tähendus, täiskasvanute puhul aga teine. Me räägime selliselt, et laps ja täiskasvanu on ühes ja samas kontekstis erinevad.

Toodi välja, et kõigi vanuserühma lastega annab rääkida, et juba „*kolmandast eluaastast hakkab väga ilusaid muinasjutte juba tulema*“. Ühes piirkonnas peetakse lapse õiguseks ka seda, et tema ära kuulamise koha osas võiks arvestada lapse arvamusega. Teisal öeldakse, et laste parimates huvides tuleks rääkida lapsega kodus, mitte ametiruumides, sest kodu on lapsele turvalisem keskkond. Seda tehakse siis, kui vägivaldne pereliige on kodust ära. Lisaks omavahelisele vestlusele kasutatakse vajadusel suhtlemiseks joonistamist. „*Teinekord joonistame – kui väiksem laps on, ta ei oska nagu rääkida, siis pildi pealt tuleb ikka välja, et midagi on korrast ära.*“ Lapse ära kuulamisel kodus on võimalik, et teadmine tuleb teoreetilistest ja praktilisest kogemustest, et tegemist võib olla parima kohaga lapsega

suhtlemiseks. Olulisemaks vestluse toimumiskohast võiks pidada inimest, kellega laps suhtleb. Usalduslik suhe aitab last tema probleemide lahendamisel kõige enam.

Lapsel on õigus, et talle räägitakse alati ja ausalt ära, miks midagi toimub. „*Aga üks 6aastane laps, kes elab turvakodus, ta on 4aastaselt eraldatud ja ta praegusel hetkel arvab, et ta eraldati, sest ta võttis haiglasse mängupüstoli kaasa ja sellepärast viidi ta ema juures ära.*“ Räägitud kogemus ilmestab hästi vajadust kaasata laps kui inimene võrdväärse partnerina võrgustikku. Lapsele rahvusvaheliselt ja ka siseriiklikult antud õigused ei ole deklaratiivsed, vaid nendega tuleb arvestada just lapse enda pärast. Võib ainult arvata, mida pidi üks laps läbi elama sellepärast, et keegi jättis arvatavalt tähelepanuta lapse õiguse saada ausat ja arusaadavat selgitust olukorrale.

Mitmes piirkonnas öeldakse, et lapse parimate huvide eest perevägivalla juhtumite lahendamisel peetakse vastutavaks lapsevanemaid. „*See on ju vanemate enda asi see vägivalla asi korda ajada*“ või „*selle peavad nüüd küll ise korda ajama seal kodus*“. Seejuures ei ole täpsustatud, millist lapsevanemat silmas peetakse – kas vägivallatsejat või ohvrit. Spetsialistidest kõige enam peetakse probleemide lahendamisel lapse parimate huvide eest seisjaks lastekaitsepspecialisti ja seda kõikides piirkondades, ning viidatakse sellele, et selline kohustus tuleneb seadusest. Lastekaitseseadus (RT I, 28.11.2017, 19) kohustab laste õiguste ja heaolu tagamisel tegutsema riigi ja kohaliku omavalitsuse üksustel, ametiasutustel ning nende ametiisikutel, avalik-õiguslikel ja eraõiguslikel juriidilistel isikutel ning füüsilistel isikutel. Seega on lapse õiguste eest seisjad kõik ühiskonna liikmed ning ei saa pidada üheselt vastutavaks lastekaitsetöötajat. Küll on lastekaitsetöötajal oma tööülesannete tõttu igapäevaselt lapse õiguste ja heaolu eest seisja roll. Lapsevanemate vastutuse väljatoomine oleks seletatav siis, kui meil on turvalist peremustrit kasutatav perekond. Ent vastutuse andmine vanematele, kelle peres on probleemid vägivallagaga, võib tuleneda teadmatusest. Samuti võib see tuleneda asjaolust, et jäetaks endale täpsemalt mõtestamata, milline on lapse osalusel toimuva perevägivalla olemus.

Lisaks sellele, kuidas lastekaitsepspecialist suhtub lapsesse, on ühe teise piirkonna lastekaitsepspecialisti arvates lapse parimaid huve arvestav ja lapse hooldusõiguse küsimuse otsustamisel perevägivalla probleemi lahendamisel, „*kui vanemad teevad ausat koostöö ning jäävad enda juurde, et nad ei ole valmis lapse parimate huvide eest seisma. Siis ei ole probleemi lahendamine lastele ka nii valulik*“. Selline käsitlus võib tähendada seda, et lastekaitsepspecialist omab praktikat, kus lapsevanemad ei ole alati ausad probleemide lahendamisel olukorras, kus nad aimavad või on neile öeldud, et ohus on laste hooldusõiguse jätmine vanematele või ühele vanematest. Mõnedes intervjuudes peetakse lapse vajadusel

perest eraldamist küll parimate huvide tagamiseks, kuid öeldakse, et „*lapsed jäävad vanemateta – see oleks kõige halvem*“ või igal juhul on „*lapse perest eraldamine, see last kõige traumeerivam tegevus*“. Taoline käsitlus võib näidata suurt empaatiat lapse ja vanemate suhte mõistmisel, kuid võib näidata, et kõikide koostööpartnerite teadmine lapse hooldusõiguse äravõtmisest vanematelt ei ole üheselt mõistetav. Arvatavasti hakkaksid paljud vanemad kasutama kõiki võimalusi, et nende kooselu lastega jätkuks, ja siinjuures ei räägi me võimalikest motiividest. Minu arvates tuleks siinkohal toetada lapsevanemaid ka siis, kui nad ei ole valmis tagama lapse parimaid huve hetkel, kui see mingil moel võrgustikus teatavaks saab. Laste eraldamine perest on lapsele valulik ning seda ei muuda asjaolu, et vanemad ausalt räägivad võrgustikule, milles võivad osaleda ka lapsed, et nad ei oma ressursse lapse parimate huvide tagamisel edasiselt. Lapsed on enamasti lojaalsed oma vanematele ning nende vanematest lahutamine või vanemate poolt ära tõukamine ei pruugi anda tulemust, kus edasiselt on tagatud eakohane areng. Euroopa Komitee üldkommentaaris nr 14 (2013) kirjutatakse, et vältida tuleks perekonnast lapse eraldamist ja säilitada perekonna ühtsus – ja need on lastekaitseüsteemi tähtsad komponendid. Komitee selline sõnastus paneb vastutuse osalisriikide lastekaitseüsteemidele, et tehtaks kõik endast olenev, et perekond saaks olla koos. Lastekaitsepspetsialist räägib, et „*ohuline on laps vägivaldsest perest välja saada, et ta ei võtaks neid teadmisi ja oskusi, et see on ainuõige käitumismuster, ning ei viiks seda edasi oma tulevasse perekonda*“. Siin räägitakse sooviga laps perest eraldada, ent niiviisi karistatakse last lapsevanema või -vanemate vägivaldsemise eest. Rääkides võimalikust käitumismustrist, võib lastekaitsepspetsialistil olla hea kogemus oma praktikast või on tegemist spetsialistiga, kes oma eriala piirides on valmis sotsiaaltöö teadmust suurendama, usub muutustesse ning on valmis edasiselt pingutama, et sellised võimalused realiseeruksid.

Ühes piirkonnas ütleb piirkonnapolitsei töötaja: „*Tihti on niimoodi, et need lapsed ei saagi sellest ringist välja, et mul on juba mitmendat põlve sama pere, et kus nagu järjest kordub ja kordub. Kuidagi katkestada see, et mingil hetkel saaks see laps normaalsesse keskkonda.*“ Selline arutlemine võib olla seotud oma karjääri jooksul nähtud lugudega ning viidata ka sellele, et alati ei ole soovitatavat tulemust saavutatud.

Ühes fookusgrupis leidis üks piirkonnapolitsei töötaja, et lapse õiguseks on see, kui lisaks tema turvalisuse tagamisele pingutatakse selle nimel, et „*vägivald ei korduks ja lõpuks leitakse lõpplahendus*“. Siin arvatakse, et vägivaldlaste perekonnas elamine on lapse üks õigustest ning soovitakse võimalikult kiiret vägivalda lõppemist perekonnas selle õiguse realiseerimiseks. Seda võib pidada nii juriidilises võtmes olukorra lahendamiseks kui ka sotsiaalses tähenduses lapse õiguse realiseerimiseks. Soov saada võimalikele perevägivalda juhtumitele selline lahend,

mis lõpetab vägivalla, võib näidata nende tegelikku keerulist kulgu ja alati mitte just selgeid lahendusi.

Lapse parimatest huvidest rääkides hakati intervjuudes arutama, mida peab tegema, et neid tagada. Minu uurimusest tuleb välja, et piirkondade hulgas, kus ma intervjuusid läbi viisin, on piirkondi, kus lapse parimate huvide tagamiseks soovitatakse võimalikult varajases staadiumis tekkinud pereprobleemi sekkuda, nimetades seda *ennetustööks*. Selleks tuuakse välja varajase märkamise olulisus. Intervjuus osalenud kooli tervishoiutöötaja näeb siin olulisena pereõe või perearsti rolli. Soovitakse, et perearsti või pereõde lisaks füüsiliste tervisehädade ja haiguste sümptomite ravimise kõrval vaataksid ka perekonna sotsiaalset tausta, et osata õigel ajal ära tunda laps, kes vajab abi või kelle parimad huvid tuleks tagada. Samuti tuleb rõhku panna ennetustööle, et vältida hilisemaid keerulisemaid probleeme. Linno jt (2011b) kirjutavad, et perevägivalla ennetustöö saab toimida koostöös perearstide ja pereõdedega, kes täidavad esmatasandi tervishoiu ülesandeid.

Intervjuudes räägitakse, et selliseid *ennetusmeetmeid* tuleks palju enam kasutada. Võimalik, et tervishoiutöötajates nähakse palju enam potentsiaali perevägivalla varajaseks märkamiseks, ning selle rõhutamine ennetusmeetmena näitab, et sellesse usutakse kui võimalikku lahendusse lapse parima huvi tagamiseks perevägivalla juhtumite puhul. Huvitavalt moel ilmnevad selles ka ennetustöö tõlgendused: ennetuse on see, kui midagi on juba juhtunud ning asutakse tegelema sellega, et hoida ära olukorra hullemaks muutumine.

Lapse parimaks huviks peab ühe piirkonna lastekaitsespetsialist seda, et vaatamata peres toimuvale vägivallale, võiks perekond jääda „*terveks ja suhted paraneda ning emme ja issi armastavad üksteist ja neid*“. Teises fookusgrupis räägitakse, et „*üks võtab neid riideid ja teine ütleb, et parem ärge ema tulgugi koju*“. Lisaks võimalikule lapse soovi välja toomisele saab rääkida ka laste üldistamist umbisikuliseks grupiks, kasutades lastest rääkides väljendeid *üks* ja *neid*. Toodud väljendid räägivad ametikeelest ning arvatavalt ei ole konstrueeritud juhuslikult. Vanemaid tuuakse esile ning lapsed – võimalike probleemide arutelude juures – lihtsalt unustatakse.

Ühes piirkonnas pakutakse erialaspetsialisti poolt välja võimalus kaasata lähedasi olukorras, kus tuleb otsustada lapse ajutine eraldamine perest. Uurimuses osaleja ütleb, et „*äkki on kedagi läheduses elamas*“. See oli ainus kord fookusgruppides, kus selline mõte välja öeldi. Võib arvata, et lähivõrgustiku võimalusi ei osata kasutada ning teine probleem võib olla see, et koostööpartnerid on lähivõrgustiku kaasamisel puutunud kokku negatiivsete kogemustega. Samas võib see olla ressurss, kus lapsele on parim jääda oma koju, kuid vanemate seal viibimine ei ole perevägivalla probleemide tõttu ajutiselt või alaliselt võimalik. Klefbeck ja

Ogden (2001) kirjutavad esmase võrgustiku olulisusest – just need inimesed tulevad appi, kui lapsel on probleemid. Peetakse oluliseks lähivõrgustiku kaasamist, kui võivad esineda probleemid perekonnas.

Ühe piirkonna haridustöötaja räägib, et probleemide ilmnemisel tähendab lapse parimates huvides tegutsemine „*varajast märkamist ja vastavale ametnikule, aga ka lapsevanematele teatamist*“. Ametnikele teatatakse võimalikust vägivalla avastamisest, ja vanematele selleks, et midagi ei tehtaks salaja. Siinjuures peetakse veel oluliseks, et selliselt käituksid lisaks koolidele ka lasteaiad. Räägitakse, et võimalikele probleemidele viitavate asjaolude õigeaegne märkamine ning sellest asjaomastele koostööpartneritele teatamine on õige tegutsemine lapse parimate huvide tagamisel. Minu ja teiste minuga koostööd teinud erialaspetsialistide töökogemus ning sellel teemal toimunud arutelud lubavad arvata, et esmatähtis on kiire tegutsemine lapse parimate huvide tagamiseks ning sellest lähtuvalt võib tekkida vajadus vanemaid teatud aja jooksul informeerida. Enamjaolt võib perekonnas vägivallatseja aktiivne tegutsemine viia perekonna võrgustiku ja kogukonna eest isolatsiooni ning edaspidi võib sellest vägivalla ringist pääsemiseks kõigil pere liikmetel kuluda rohkem aega.

3.1.2 Lapse parima huvi tõlgendamine perevägivalla juhtumite artluses

Erinevad fookusgrupid, otsides võimalusi, kuidas tagada vinjettides toodud näidetes lastele parimaid võimalusi, rääkisid sagedamini vanematest ja nende aitamise vajadusest. Mõnes piirkonnas räägiti enamasti just vanemate aitamisest ja lapsed jäid tagaplaanile. Näiteks ühes fookusgrupi intervjuus rääkis piirkonnapolitseinik oma kogemusest, et „*põhiliselt tegeletakse, kui ei ole lapse vastu suunatud vägivald või tüli olnud, siis räägitakse ainult ema ja isaga*“. Oli piirkond, kus koostöögrupis hoidis fookust ohvriabitöötaja, ning tema abil toodi lapse parimad huvid korduvalt fookusesse tagasi. See andis grupile võimaluse rääkida rohkem lastest. Uibu (2018) ütleb, et ideaalis on koostööprotsessi juhiks neutraalne vahendaja-fassilitaator (hõlbustaja). Selles piirkonnas oli hõlbustaja rollis ohvriabitöötaja ning ta aitas sellega teisi erialaspetsialiste. Selles piirkonnas räägiti „*siis peab ikka lapse huvid panema number üks ja jätkma ema sinna tahaplaanile, mis ei tähenda, et temaga ei tegeleta. Või mitte kunagi üldse nüüd enam. Loomulikult. Ikka on orbiidil*“. Kuna fookusgrupid on koostatud põhimõttel, et koguda ühisesse arutellu spetsialistid, kes tegelevad perevägivalla probleemidega, siis võib oletada, et selles piirkonnas on lastekaitse spetsialistid selliste juhtumite lahendamisel juhtivas rollis ning suunavad teisi spetsialiste mitte kaotama fookusest last.

Intervjuu kavas toodud küsimustele vastates räägiti enamasti lastest ja nende parimate huvide tagamise olemusest ning võimalustest, ent fookusgruppide arutlustes räägiti lastest ja nende parimate huvide tagamisest perevägivalla juhtumites vähem. Kuna fookusgrupi intervjuu on andmekogumismeetod, mille puhul võib oletada, et koostöövõrgustike tegelikud omavahelised interaktsioonid ja suhted tulevad välja, on üsna tõenäoline, et perevägivalla juhtumitega tegeledes keskendutakse täiskasvanutele ning lapsed jäetakse tähelepanuta.

Lastekaitsespetsialist räägib vinjettide üle arutledes, et võimalikud probleemid, millega tuleb tegeleda on „*vanematevahelised suhted*“ ning võib-olla on „*mingid majanduslikud probleemid või mis iganes*“. Selliselt ennast väljendades tõenäoliselt räägib ta oma seniste kogemuste pinnalt ja oletab, et vägivalda võivad põhjustada majanduslikud probleemid, jättes täpsustamata teised võimalikud probleemid. Samas aga annab ta mõista, et loetelu takistustest võib olla laialdane. Samuti tuleb ühe piirkonna prokuröri poolt mõte, et „*omavahel mitte toimetulevad vanemad peaksid kohaliku omavalitsuse käest saama teenuseid perelepitusele, perenõustamisele ja teistele teenustele*“. Pakutakse välja võimalusi lapsevanematele, mis on oluline, aga jäetakse välja lapsed ja nende vajadused. Üks teine prokurör räägib, et „*peresuhted tuleb korda teha*“ ja „*isale tuleb kehtestada ema suhtes lähenemiskeeld*“, kuid seda tehakse kannatanu ehk ema positsiooni tugevdamiseks. Vinjettide lahendamisel räägitakse ka, et „*see ema vajab abi*“ ja „*kuidas isa põhjendab psüühilist erivajadust sidevahendite mitteomamisega*“. Vinjettide üle arutledes läheb suur rõhk konkreetsete juhtumite lahendamisele selliselt, et mehe ja naise vahel saaksid erimeelsused lahendatud. Arutelu, lahenduste otsimine ja tegevused ei ole esmajärgus suunatud lapse parimate huvide tagamiseks, vaid vanemate-vahelise probleemi lahendamisele. Räägitakse vanematega nendevaheliste suhetega tegelemisest, mis võivad lapse parimate huvide tagamiseks pikemaajalises perspektiivis olla olulised, kuid lastest seejuures ei räägita. Justkui püütakse leida võimalusi perevägivallaga tegelemiseks, aga ei räägita selle juures perest, vaid vanemate suhetest. Selliselt ei võeta last probleemide lahendamisel võrdväärse partnerina. See on kooskõlas ühe teise uurimuse tulemusega, kus selgus, et ehkki sündmused, millest oma igapäevatööst rääkides jutustatakse, on alati seotud lapsega, on laps nendes jutustustes ikkagi tagaplaanil ja tegevused toimuvad teda aktiivselt kaasamata (Linno, 2012).

Fookusgruppides räägitakse perevägivalla juhtumitega töötamisel ka vanemate endi tegevustest, „*et inimesed ei ole aktiivselt tööotsingutel, neil ei ole haigekassat ja vähene kiindumus*“. Mitmes piirkonnas märgitakse, et „*isa tuleb panna tööbörssile ja ravida alkoholisõltuvust*“. Vinjettides ei olnud toodud välja isade kohta asjaolusid, mis viitaksid alkoholi tarvitamisele või töötusele. Selliselt räägitakse oma varasematest kogemustest või

kuuldud müütidest, kus perevägivald põhiliste probleemidena tuuakse välja töötust ja alkoholisõltuvust. Linno jt (2011b) järgi on üheks müüdiks asjaolu, milles eeldatakse, et vägivald võib toimuda vaeste, töötute ja alkoholilembeliste inimeste peres. Ohvriabitöötaja pakub välja võimalusena, et, „*ta vajab abi ilmselgelt – alkoholiprobleem ja sellest tulenevad kõik ülejäänud*“. Samuti lahenduste otsimisel arvatakse, et „*ema vajaks enne abi ja siis...*“ ning „*kui sellel emal alkoholipudelit käes ei oleks, siis oleks pereelu rahulikum*“.

Ühes vinjetis on öeldud, et emal esinevad alkoholiprobleemid. Siin tuuakse ema alkoholi tarvitamine välja võimaliku juurpõhjuseks ning loodetakse, et ema alkoholiprobleemi lahendamine teeb võimalikuks tulemusliku tegelemise perevägivallaga. Soo, Reitelmann, Laan (2012) toovad välja, et uuringud ning naiste varjupaikade kogemuste kohaselt toimub vägivald ka majanduslikult hästi toimetulevates peredes, kus alkoholiga probleeme ei ole. Samad autorid kirjutavad, et vägivalda kasutanud isikud võivad vägivaldsed olla ka kainenena ning hoiakud partnerisse on ka alkoholi tarvitamata samasugused (Soo jt, 2012).

Mitmes piirkonnas koostööpartnerid näevad, et kui on „*väga keeruline juhtum, me võime öelda, et lastekaitse peab tegema, aga siin sõltub väga palju lapsevanema motivatsioonist*“. Kõigepealt räägitakse sellest, et keeruliste juhtumite puhul eeldatakse, et juhtrolli võtab lastekaitse spetsialist. Keeruliseks peetakse näiteks juhtumit, kui „*ma tean ühte keerulist lugu, kus vägivald oli vaegkuuljate peres ja lisaks oli lapsel autism*“. Selle põhjuseks võivad olla seadustest tulenevad nõuded, aga ka oma eriala piires mõtlemine, kus otseselt sellist ülesannet – aidata abivajavat või hädaolevat last – ei ole. Samas, lastekaitse seaduse järgi on abivajavast lapsest teatamine kõigi kohustus, mis tähendab seda, et teiste erialade spetsialistid peaksid vähemalt neile teada oleva info edasi andma lastekaitsetöötajatele. Mõtlemine selles suunas, et probleemiga tegelemisele motiveeritud lapsevanem võib aidata tagada ka lapse parimad huvid, võiks olla perevägivald juhtumite lahendamisel üks käsitletavaid tegureid.

Ühes fookusgrupis arvatakse ka, et lastekaitse spetsialist võiks ema veidi „*hirmutada*“, et kui kaine, siis saab lastega kohtuda“. Arvatakse, et lapse parima huvi tagamiseks on võimalik ema kaineks hirmutada. Eeldatakse, et sellise lähenemisega võiks tegeleda lastekaitse-spetsialist. See tähendab, et fookusgrupis osalenute meelest on lastekaitse spetsialistil piisavalt võimu.

Lastekaitse spetsialistid räägivad, et lapse parimatest huvidest lähtuvalt on vajalik vanematele tagada toetus „*ja muidugi vanematel peavad sealjuures olema teenused*“. Toetavast tegevusest laste puhul ei räägita.

Haridusametuse töötaja toob välja, et „*ja muidugi need vanemate nõustamised, mis määratakse lastekaitse poolt*“. See tähendab, et haridusametuse töötaja ootab, et lastekaitse spetsialist määraks vanematele teenused, kuid ei räägi sealjuures lastele mõeldud võimalikest teenustest.

Teenusele suunamine on erinevates fookusgrupi intervjuudes levinud lahendus, mida välja pakutakse. Ühes piirkonnas räägitakse, et „*vanemaid kohustada suunata kuskile psühholoogilisele nõustamisele, et laste heaolu tagamiseks*“ ja veel räägitakse, et „*tavaliselt me soovitame vanematele pöörduda psühhiaatri poole, et pääseda võlgadest ja alkoholisõltuvusest*“. Erinevad teenused on olulised, et perede olukorda muuta, aga viimane tsitaat näitab, kuidas spetsialisti meelest on oluline teenus, mitte niivõrd teenuse sisu, sest ta soovib suunata lapsevanem psühhiaatri juurde võlgadest vabanemiseks. Ohvriabitöötaja arvab vinjetist rääkides, kus ema oli vägivaldne isa vastu, et „*siin on probleem ka isas. Siin on isa kaassõltlane, ema on sõltlane alkoholist ja isa kaassõltlane sellest situatsioonist. Psühholoogiline abi on vajalik isale, et ta saaks olukorraga hakkama*“.

Ohvriabitöötaja pöörab tähelepanu sellele, et tema meelest on ema alkoholisõltuvus mõjutanud isa käitumist ning ta vajab tuge. Selline teenuse pakkumine aitab isal leida ressursse, mis aitavad edasiselt koos abistajatega tegeleda pere probleemidega. Arvatakse samuti, et „*võib-olla peaks ema süütundega tegelema*“ või „*just see hirmu ja süütunde maha võtmine, ja siis läheb nagu*“. Siin viidatakse arvatavasti vaimse tervise tugevdamise vajadusele. Pakutakse võimalusena välja ka „*pereteraapiat teha ja teha selgeks niiviisi, et mingi hetk nad peavad elama siis eraldi. Kui nad saavad oma suhetes selgusele, et nad on võimelised ka ühiselt neid lapsi kasvatama*“. Siinjuures ei ole lapse parima huvi vaates välja toodud tegevusi, mis lähtuvad lastest ja viivad edasi vanemate abistamiseni, vaid järjekord on vastupidine. Lahendusena pakutakse välja „*psühholoogi abi vajavad nad kindlasti mõlemad, lapsed ka ilmselt*“. Kindlasti teatakse, et abi vajavad lapsevanemad, kuid laste puhul ei peeta seda ilmselt vajaduseks. Taas kord on lapse parimate huvide vaates vanemate probleemide lahendamisel rõhk vanemate, mitte laste abistamisel. Võimalike teenuste osas pakuti enamjaolt välja psühholoogilist abi, psühhiaatrilist abi jne. Teenuste valikus ära toodud psühhiaatri ja psühholoogi teenuste välja pakkumine oli pigem seotud vaimse tervise ravimisega ning abivajaja toetamisega, kui täpselt välja käidud perevägivalla lahendamise skeem. Välja pakutud teenuste paketi ei toonud erinevad erialaspetsialistid välja kõiki nende poolt pakutavaid pere toetamise teenuseid ning piirduti suurest väljendiga „*kõik neid võimalikke teenuseid*“. Lisaks nimetatud teenustele pakuti võimalusena ka perelepitust. Ühes vinjettidest on näitena toodud korduvad ema vägivallatsemised isa vastu, kuid osalejad leiavad „*kas on vägivald, äkki neile sobib pereteraapia*“. Soo jt (2011b) on välja toonud, et kui vägivallatseja ei ole motiveeritud vägivaldset käitumist lõpetama või kui seda käitumist ei saa kontrolli alla võtta, ei ole pereteraapia sobiv strateegia. Seega peab alati hindama kõiki võimalikke asjaolusid ning enne pereteraapiasse saatmist hoolega kaaluma selle teenuse kasutamise võimalikkust.

Prokurör arvab, et „*menetlemiseks on alust küll*“ ja lisab vinjetist rääkides „*mul on isa, kes ütleb, et pole olnud ja ema, kes ilmselt mingeid ütlusi annab*“. Ta räägib, kuidas alustada menetlust ja kuidas tõendada süütegu, kuid ta ei seo seda kuidagi lapse parimate huvide tagamisega. Prokurör jääb oma eriala piiridesse ning on võimalik, et selliselt koostööd nähaksegi. Menetleja räägib ka, et „*kuna krim.asja (kriminaalasja) pole algatatud, siis psühholoogilist nõustamist pakkuda ei saa*“ ja „*siis paneme nüüd selle psühholoogi tanki ja laseme temal tagamaid uurida*“. Menetlejal on teadmine, et kui pole alustatud kriminaalmenetlust, siis puuduvad võimalused psühholoogilise nõustamise teenuse pakkumiseks. Samas on ohvriabi seaduses (RT I, 28.12.2017, 52) kirjas, et tugikeskuse teenus seisneb vajaduse korral psühholoogilises nõustamises ja psühhoteraapias. On võimalik, et erinevad erialaspetsialistid ei tea perevägivallaga tegelemisel teiste koostööpartnerite võimalustest ning piirduvad teadmistega, mis on neil enda eriala raamides võimalik pakkuda. Menetleja kasutab koostööpartnerile võimaliku ülesande andmisel survestavat väljendit *tanki panema*. On võimalus, et selline keelekasutus on juhuslik, kuid võib avaldada adressaadile oma mõju ning tekitab olukorra, kus koostööpartnerite võimalused võrdsetele alustel abistada ei ole paigas.

Ohvriabitöötaja räägib, et „*ma ei ole politseisüsteemis, see on nagu teinekord võtnud pingeid maha, et kui nagu politseid kardetakse, et nüüd on ma ei tea vangimine*“. Arvatakse, et vägivallatsejaga saadakse vajalik kontakt probleemide lahendamisel, kui ollakse väljaspool võimuasutust koostööpartner. Ohvriabitöötaja arvamus lubab arvata, et tal on olemas korduvad kogemused. Võimalik, et selline teadmine on nii madalamate võimu piiridega erialade esindajatel, kuid ka võimalikel perevägivallas osalevatel inimestel. Rohkem võib see olla nendel, kellel on juba kogemusi võimuesindajatega koostöös või kes kardavad koostööd võimalike sanktsioonide tõttu. Ühes piirkonnas räägib menetleja, et „*emal on õigus keelduda oma ütlustest, aga ta peaks ikkagi viima nii kaugele ja survestamagi lastega. See pole küll ilus, aga kui ta tahab oma lapsi kaitsta, siis ta peab alustama sellest, et ta kaitseb ennast*“. Lapse parimate huvide tagamiseks soovitakse survestada ema andma kriminaalmenetluses ütlusi. Selline sõnakasutus ja lähenemine räägib selle eriala esindaja võimalikust võimu kasutamisest. Hester (2011) kirjutab, et kriminaalõiguse ametiasutused on justkui välja töötanud omad võimalused perevägivallaga tegelemiseks, arvestamata siinjuures sotsiaal- ja lastekaitse võimalustega. Need ametiasutused tegutsevad ainult oma eriala piirides, neil on oma kultuuriline minevik (Hester, 2011). Selliselt on mõistetav, miks ühed ei soovi teha koostööd võimuesindajatega ja teised kasutavad oma ülesannete täitmisel võimu mõju.

Menetlejale „*jääb mulje, et justkui nagu tavaline kodutüli, mitte mingit vägivalda*“. Vinjetis toodud andmetes on öeldud, et ema on isa kriimustanud, kuid menetleja on selle pisendanud kodutülik, kus vägivalda nagu ei olnudki. Sellest vinjetist rääkides arutletakse „*aga miks ema tükeldas isa riided ära, et see on nagu oluline. Siis peaks mõtlema, et isa viis selle ema nii kaugele, et see läks endast välja. Ja nüüd isa saabki oma tahtmise, kui politsei tuleb, ei keskendu ja võtabki selle ema kaasa*“. Sellist käsitlust kuulnud selle fookusgrupi ainus meessoost ametnik vastas spontaanse ütlusega „*Noo*“. Viimastel aastatel on järjest enam tegeldud naistevastase vägivalga ja perevägivalga vastase võitluse tõhustamisega ning 2014. aastal allkirjastati Istanbuli konventsioon, mis oma olemuselt on naistevastase vägivalga ja perevägivalga ennetamise ja tõkestamise raamdokument Euroopa Nõukogus. Järjest häälekamalt julgeme me sellest rääkida ning peamiselt on selle teema häälekandjad olnud naised ning selle eestvedamise on enda peale võtnud erinevad naispoliitikud ja naiste varjupaigad. Kuna naiste varjupaikade põhiliseks ülesandeks on naistevastase vägivalga ohvriks langenud naise vägivallast päästmine (Ohvriabi seadus, RT I, 28.12.2017, 52), siis ollakse suuresti aidanud just selle vägivalga vormi all kannatavaid ohvreid. Sellest lähtuvalt ei nähta eriti võimalusi, et meesohvrid võivad naise poolt toime pandud vägivalga all kannatada ning teisalt on ühiskond aru saanud, et naised on võimelised märkama ainult nende sugupoole vastu toime pandud vägivalda. Soo jt (2011b) räägivad, et nii mehed kui naised võivad paarisuhtes kasutada vägivalda. Samad autorid toovad välja, et kui naised kasutavad füüsilist vägivalda, siis nad löövad tavaliselt lahtise käe või mingi esemega (Soo jt, 2011b). Selliselt on võimalik mõista uurimuses osalenud naissoost spetsialistide soovi saada rohkem teavet mehe võimaliku käitumise kohta, kuigi esitatud olid faktid, kus naine oli vägivallatsenud mehe kallal. Ühes piirkonnas jagas ohvriabitöötaja oma kogemust „*mina ütlen igale naisele, kui esimest korda on löömine, siis üks võib jääda üheks. Aga kui teine kord, siis tuleb kolmas. Siis on naise küsimus – kas ta kasvab välja sellest või mitte*“. Sellist kogemust jagades võib ohvriabitöötaja toetuda nii isiklikele kui ka tööalastele kogemustele. Kindlalt ei saa väita, et peale esimest löömist vägivallatseja reeglina ei löö enam, aga peale järgmist korda teeb ta suure tõenäosusega seda uuesti. Mononen-Mikkilä jt (2001) kirjutavad, et kui mees on korra tarvitanud vägivalda, siis selle tarvitamise lävi jääb madalamaks ning annab uue võimaluse vägivalga kordumiseks. Ühes piirkonnas räägitakse, et „*ehk vägivallatseja enda käitumismuster tänu sekkumisele muutub*“. Tuuakse välja võimalus, et kui me tegeleme vägivaldse käitumismustri omandanud pereliikmega, siis võib erinevate osapoolte abi aidata vägivallatsejat. Kahtlev ehk võib tulla osaleja senisest teadmisest, et vägivalga ohvrite abistamise suunitlusega teenuseid on meie riigis siiani kasutusel vähem, kui naistele ja lastele suunatud teenuseid.

Vinjette lahendades räägiti võimaliku lahendusena laste peres eraldamisest. Oli piirkondi, kus oldi selle suhtes ettevaatlikud. Lastekaitsespetsialist arvas, et „*pigem tuleks enne teha ikkagi ettekirjutus ja siis vaadata*“, ning naiste varjupaiga töötaja poolt pakutakse välja „*ema ja lapsed võiks tuua esmalt naiste varjupaika, et koheselt lapsi ära ei võtaks*“. Räägitakse ka võimalusest „*lapsed ajutiselt perest eraldada ja viia nad turvakodusse ning siis tuleb emadel alustada protsessi laste tagasi saamiseks*“. Ühes piirkonnas öeldakse ühe vinjettidest lahendamise esimese osa asjaolusid teades, et „*siin on kindel perest eraldamine*“, pakkumata eelnevalt välja muid võimalusi. Piirkonnapolitseinik arvab, et „*kui muu ei aita, siis kaaluda isegi seda, et kas lapsed eraldada vanematest*“. Euroopa Komitee üldkommentaar nr 14 (2013) on välja toodud, et võimalusel tuleb vältida lapse perekonnast eraldamist ning tuleb säilitada perekonna ühtsus. Samas kommentaaris on kirjas, et vanematest eraldamisel peab arvestama selle tõsist mõju lapsele ning kõne alla tuleb see vaid viimase meetmena, kui lapsel on oht kogeda otsest mõju oma elule ja tervisele (Euroopa Komitee üldkommentaar nr 14, 2013). Sellest tulenevalt peaks võimalusel eelnevalt kasutama ära kõik meetmed, mis toetaksid perekonda probleemi lahendamisel, kaasates sellesse ka perekonna enda ja esmajärjekorras lapsed.

3.2 Lapse abistajad perevägivalla juhtumites

Perevägivalla juhtumitele lahenduste otsimisega tegelevad erinevad spetsialistid vastavalt oma ametiülesannetele (vt täpsemalt ptk 1.3.3). Järgnevalt sellest, kuidas intervjuudes osalejad, rääkides perevägivalla juhtumite lahendamisest vinjettide näitel, enda ja teiste erialade esindajate rolli kirjeldavad.

Lastekaitsespetsialist

Vinjeti lahendamisel kirjeldatakse erinevates piirkondades tegutsemise viise sarnaselt. Lastekaitsespetsialist räägib, et „*püüaksin leppida kõigepealt, kui vähemasti ühe pereliikmega saab kontakti, et temaga kokku siis kodukülastuse, lähen neile sobival ajal või siis on nad valmis tulema minu juurde või ühel või teisel moel püüaks kõigepealt mingisuguse esialgse pildi saada*“. Teise piirkonnas lastekaitsespetsialist selgitab, et „*tavaliselt teeme kodukülastuse*“. Lastekaitsespetsialisti meelest on oluline, et „*teeme vestlused perekonnaliikmetega, teeme järelepärimised ja selle alusel juba otsustame, mis edasi teha*“ ning „*et kodukülastus Marju (vinjetis esitatud loos ema) juurde ja siis perearst ja vanavanemad*“.

Kõikide piirkondade lastekaitse spetsialistid on ühtemoodi ja koheselt valmis tegema kodukülastuse, et hankida võimalikult palju lisainformatsiooni asjaolude mõistmiseks. Kodukülastust peetakse lastekaitsetöös oluliseks töömeetodiks, et saada ülevaade perekonna tegelikust olukorrast (vt nt Linno 2012). Korp ja Rääk (2004), tutvustades juhtumikorralduslikud lastekaitsetööd, räägivad vajadusest lapsega juhtunu korral esmast informatsiooni kontrollida, ning selleks tulekski lapse elukeskkonnaga tutvuda. Korp ja Rääk kirjutasid selle raamatu 2004. aastal, selles peegeldub tollane lastekaitsetöö ja suunised tulevikuks. See tähendab, et kodukülastus on praegu ja on oluline töömeetod lastekaitsetöös. Sotsiaalkindlustusameti koostatud lapse heaolu hindamise käsiraamatus (2017) kirjutatakse, et lapse abivajaduse või hädasolemise teate saamisel tuleb lastekaitsetöötajal saada juhtumist võimalikult kiiresti nii selge ülevaade, kui võimalik. Arvestades perevägivalla juhtumite keerukust, ei pruugi kodukülastus olla alati tõhus sekkumisviis. Lapse heaolu hindamise käsiraamatus (2017) kirjutatakse, et lapse heaolu igakülgselt hindamiseks on vaja teiste spetsialistide ja ametiasutuste abi. Selliselt on võimalik hankida informatsiooni ning saadud teadmiste pealt hinnata, millised võiksid olla esimesed sammud sekkumiseks.

Oma rollist lapse parimate huvide tagamisel räägivad lastekaitse spetsialistid peamiselt erinevate võimalike teenuste vaates. Ühe piirkonna lastekaitse spetsialist räägib vinjette lahendades, et *„meil on sotsiaalhoolekandelistel meetmed, mis me saame rakendada, alates sotsiaaleluruumist, toetustest, erinevatele teenustele suunamised ja määramised nagu tugiisikuteenus või muud teenused, sealhulgas sotsiaaltransporditeenus ja pere ning pereliikmete abistamine teenuste juurde“*. Laiemalt sotsiaalhoolekandeseaduses (RT I, 30.12.2015, 5) toodud teenustest rääkimine on arvatavasti seotud sellega, et lastekaitse spetsialist käsitleb perevägivallaga juhtumit keerulisema ja laiema probleemina, ning selleks ongi vaja võimalikult laialdast sekkumist. Lastekaitse spetsialist ei räägi teiste koostööpartnerite kaasamisest, mis võib juhtumite lahendamisel tähendada tema võimalikult iseseisvat tegutsemist ning oma vastutuse tunnetamist perevägivalla juhtumiste puhul, millesse on kaasatud lapsed.

Ka teised fookusgrupis osalenud spetsialistid peavad lastekaitse spetsialisti vastutavaks: *„Kui ütleme, et selline sündmus, siis ta lähebki meilt kohe välja lastekaitsele nii või naa teatis kohe“* või *„lastekaitse jah“*. Ühe piirkonna menetleja räägib, et *„siis ongi, et laste õigused peab üle võtma lastekaitse“*. Lastekaitse spetsialist nähakse võimalust *„teie peate rääkima väikeste lastega“*. Lisaks räägivad koostööpartnerid, et *„siin võib mõelda ettekirjutise peale, ettekirjutise peale läbi lastekaitsetöötaja“*. Samuti öeldakse, et *„see laps on tegelikult KOVi*

(kohaliku omavalitsuse) *murelaps*“ ja „*siis ongi lastekaitse ettekirjutus*“. Paljud koostööpartnerid teavad, et lastekaitse spetsialistil on – lähtudes laste parimatest huvidest – teatud võimalused ning ka kohustus perekonna mõjutamiseks. Samas teatakse mõningaid võimalikest meetmetest, sest ettekirjutusele võimalusel alternatiivina rakendatavate meetmete kohta aruteludel ei räägita. Selline teadmine jätab võimaluse teadmisele, et kõikide võimalike meetmetega, mis on lastekaitse spetsialistidel kasutada, ei olda kursis. Samas lastekaitse spetsialistid näevad, et nende poolt ettekirjutus ei ole toimiv meede, kuna „*ettekirjutuste tegemine läbi lastekaitsetöötaja, mis on nagu täiesti tühi tegemine, sellepärast, et ei ole mingeid sunnimeetmeid lastekaitsetöötajal peale selle, et ta teeb paberi ja pärast võivad kõik naerda ta üle*“. Lastekaitse seadusest (RT I, 06.12.2014, 1) tulenevalt on lastekaitsetöötajal õigus teha last kasvatavale isikule ettekirjutusi lapsele tema õiguste tagamiseks. Ettekirjutuse näol on tegemist haldusaktiga. Haldusmenetluse seaduse (RT I, 23.02.2011, 8) järgi on haldusakt haldusorgani poolt haldusülesannete täitmisel avalikõiguslikus suhtes üksikjuhtumi reguleerimiseks antud, isiku õiguste või kohustuste tekitamisele, muutmisele või lõpetamisele suunatud korraldus, otsus, ettekirjutus, käskkiri või mõni muu õigusakt. Võimalike sunnimeetmete rakendamiseks on vajalik ettekirjutuse olemasolu. Muret tekitavaks võib pidada lastekaitse spetsialisti pessimismi teatud meetmete rakendamise efektiivsusest. Selliselt on võimalik abistamisel üksi jäädes inimese ja ametnikuna läbi põleda.

Vaatamata sellele, et lastekaitsetöötajad räägivad üsna sarnaselt, kuidas nad perevägivalda looga tegelema hakkavad ning teised spetsialistid näevad just neil selles juhtivat rolli, on piirkondi, kus koostöö eestvedamist lastekaitse spetsialist ennast juhi rollis ei näe. Lastekaitse spetsialist ütleb, et „*selle grupi eestvedamine võtab palju ressursse*“ ja arvab, et eestvedaja „*peab süsteemi teadma ja süsteemis sees olema*“. Lastekaitse spetsialist viitab siin sellele, et oma eriala piirides teavad ametnikud, kuidas midagi toimib ning milliseid tegevusi tehakse, kuid erialadeülesest üksteisest piisavalt ei teata. Sellest tulenevalt on kartus olla koostöö hõlbustaja.

Mõne teise piirkonna lastekaitse spetsialistid räägivad, et „*selleks määratakse minu poolt vajalikud tegevused perekonna jaoks koos erinevate spetsialistidega*“ ja „*olen sellega täiesti nõus, et lastekaitse ongi üldjuhul see, kes seda juhtumit siis korraldab ja seda võrgustikku*“.

Mitmed lastekaitse spetsialistid tunnetavad oma rolli koostöö tegemisel lapse parimate huvide tagamisel. Lapse heaolu hindamise käsiraamatus (2017) kirjutatakse, et koostöö kohtumised tuleb protokollida ja et protokollija ei saa olla lastekaitsetöötaja, sest tema on juhtumikorraldaja ja kohtumiste juht.

Lastekaitsetöötajad näevad, et oma rolli lapse parimate huvide tagajana saavad nad kasutada „ainult tegeledes tulekahju kustutamisega“. Neil on enda kirjelduse kohaselt „suur bürokraatlik koormus, sest kui lapsevanemad ei suuda millegi lapse suhtes kokku leppida, siis nad pöörduvad kohe kohtusse ja lastekaitse on see, kes võib neid aruandlusi ja seisukohti kirjutada“. Lastekaitsetöötaja suurt töökoormust on märganud ka ühe piirkonna ohvriabitöötaja: „Mina kõrvalt vaatan küll, et lastekaitsekoormus on kohutav.“

Oluliselt mahukaks teenuseks peetakse sotsiaaltranspordi teenust, „et neid peresid siis kuskile sinna teenuse lähedale viia“. Teise piirkonna lastekaitse spetsialist räägib „pidev peavalu on transpordiga, sest teenuseid ei ole läheduses“. Enamuses uurimuses osalenud lastekaitse spetsialistide poolt toodi välja, et lastekaitse spetsialistide töökoormus on suur. Samas on uurimuses osalenud lastekaitsetöötajate poolt on välja öeldud, et põhiliselt tegutsetakse iseseisvalt teisi koostööpartnereid kaasamata. Viira (2017) kirjutab, et lastekaitsetöötajate töökoormuse uuringust tuli välja, et lastekaitsetöötajad on hädas ülekoormatuse ja ajapuudusega. Tema arvamusel võib lastekaitsetöötajatel tekkida suutmatuse tunne ning see võib pikemas perspektiivis ohustada nii töö kvaliteeti kui ka töömotivatsiooni. Sama autor toob võimalusena välja lahendus peitub koostöös (Viira, 2017).

Üks koostööpartner näeb veel lastekaitse spetsialist rolli selles, et „lastekaitse on ju see, kes lapse ära võtab, tema tuleb ju kontrollima“. Prokurör soovib teada, „et mida teeb KOV, et kui kiiresti ta tegutseb, kuna sellistel puhkudel on vaja hästi kiiresti tegutseda, tuleb see bürokraatia kõrvale jätta ja tormata sisuliselt peale“.

Prokurör ja menetleja

Kui lastekaitsetöötaja näeb endal kesket rolli perevägivalda juhtumitega tegelemisel, siis prokurör ütleb: „Minu töö seisukohast on nagu, minu töö eesmärk on, kas kuritegu on.“ Tema teise piirkonna kolleeg lisab: „Tegeleda peamiselt kuriteo tõendamise, minul on ettenähtud sanktsioonid selle kurjategija osas.“ Või „vaatamata kannatanu soovile siis oleks võimalus krim.asi (kriminaalasi) alustada“. Menetleja on valmis sekkuma ning abistama läbi kriminaalmenetluse läbiviimise. „menetlusi tuleb seal niikuinii igasuguseid meie poolt“ või „kus naine tegelikult peksab meest rusikaga pähe, mehel on valu, siis me alustame krim.asja“, „ma ju mõtleks mõned uued koosseisud välja“. Samasugust konkreetsust väljendavad ka teised prokurörid „menetlusliku poole pealt võiks öelda, et emal on õigus keelduda ütlustest“ ja „ilmselgelt kui on kuriteotunnused, me alustame menetlust“. Siin antakse vinjetis kirjeldatud olukorrale hinnang lähtuvalt sellest, kuidas prokurör olukorda tõlgendab. Tema meelest on

võimalik alustada menetlust ning ta rõhutab osalejate õigust keelduda ütlustest. Prokuröride ja menetlejate ütlemissed annavad selgelt mõista, et oma eriala piirides on nad pädevad ja alati valmis võimu kaasates sekkuma perevägivalla juhtumite lahendamisse. Soo (2012) kirjutab, et õiguskaitsetöötajad on enda arvamusele professionaalid, nad tegutsevad kiiresti, ei kõhkle ega kaalu pikalt ja osakavad oma eriala piirides keerukaid olukordi lahendada. Selliselt on võimuesindajad oma eriala piirides saanud koolitusi, täiendkoolitusi ning teavad, kuidas ette antud raamistiku sees tegutseda. Sellest lähtuvalt nad ka otsustavalt tegutsevad.

Oma olulisust lapse õiguste tagamisel näevad prokurörid perevägivalla juhtumites menetluse mitte lõpetamises, vaid selle võimalusel lõpule viimist, *„üldjuhul ei lõpeta ma selliseid kriminaalasju avaliku menetlushuvi puudumise tõttu“* või *„vaatamata sellele, et kahtlustatav ei olnud varem kriminaalkorras karistatud isik, ei lõpetanud ma seda menetlust“*. Oma võimalusi otsitakse vahel ainult oma eriala piirides ning see ei anna alati võimalust olla laiemalt abiks perekonnale ja toetajatele. Soo (2012) toob välja, et õiguskaitsejad esinevad intervjuudes väga teadlikena oma erialapiiridest ja tööülesannetes.

Prokurörid räägivad sageli, et nemad ei ole esmased koostöövõrgustiku liikmed, *sest „enne ei ole mingit informatsiooni, kui näed seda toimikut ja loed neid tõendeid“* või *„et tugivõrgustik on esialgselt selle olukorra niimoodi lahendanud, et laste turvalisus on tagatud, et prokurör esmaselt mitte midagi ette võtta ei saa“*. Veel räägivad prokurörid, et koostöövõrgustike kohtumistel neil osaleda vaja ei ole. *„Üldiselt on nii, et me teeme oma ära ning anname info edasi, füüsiliselt meid on ilmselt vähem vaja.“* Nad arvavad, et *“meid oleks rohkem vaja lastevahelistes vägivallajuhtumites“*. Kuna prokurörid tegelevad kuritegude tõendamisega, ei näe nad endal nii suurt rolli juhtumite lahendamiseks peetavatel aruteludel. Nemad lähtuvad kogutud või kogutavatest faktidest ja teevad oma otsuse sellest tulenevalt, teiste spetsialistide tõlgendused või arutelud ei ole tõenäoliselt nende töö spetsiifikat arvestades nende jaoks nii olulised. Varasematest uurimustest (nt Soo, 2012) on samuti teada, et politseiametnikud ja eelkõige prokurörid distantseerisid end lastekaitsetöoga seotud ülesannete täitmisest, sest seavad ennast üldiselt sotsiaalsfäärist kõrgemale. Ametitevahelised barjäärid võivad teinekord olla takistuseks hea koostöö toimimise juures ning võimuesindajatel on raske neid barjääre allapoole lasta ja teistel tunnetada ennast võrdse partneri abistamisel.

Prokuratuuride tegevuspraktikad on erinevad. Nii rääkis ühes fookusgrupis prokurör oma tööpraktikast: *„Mina olen nüüd see prokurör, kes menetleb neid kriminaalasju, kus alaealised ei ole kannatanud, alaealiste kannatanutega tegeleb meil teine prokurör“*. Teises piirkonnas aga: *„Minule satuvad asjad mõlemat pidi, kus on lapsed ise midagi teinud ja kus on lastele midagi tehtud“*. On piirkondi, kus *„kõiki kiirmenetlusi teeb valveprokurör“* ja *„meil*

prokuratuuris on spetsialiseeritud LSV (lähisuhtevägivalla) prokurör“. Prokuratuuri lähenemine on piirkonniti erinev ja hädasolijatel on meie riigis võimalik tunnetada eri piirkondades erinevaid lähenemisi. Erinevate piirkondade erinev praktika võib olla tekkinud ajalooliste, kultuuriliste eripärade tõttu (Hester, 2011). Samuti võib olla teguriks piirkonna eripära. Lapse õiguste tagamiseks on oluline see, et olenemata piirkonnast oleksid koostöös lapsi aitamas oma ala professionaalid, kes tunnevad hästi perevägivalla spetsiifikat ning teavad ka vastastikku üksteise tegutsemise põhimõtteid.

Prokuröride ja menetlejate poolt kasutatakse arutelus vinjettides toodud pereliikmete kohta sõnu, „*pooled*“, „*kannatanu*“, „*kahtlustavad*“, „*süüdistatav*“ ja laste kohta peres öeldakse „*need*“, „*ohver*“ – nad on arutelus oma professionaalses rollis ja kasutavad sõnu, mida kasutatakse selles valdkondades.

Nagu näha, siis vinjettide lahendamisel õiguskaitsetöötajad lapsi ei maininud ning perekonna liikmetest rääkides kasutati juriidilisi termineid. Soo (2012) kirjutab, et prokuröride ja menetlejate kõnepruuk on üsna formaalne. Sama autor nendib, et selline formaalne terminite kasutamine on mõistetu, sest oma igapäevatöös kasutatakse neid tihti ning korrektne väljendamine on vastutusrikaste otsuste tegemise üks osa (Soo, 2012).

Naiste tugikeskuste töötajad

Naiste tugikeskuste töötajad rääkisid fookusgrupi intervjuudes, et esimesel võimalusel „*turvalises keskkonnas kohtuvad sotsiaaltöötaja, ema ja laps ning seal kuulatakse ära ema, aga kindlasti ka laps, siis sealt selguvad tegelikult väga paljud nüansid, mida näiteks ka ema ei ole osanud tähele panna või märgata*“. Varjupaigad on naiste vastase vägivallaga tegelenud alates 2002. aastast kui Tartus avas esimesena ukse Tartu naiste varjupaik (Eesti Naiste Varjupaikade Liit, i.a). Kodanikuühiskonna liikumisena ollakse perevägivalla kannatavate naistega tegeletud nüüdseks üle 15 aasta. Enamikes fookusgrupis osalenud naiste varjupaikade töötajatel on pikaajaline staaž abistamises. Naiste abistamisega seoses on neil olnud vaja tegeleda ka lastega ning tõenäoliselt seetõttu oskavad nad tähtsustada lapsega rääkimist, sest ilmselt on nad kogenud, et vägivalla all kannatavad ka lapsed.

Lapse parimate huvide tagamiseks on välja pakutud tegevuste kogum, kus „*algab tegelikult ju selle ohvri pöördumisest politseisse, kus ahel siis käivitub tegelikult – teade KOVi (kohaliku omavalitsusse), kelle murelaps peaks see pere ja laps olema ja tuleb kaasata ka prokuratuur, kes siis ka lõpuks kogub need andmed kokku, et mis on tehtud menetlusaja jooksul ja lõpuks leiab lõplahenduse sellele perele*“. Räägitakse võimalikust tavapärasest protsessist, kui

perevägivalla ohver või ohvrid pöörduvad politseisse. Varjupaiga töötaja teab ja võib olla kogenud enamasti seda, et pöördatakse politseisse. Et Politsei- ja Piirivalveamet tagab ööpäevaringise teenuse, kus tagatakse kõigi meie riigis viibivate inimeste turvalisus, siis on suur tõenäosus, et esimeseks kontaktiks on ohvrile just politseinik. Samuti nähakse võimalust pere abistamisel menetluse alustamisega. Menetlus võib tõesti ohvrile anda märku, et teda usutakse ning tema selja taga on abistajad. Mononen-Mikkilä (2001) kirjutab, et parim viis vägivaldse mehe aitamiseks on panna ta vastutama oma tegude eest seaduse ja ühiskonna ees ning keelduda vägivallale alistumast. Selliselt on võimalik ühe tegurina kasutada vägivallatseja ja kogu perekonna abistamisel kriminaalmenetlust.

Varjupaikade töötajad näevad, et on vaja „*lapsi kaitsta, me peame hakkama riigiametnikega võitlema lapse õiguste eest*“, aga ka seda, et perega tegelemisel „*ei oleks ilmaasjata jooksutamist*“. Varjupaiga töötaja rolli nähakse sellisena, et „*varjupaik on ajutine meede ohvri toetamiseks, aga kui ollakse varjupaigas, siis tuleb seal ära lahendada väga palju erinevaid küsimusi riigiga*“. Selliselt käsitletud kogemused võivad rääkida varjupaikade töötajate poolt laiemast meetmete kasutamise ringist, kui see on ette nähtud seadusandlikul tasandil ohvriabi seaduse ja teiste õigusaktidega. Kõikide riigiametite esindajad teevad abistamisel neile bürokraatlikult ette pandud ülesanded ära, kuid varjupaik jääb naise ja laste kõrvale ka siis, kui probleemid ei ole eriala piirides kellelgi lahendatavad. Samuti võib see näidata institutsiooni riigist kõrvale jätmist, justkui koostöös naiste ja laste abistamisel võetakse kodanikuühiskonna esindajaid kuidagi teisiti kui riigiametite esindajaid.

Naiste varupaiga töötaja räägib koostööst lastekaitse spetsialistiga: „*Noo seda peab lastekaitse käest küsima, sest meie kodukülastusi ei tee.*“ Teine varjupaiga töötaja ütleb lastekaitse spetsialistile: „*Aga te saate ju lapsi suunata abinõustamisse ja abi pakkuda ka lapsevanema nõusolekuta, kui ta on abivajav laps ju ja hädaohus olev laps ju. Teil on see õigus ju.*“ Öeldakse ka otse, et „*lastekaitse spetsialist võiks ka midagi ära teha*“. Varjupaikade töötajate suhtumine on kriitiline just lastekaitse spetsialistide suhtes, teiste eriala esindajate osas räägitakse pigem üldistatult, et riigiga ei olda rahul. Soo (2012) kirjutab, et kui erialarollid on ebamäärased ning koostööd tegema pidavate osapoolte vahel dialoog vastutusala piirides puudulik, siis hakatakse koostööpartnerit arvutama. Autor lisab, et eriti terav võib kriitika olla siis, kui täidetakse enda arvates koostööpartneri valdkonda jäävat ülesannet. Perevägivalla all kannatavate laste abistamine on kindlasti sotsiaaltööna nii varjupaikade töö kui ka lastekaitsetöö.

Piirkonnapolitseinikud

Siinkohal pean Piirkonnapolitsei all silmas piirkonnatööd tegevaid ametnikke (piirkonnapolitseinik, noorsoopolitseinik), kes on kogukonnas turvalisuse tagamisel oluline toetus. Mitmed piirkonnapolitseinikud näevad oma ülesandena, et „*tegeleme LSV (lähisuhtevägivalla) juhtumite menetlemisega*“ ja „*me teeme järelkontrolli koostöös ka teiste asutustega*“. Lähisuhtevägivalla juhtumite menetlemine tähendab vägivaldsete perede külastamist teatud aja järel, vahel ka koos lastekaitse spetsialistiga või „*teeme koos sotsiaaltöötajaga*“. Soo (2012) kirjutab, et lastekaitsetöötaja võib politsei kaasata ka saabunud perevägivalla teate kontrollimisele.

Veel peetakse oluliseks, et „*ja siis edasi läheb juba koostööpartnerite informeerimine ja kaasamine*“. Uurimuses osalenud piirkonnapolitseinik rääkis, et lapse parimate huvide kaitsel tuleb „*rakendada õigusakte ning juhiseid*“ ja „*minu poolt on võrgustikutöösse kaasa anda lähisuhtevägivalla infolehed*“. Lähisuhtevägivalla infoleht on töödokument, mida politseinikud täidavad iga vastava väljakutse peale ning mis saadetakse kohalikule omavalitsusele ning ohvri loal ka ohvriabitöötajale, ja see võib sageli olla see ajend, millepärast perekonnaga tegelema hakatakse.

Tuuakse välja ka võimalik riskikoht sündmuste lahendamisel. „*Me peame esmaste reageerijatena tegema väikese ajaressursiga väga õige valiku piiratud vahenditest ja lahenditest, meil mängumaad ei ole.*“ Siin räägitakse patrullpolitseinike tegevustest vahetu ohu tõrjumisel. Uurimuses ei tulnud jutuks, milliseid ülesandeid see politseinik täidab, aga on võimalus, et piirkonnapolitseinik on ise hiljuti olnud patrullitegevuses või täidab neid ülesandeid siiani. Piirkonnapolitseinik tunnetab, et temal on perevägivalla juhtumite lahendamisel oluline roll nii perevägivalla juhtumitele kohesel reageerimisel, järelkontrollidel kui ka infolehtede edastamisel lastekaitse-spetsialistidele.

Piirkonnapolitseinikud arvavad, et „*meie seljas oleval vormil on jõudu ning seda saame vahel juhtumite lahendamisel ära kasutada*“. Võimalik, et piirkonnapolitseinikud tunnetavad endal oleva võimu kasutamise vajadust, sest varasemalt on selleks vajadus olnud ja see on praktikas aset leidnud või on seda kajastatud politseile teada olevas informatsioonis.

Mitmel korral öeldi, et „*meie käed jäävad lühikeseks, meie pere aidata ei saa*“ ja „*siin saab abiks oli lastekaitse spetsialist, meil ei ole võimalik*“. Sarnasele tulemusele jõudis Soo (2012), et politseinikud distantseerivad ennast lastekaitsetööst – nagu ka eelnevalt sai öeldud. Sama autor ütleb, et jõutakse oma vastutusala lõppemisele ja lastekaitsetöötaja töökohustuste algamise juurde (Soo, 2012). Politseinikud tunnetavad väga selgelt ära, kus on võimu esindaja

tegevuste lõpp. Oma ameti tõttu ollakse hästi informeeritud võimu kuritarvitamisest ja see võib olla üks täpsete piiride seadmise põhjustest. On võimalik, et lastekaitsetöötaja piiride algust ei osata näha, sest viimase tööülesannete osas ei ole täielikku teadmist.

Piirkonnapolitseinikud räägivad vinjette lahendades, et „*pole probleemi, meie saame ka lapse arsti juurde viia*“, ning teises piirkonnas, et „*võime emale ning lapsele olla nii taksojuhiks kui ka turvatöötajaks*“. Võimalik, et mõnedes piirkondades ollakse valmis panustama laiemalt, kui enda erialapiirid ette näevad.

Ohvriabi

Ohvriabitöötajad näevad oma rolli perevägivalla juhtumitega tegelemisel selliselt, et „*saan politseilt vägivalla infolehe ning võtan emaga kohe ühendust, et teda nõustada ning aidata jalule*“ ja „*info tuleb politseist või varjupaigast ning tegutsen siis kohe, lähen naisele appi*“. Nendes piirkondades, kus ohvriabitöötajad sellist lahenduste jada kirjeldasid, on tõenäoliselt väljakujunenud selline praktika, et teated võimalikest ohvritest tulevadki politseilt, aga ka naiste varjupaigast. Ohvriabitöötaja räägib ka ülesannetest, mis toetavad ohvrit. Üks ohvriabitöötaja räägib, et „*emale on kohe kindlasti juurde vaja mind, tal on kohe psühholoogilist nõustamist vaja, et teda natukene lapitaks ja keda nagu suunaks õigele eluteele*“. Ohvriabi seaduses (RT I, 28.12.2017, 52) on kirjas, et ohvriabiteenuse üheks eesmärgiks on kuriteo ohvriks langenud isikute toimetuleku säilitamine ja parandamine ning üheks teenuseks psühholoogilise abi tagamine. Lisaks on samas seaduses kirjas, et tagatakse vajadusel peredele ka lepitusteenus. Selliselt on ühe piirkonna ohvriabitöötaja välja toonud, et „*minu põhiliseks tööks on prokuratuurist tulnud taotluste põhjal perelepituste läbiviimine*“. Taoline spetsialiseerumine ei ole omane piirkondadele, kus on üks ohvriabitöötaja mitmes ülesandes, kuid mitme ohvriabitöötaja piirkondades on see võimalik. Veel ühes piirkonnas räägitakse, et spetsialiseerumise tõttu, „*aga kuna minu ruumi konkreetselt väikesed lapsed ei sattu, ainult 16–18aastased, kes läbi lepituse tulevad, viimasel ajal – kas isa on neid löönud, aga valdavalt noormehed*“. On piirkondi, kus ohvriabitöötaja ei puutugi lastega kokku ning meenutavad, et kunagi oli teisiti: „*Varasematel aegadel, kui ohvriabitöötajad olid kriminaalmenetluses laste ülekuulamise juures, siis olin laste parimate huvidega rohkem seotud*“. On võimalik, et mõne perevägivalla juhtumi lahendamisel ei ole last koheldud võrdselt vanemaga, kuna ühe piirkonna ohvriabitöötaja räägib, et „*minu võimalused laste parimate huvide eest seismiseks on piiratud, saan ohvriga tegeleda*“. Sellises väljaütlemises peegeldub seisukoht, et last ei võeta ohvrina, kui ta on olnud peres vanemate vahelise vägivalla

tunnistaja. Linno jt (2011b) kirjutavad, et lapsed võivad olla väärkoheldud, kui nad on teiste pereliikmete vahelise vägivalda pealtnägijad või kuulevad vägivaldast. Selline käsitlus peaks olema üleriigiliselt ühtemoodi arusaadav kõigile perevägivallaga tegelevatele ametnikel ja inimestele. Samas, ühes teises fookusgrupi intervjuus rõhutas ohvriabitöötaja, et „*kui laps on kõrval või teises ruumis ja kuulab, võib olla magab, aga niikuinii, kui kodus on vägivald ja selles perekonnas on lapsed, siis nad on ohvrid*“. Selliselt rääkides võib arvata, et ohvriabiteenusele saavad ka lapsed, sest ühes piirkonnas kinnitatakse, et „*saan ühest peres kolm inimest psühholoogilisele nõustamisele saata, kui on alustatud kriminaalasi ja viiakse läbi menetlus ja see on üks kindel asi*“. Samuti on piirkondi, kus tegutsetakse mitme eriala piirides otsustavalt „*kui ma helistan, siis on lastekaitse juba käinud või juba aja kokku leppinud koju minemiseks*“. Samuti ollakse valmis koostöös laste õigusi tagama – „*siis tuleb välja, kuidas seal peres tegelikult on, kui vanad on lapsed, et siis saab teavitada lastekaitsetöötajat*“. Laste vanus seotakse lastekaitsetöötaja poole pöördumisega. Selliselt on võimalik, et teatud vanuses laste puhul pöörduakse lastekaitsetöötaja poole, kuid osade laste puhul seda ei tehta. Paraku intervjuus seda ei täpsustata.

On piirkond, kus ohvriabitöötaja peab oluliseks laste parimate huvide tagamisel panustada koostööle: „*Olen vajadusel märkaja, utsitaja, kui vaja, siis suhtlen lastekaitsega, teeme koostööd teiste abistajatega.*“ Selles piirkonnas on võimalus, et perevägivalda juhtumite puhul tagatakse lapse parimad huvid ning pereheaolu.

Haridustöötaja

Haridusasutuses töötaja peab oma ülesandeks perevägivalda juhtumite lahendamisel varajast märkamist, sest „*kool on ju see koht, kus laps iga päev käib ja seal seda muutust lapse käitumises või välimuses märgata on kõige lihtsam*“. Ühes piirkonnas öeldakse, et „*koolil on väga oluline roll, ma ise tunnen, et me teeme tõsist jälgimistööd*“. Märkamist peetakse vajalikuks, sest „*kõik, mis teil kodus toimub, paistab koolis ka välja*“. Samamoodi leidis Soo (2012), et lasteaia- ja kooliõpetajad töötavad lastega igapäevaselt, näevad nende probleeme ja väärkohtlemisele viitavaid märke ning võivad olla isegi vägivallajuhtumi tunnistajaks. Lapsed veedavad kooliealistena palju aega koolis, seega ongi kool oluline koht, kus märgata lapse muret. Lisaks teine oluline tegur võib olla õpetaja või kooli töötajaga usaldusliku suhte saavutamine, mis samamoodi tekitab võimaluse turvalises õhkkonnas oma saladuste avaldamine. Ühes piirkonnas tehakse varajaseks märkamiseks suunatud tegevusi. Koolipsühholoog räägib, et „*mina koos kooliõe või sotsiaalpedagoogiga ning klassijuhatajaga*

teeme kindlaks sellel päeval koolis puuduvad lapsed ning visuaalsel vaatlusel võimalikud abivajavad lapsed. Selleks teeme visuaalse vaatluse korral kindlaks, miks laps on muserdatud, mõni selline longus, lamab pinkidel“. Selliselt lähenedes on abivajava lapse märkamine tõenäolisem, kui juhuslikult märgates. Küll võtab selline tegevus igapäevaselt suuri ressursse ning võib olla takistuseks muudele tegevustele. Abivajavast lapsest teatamisel ollakse ikkagi kõhkleva seisukohal, et kuidas edasi käituda. Ühe kooli sotsiaalpedagoog räägib: „Et kasvõi mingil perioodil enne, kui ma ise aru ei saa, võib-olla kas toimub midagi või ei toimu, et edasi teatada kuskile, et võib olla tõesti õpetaja ei pane seda kahte või ei pane seda märkust, et hoida ära mingisuguseid siis selliseid juhtumeid.“ Räägitakse ühest olulisest haridustöötaja tegevusest ehk lapse toetamisest, ja just teadlikust toetamisest, kui on teada võimalik abivajadus. Haridusasutuse töötaja peab oluliseks ka lasteaedade kaasatust, „kui on lasteaia poiss, siis saab ikka väga hästi koostööd teha, sellepärast, et tema päevane rütm on lasteaiaõpetajale väga hästi näha. Ja mängu kestel ta kindlasti räägib ühte kui teist“. Selliselt räägib teadmiste ja kogemuste toetav haridustöötaja ning just selline usalduslikus suhtes ning turvalises keskkonnas antud ütlused on lapsele kõige vähem koormavad ning samas annab lapsele võimaluse rääkida ehk olla ära kuulatud. Viimane nõue on täidetud, kui lapse poolt avaldatut võetakse võrdselt täiskasvanu ütlustega ning sellele järgnevad ka tegevused, kui selleks vajadus on olemas.

Arvatakse, et kahtluse korral ei ole veel õige aeg seadusejärgseks teatamiseks ja leitakse, et oma meetmetega suudetakse uut võimalikku vägivalda kodus leevendada või ära hoida. Abivajavast lapsest teatamisel ollakse kõhkleva seisukohal, et kuidas edasiselt käituda. „Et kasvõi mingil perioodil enne, kui ma ise aru ei saa, võib-olla kas toimub midagi või ei toimu, et edasi teatada kuskile, et võib olla tõesti õpetaja ei pane seda kahte või ei pane seda märkust, et hoida ära mingisuguseid siis selliseid juhtumeid“. Oodatakse kindlustunnet ja alles siis tegutsetakse vastavalt seadusele. Lastekaitseaduses (RT I, 06.12.2014, 1) on sätestatud, et kohustus teatada abivajavast ja hädasolevast lapsest on kõigil isikutel, kellel on olemas teave nendest lastest. See võib jätta ametnikele ja inimestele arusaama, et kahtluse korral ei ole täitunud kohust teavitamisest. Samuti on ametnike sekkumisel tegemist ühe põhiõiguse riivega ning sellepärast jäädakse kõhkleva. Kui ametnik võib eelmainitud sätteid tõlgendada mitmeti, siis tavainimesele võib see olla samamoodi raskesti mõistetav. Nii on olemas oht, et kõikidest abivajavatest ja hädasolevatest lastest ei pruugita õigeid adressaate teavitada. Ühe haridustöötaja poolt räägitakse, et „ja kui me ikkagi oleme kindlad, et seal midagi toimub või isegi kui see fantaasia“. Veel öeldakse, et „see avaldatud ei pruugi tõsi olla, puberteediiga, mis iganes“ Selliselt rääkides öeldakse, et kui lapse jutt ei osutunud haridustöötaja arvamusel

tõendatuks, siis võib tegemist olla fantaasiaga või ealiste iseärasustega. Linno (2012) on toonud välja, et üldjuhul spetsialistid lapsi ei usalda. Nende poolt öeldut ei võeta samaväärsena täiskasvanu poolt öelduga ning nende mured ei pruugi selliselt jõuda aitajateni, sest täiskasvanu võib selle konstrueerida mittetõeseks.

Meditšiinitöötaja

Kuna meditsiinitöötajaid osales fookusgrupi intervjuudes vähem (kokku kolmes fookusgrupis), siis rääkisid nende rollidest rohkem teised. Meditsiinitöötajat kirjeldati perevägivalla juhtumitega tegelemisel eelkõige märkajana. Räägitakse põhiliselt perearstidest ja kooliõdedest. Ühes piirkonnas öeldakse, et *„perearsti ees on nad ju teinekord paljalt, võimalikud vigastused on märgata“*. Teises piirkonnas öeldakse, et *„laps käib ju seal kontrollis, perearst märkab kõrvalekaldeid“*. Usaldatakse ka perearsti – *„ja esimene samm oleks perearsti poole pöörduda“*. Samuti öeldakse, et *„nüüd sellel koolieelsel eal, see on nii nagu ütlesin, peab ikkagi jääma meditsiinile märgata“*. Perearst saab märgata ja võimalikest probleemidest lastekaitsetöötajat õigeaegselt informeerida. Ühe piirkonna fookusgrupi intervjuus märgiti eraldi ära perearsti vm meditsiinitöötaja puudumine arutelult, *„siin laua taga ei istu perearsti, kõigile ei kesta perearstitöö ka 9–17, eks ju“*. Samuti ollakse mures, et kas perearstid ikka teatavad kõikidest juhtumitest, kus lapse parimad huvid võivad olla kaitsmata. Räägitakse, et *„tegelikult ka meil tuleb väga vähe teateid perearstilt“* ning teises piirkonnas öeldakse, et *„alati ei ole kindel, et perearst annab meile infot edasi“*. Lisaks sellele, et nähakse vajadust perearst kaasata koostöösse, soovitakse olla ka kindlad, et vajalik informatsioon leiaks ka temalt õigel ajal tee abistajateni.

Lisaks perearstile peetakse oluliseks ka kooliõe rolli perevägivalla ennetajana: *„Kooliõel on võimalik oma ametit kasutades saada lastega hea suhe, nad saavad rääkida mis on õige, mis vale ja öelda, et haiget teha ei tohi.“* Kooliões nähakse spetsialisti, kes saab esmaselt usaldusliku suhte lastega ning teisalt anda edasi vajalikke teadmisi noorematele inimestele, et nad oskaksid ennast kaitsta. Kaitsta kasvõi sellega, et õigel ajal teavitatakse murest ja otsitakse abi. Uurimuses osales üks kooliõde, kes vinjettide lahendamisel märkas lapsega toimuva ja perevägivalla vahelisi seoseid: *„Pissib alla, mis ongi väärkoheldud laste üks sümptomeid“*. Teises piirkonnas näitas üks meditsiinitöötaja oma pädevust perevägivalla äratundmisel öeldes, et *„andke mulle teavet lapse käitumise iseärasuste kohta ja ma saan öelda, kas on tõenäoliselt tegemist vägivallaga või mitte“*.

Kooliõed räägivad, et nad annavad lapsevanemale koheselt teada, kui märkavad, et laps on kodus vägivalda tunnistaja. *“Viivitamatult olen vanematega ühendust võtnud ja teavitanud neile, mis ma nüüd lapsega rääkinud olen.”* Alles seejärel antakse informatsioon lastekaitsespetsialistile. Mitte iga kord ei ole lapse parimate huvide tagamisel hea samm vanematele koheselt tagasisidet anda, sest see võib viia lapsevanemate poolt tegevusteni, kus probleemi tuvastamine on raskendatud või puudub võimalus üldse.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et erinevate spetsialistide rollidena nähakse haridustöötajat ja meditsiinitöötajat pigem märkaja ja teataja rollis, lastekaitsespetsialisti juhtumi lahendamise eest vastutaja rollis ning prokuröri ja menetlejat kriminaalmenetluse läbiviijatena. Piirkonnapolitseinike esmaste reageerijate, info edastajate ja võimu esindajana. Ohvriabitöötajat ja naiste varjupaiga töötajat nähakse pigem toetaja rollis.

3.3 Koostöö erinevate spetsialistide vahel perevägivalda juhtumite lahendamisel

Kuigi meeskonnaidentiteedi järgi tehakse teoreetilistest käsitlustes vahet koostööl ja võrgustikutööl (vt ptk 1.4), käsitlen ma oma analüüsis neid sünonüümidena, sest minu uurimus ei keskendunud meeskonnaidentiteedi uurimisele perevägivaldajuhtumite lahendamisel

Koostöö on mitme isiku poolt ühise eesmärgi poole püüdlemine nagu ütleavad fookusgrupi intervjuus osalejad. *„Kui lapse parimad huvid on silme ees, siis teeme ära“* räägivad ühe piirkonna fookusgrupis osalevad lastekaitsespetsialist ja ohvriabitöötaja. Kohalikust koostööst räägitakse ka *„et usaldus on tekkinud, kelle poole pöörduda“*. Veel öeldakse, et *„see suur koostöö erinevate asutuste vahel, et mis ikka viib sihile“*. Ühes piirkonnas ollakse veendunud *„ja kindlasti on väga oluline laste parimate huvide kaitsmisel, on see, et erinevad ametkonnad teeks omavahel koostööd“*. Linno jt kirjutavad (2011b), et oluline on kohalikus omavalituses oleks laiapõhjaline võrgustik. Ka lastekaitseseaduses (RT I, 06.12.2014, 1) on välja toodud, et lapse õiguste ja heaolu tagamiseks peavad riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste ametiasutused ja sealsed ametiisikud ning avalik-õiguslikud ja eraõiguslikud juriidilised isikud tegema omavahel valdkondade üleselt koostööd, kaasates sellesse lapsi, lapsevanemaid, last kasvatavaid isikuid, huvirühmi ja avalikkust. Koostöö sünonüümina kasutakse metafoorset väljendit *ümarlaud*: *„kõige parem oleks, kui oleksid ümarlauad“* ja *„kui meil tekib tõsine probleem, siis sageli me helistame ja ütleme, et meil on nüüd ümarlauda vaja“*. Ümarlaud võib tähendada, et see ühendab koostööpartnereid ühise eesmärgi nimel töötama ning teeb nad võrdseks. Samas ei tohiks ära unustada, et keelel on alatiselt mõju ning ei ole teada, kuidas

ümarlaua välja öelnud ametnik ning seda informatsiooni vastu võttev ametnik sellise koostöö tähendust konstrueerivad. Selline teadmine aitab paremini valmis olla koostööks ning eeskuju võib olla nakkav partneritele, kes ei ole selleks veel valmistunud.

Võrgustikutööst rääkides räägiti vähem koostööst esmase võrgustikuga ning räägiti rohkem sekundaarsest võrgustikust. Oluline on teada, et pere ja lapse abistamisel on vähemal või rohkemal määral koostöös loodud kaks võrgustikku. Klefbeck, Ogden (2001) kirjutavad, et primaarne võrgustik on ohvrite tutvusringkond ehk vanemad, õed, vennad, sugulased ja naabrid ning tuttavad. Samad autorid kirjutavad, et sekundaarne võrgustik koosneb erinevates erialaspetsialistidest (Klefbeck, Ogden, 2001). Fookusgruppides osalejad rääkisid enamasti erialaspetsialistide vahelisest koostööst ning vaid mõnel korral sooviti kaasata ka lapsevanemad *„justnimelt, mida ja kuidas, et see kõik oleks niimoodi seotud ja vanemad kaasatud“* ja *„emata ei saa, peame ka ema kaasama meie tegemistesse“*. Ühes piirkonnas räägiti ka *„me peaksime lapse kaasama, keegi peab rääkima temaga“* ning veel ühes piirkonnas, et *„äkki saaks vanavanemad üles leida, siis saaks nendega koostööd teha“*. Tihti räägiti koostööst erialaspetsialistide vahel, vähem räägiti vanemate kaasamisest ning harva räägiti lapse ning lähedaste kaasamisest.

Koostööst rääkimisel kasutati tihti erialaspetsialistide poolt märgistamaks ühise eesmärgi poole liikumist sõna võrgustik või koostöövõrgustik. Ühes fookusgrupis arvatakse, et *„lapse parimad huvid peaks tagama see võrgustik tegelikult“*. Huvitav on, et kui erinevate spetsialistide rollidest rääkides rõhutatakse lastekaitsepspetsialisti vastutust ja rolli, siis rääkides koostööst peetakse siiski oluliseks omavahelist ühist tööd lapse parima huvi tagamiseks. Lapse abistamisel peetakse oluliseks omavahelist võrgustiku loomist: *„ja siis loome võrgustiku, kus siis proovime seda last aidata ja ta sealt välja tuua, sellest vägivallast“*. Ühes teises piirkonnas lisati, et *„ilma võrgustikuta üksi ei saagi seda teha“* ja *„et saaks koostöövõrgustikuga selle pildi perekonnast ka ette, et kuidas edasi minna“*. Ühes piirkonnas öeldakse, et *„see võrgustik on väga tõsine sõna“*. Viimane tsitaat annab arvatavalt aimu, et võrgustikku koostöö vormina tuleb pidada oluliseks ning selles peituvad vajalikud ressursid abistamiseks. Koostöövõrgustik on meie riigis sotsiaaltööd tegelevate ametnike seas käibel laialdaselt ja seda toetavad nii lastekaitseseadus (RT I, 06.12.2014, 1) kus öeldakse, et abivajavale lapsele abi osutamisel tuleks rakendada võrgustikutööd, kui ka Linno jt (2011b) kirjutavad, et perevägivalla ennetamisel ja vähendamisel on oluline, et igas omavalituses oleks loodud laiapõhjaline võrgustik, kes ohvreid abistab.

Ühes piirkonnas öeldakse, et *„tegelikult ei ole ju neid istumisi niisama vaja, ongi konkreetseid juhtumeid lahendada“*. Selliselt rääkides võib soovi esitaja viidata oma kogemusele, kus

koostöös võrgustikuga kohtudes räägitakse ka muudest asjaoludest, mis otseselt ei puutu konkreetse probleemi lahendamisse. Samas võib olla oluline, et koostöövõrgustik oma kohtumistel räägib valdkonna olemusest ning lepitakse kokku reeglid. Hester (2011) toob välja, et oluline on ebakõlade vältimiseks rääkida perevägivalla olemusest ning oma ootustest ja rollidest koostööd tehes. Lisaks tahaksin siia tuua hea koostöö eeldusena grupis reeglite kokku leppimise.

Intervjuudes räägitakse sellest, et koostöö on erinev juhtumi lahendamise erinevates etappides: *„erinevas etapis on erinev. Kui näiteks meie saame teate, meil on seal oma etapp. Me anname üle järgmisele ja järgmisele ja nii ta läheb“*. Koostööd saab teha ka selliselt, et igauks teeb oma eriala pädevuses võimaliku ära ning annab lapse probleemid edasi järgmisele ametkonnale. Selliselt on suur oht, et abivajavad lapsed jäävad halvimal juhul vajaliku abita. Samas, mõnes piirkonnas räägitakse, et lapse parimatest huvidest lähtuvalt perevägivalla juhtumites kutsutakse võrgustikku kokku harva. *„meil ei ole selliseid kokkusaamisi, kui kodus on vägivald, pigem saame sotsiaalpedagoogiga koolis kokku, kui lapsed pahandust teevad“*. Võimalik, et selles piirkonnas tegeletakse probleemide lahendamisega, mis võivad olla kaugel arenenud perevägivalla tagajärjed. Selliselt tööülesandeid täites võib lastekaitsetöötaja olla jäänud perevägivallaga tegeledes paljus üksinda ning koostööd tehakse muude võimalustega, kuid mitte ühiselt üheskoos olles võimalusi otsides ning edasisi tegevusi kokku leppides. Vastuseks küsimusele, kes on võiks olla vastutav koostöö eest lapse primaarsete huvide tagamisel, sain vastuseks naiste varjupaiga töötaja käest, et *„meie jookseme lastekaitse spetsialisti juurde abipalvetega alati“*.

Ühes piirkonnas haridustöötaja ütleb: *„ja hilisem see koostöö siis selle asutusega, kellele me teavitasime, mis nemad on teinud ja kuidas, on see siis politsei või lastekaitse“*. See tähendab, et haridustöötaja ei arva, et tema ülesanded juhtumi lahendamisel on tehtud kui ta on teate edastanud, vaid näeb endal aktiivset rolli ka edaspidi. Menetleja ütleb, et *„kuidas nagu last koheselt saaks aidata ja sellega ongi siis, et ohvriabi on mul koostöös koguaeg kättesaadav olnud, kui nüüd lapse elukohta on vaja paigutada, siis on lastekaitsevõli varjupaik“*. Võimalik, et ohvriabi ja lastekaitse olemasolu täidavad menetleja jaoks seda rolli, et lisavad tema pädevustele enda omad. Veel räägitakse ühes piirkonnas, et *„koostöö mõttes mul on väga head suhted politseiga, noorsoopolitseiga, räägime vabalt telefonis“* ning *„aga kõik mu info tulebki koostöövõrgustikust, ma kaasan lastekaitse, ma kaasan ohvriabi, ma kaasan naiste varjupaiga kui vaja“*. Nagu näha, on koostöö oluliseks osaks vastastikku info jagamine ja info saamine teistelt koostööpartneritelt. Eraldi rõhutatakse seda, et *„koostööd tuleb teha ka lasteaiaga, sest ka lastaied näeb tegelikult“*. Nagu eelnevalt kirjutatud, nähakse lasteasutustel olulist rolli

probleemi märkajana, kuna koolidega on koostöö juba välja kujunenud enamikes kohtades, siis lasteaeda peetakse vajalikuks eraldi rõhutada. Nimeliselt ei ole välja toodud ametitest prokuröre ja meditsiinitöötajaid. Küll ütleb üks piirkonnapolitseinik: „*me teeme koostööd ka teiste asutustega – siin on praktiliselt kõik asutused esindatud*“. Tõenäoliselt mõeldi ka teiste hulgas prokuröri ja meditsiinitöötajat, kuna nad viibisid selles fookusgrupis.

Samas räägitakse ühes piirkonnas, et „*tahaksin prokuröri siin laua taga ka edaspidiselt näha*“ ning mitmes piirkonna jagatakse muret, et rohkem võiks olla koostööd perearstiga.

Veel räägitakse võimalikest erinevustest suurte linnade ja väiksemate haldusüksuste omavalitsuste ja koostööpartnerite osas. Ühes piirkonnas öeldakse, et koostöövõrgustikuna kokkusaamine ei ole regulaarselt võimalik „*sest linnas on elu paraku teistmoodi kui väiksemates kohtades, siin kokku saada kesklinnast ja kust veel – me ei näe seda aega*“. Võib arvata, et vähemalt linnas ei saada kokku selleks, et lahendada perevägivalla juhtumeid lapse õiguste tagamiseks üheskoos. Arvatakse, et paremad praktikad koostöö tegemisel saavad olla väiksemates kohtades, sest suuremates „*see muidugi hajub ära, ma kujutan ette, et väiksemates kohtades, küla keskväljakul poes näen kohe, kuidas sellega läks*“. Arvatakse, et väiksemates kohtades aitab heale koostööle kaasa väikesed vähemaad ning eeldatakse, et toimub igapäevane kokkusaamine. Samas võib see olla ka koostöö mittetoimumise põhjendamisel erinevate kohtade geograafiliste iseärasuste kasutamist, mis ei pruugi olla kooskõlas tegelikkusega.

Ühes piirkonnas öeldakse vinjettide lahendamisel järel, et, „*ei tekkinud sellist olukorda, kus üks ametnik oleks tahtnud ühte suunda peret liigutada, aga teine näeb, et see kindlasti ei sobi*“. Selliselt arutatakse peale juhtumi arutelu toimunud ning antud tagasiside võib väljendada koostööpartneri rahulolu, et koostöö protsessina toimis sellel korral.

Arutledes jõutakse küsimusteni, millised on lastekaitsespetsialisti võimalused olukorra lahendamiseks. „*Kas lastekaitse on alust lapsi eraldada mingiks teatud ajaks, kui ema ja isa ei saa kokkuleppele ja ei tee koostööd?*“. Selliselt rääkides jagatakse kogemust, et soovitakse vanematega teha koostööd ehk kaasata lähivõrgustik probleemide lahendamisele.

Meditsiinitöötaja räägib heast võimalusest „*õnneks nende otse suhtlemiste teel, oleme tegelikult palju asju niimoodi omavahel saanud*“. Teises piirkonnas öeldakse, et „*me rääkisime omavahel selle teema ära*“ ning veel ühes fookusgrupis tuuakse välja, et „*mis meil viga koostööd teha, vanad tuttavad ju*“. Lisaks isiklikele headele suhetele mõjutab koostööd ka inimene, kes koostööd teiste spetsialistidega teeb. Hinno ja Vallimäe (2007) kirjutavad, et suuresti sõltub koostöö õnnestumine ametniku subjektiivsest tegurist. Samad autorid toovad välja, et head koostööpartnerid on isikuomadustelt avatud ja aktiivsed (Hinno, Vallimäe, 2007).

On piirkondi, kus koostööks peetakse ühise laua taga istumist, „*meil on vaja kohe reageerida, sest seni, kuni me koostöövõrgustikku hakkame tegema, vägivald kestab veel. Sel ajal, kui meie siin kuue-seitsmekesi mõtleme, et me tegema hakkame, siin on vaja meil kohe vägivald ära lõpetada*“. Ka ohu tõrjumisest räägitakse meie vormis, seega nähakse ka kiireloomulisel tööol koost tegutsemist. Seda aga ei peeta koostööks ning on võimalik, et nähakse ainult üheskoos olemisel sellist tähendust.

Ühes piirkonnas öeldakse, et „*ja siis me räägimegi, et kes mida teeb, mismoodi ja teate – need asjad lahenevadki ära ja polegi rohkem vaja, ükskord võib-olla veel kokku tulla*“. Võimalik, et koostööpartner omab kogemust, kus perevägivalla probleemide lahendamiseks koguneti ühel korral ning see aitas perel edasiseks arenguks tõkked eemaldada. Samuti võib olla tegemist juhtumiga, kus fookusgrupis osaleja ei tea edasist informatsiooni, sest pole konkreetse juhtumiga enam seotud. Samuti on juhtumeid, kus ühekordne kogunemine ning probleemide lahenduste otsimine ei aita perekonda ja lapsi perevägivallas ning pigem on sellised juhtumid olemuselt keerulisemad ja nõuavad koostööle erinevaid lähenemisi.

Koostöö eestvedaja/hõlbustaja

Nii nagu lastekaitsetöötaja rollidest rääkides rõhutati tema vastutust lapse parimate huvide tagamisel, peetakse teda ka selleks spetsialistiks, kelle ülesanne on koostöö eestvedajaks olla. Ühes fookusgrupis öeldakse, et „*seadusega on pandud see koostöö vedamise kohustus KOV-ile, kui lapsevanemad ei kaitse, politsei ja prokuratuur nende eest ei seisa, vaid lastekaitse*“. Teises piirkonnas räägitakse „*ikkagi laste parimate huvide fookuses, siis on KOV-i sots. või KOV-i lastekaitse*“. Üks osaleja räägib, et „*mina näen seda nii, et juhib lastekaitse, aga võrgustik ikkagi toimib koos ja me jagame ülesanded ikkagi ära vastavalt ametile ja võimalustele*“. Enamasti peetakse lastekaitsetöötajat ning kohaliku omavalitsuse institutsiooni koostöö eest vastutavaks. Linno jt (2011b) kirjutavad ka, et lastekaitsetöötaja saab enda ümber koondada partnerid, kellega koostööd tehes on võimalik aidata nii perevägivalla ohvreid kui ka vägivallatsejate. Ohvritena tuleb mõista ka peres elavaid teisi inimesi, olenemata kas nad on otseselt või kaudselt vägivalla ohvrid. Mõne osaleja arvates saab koostööd koordineerida lastekaitse spetsialist selle tõttu, et viimasel on ametnikuna õigused, mis teistel spetsialistidel puuduvad: „*koordineerib lastekaitse, sest ta saab kodukülastust teha ja lapsed eraldada*“. Siin seotakse koordineerija rolli sunni rakendamise võimalustega ehk lapse ja pere jaoks on suur võim lastekaitsetöötajal ning on võimalik, et teiste koostööpartnerite jaoks on need mõjuvad meetmed perede ja just laste abistamisel. Ühes piirkonnas arvab lastekaitsetöötaja, et koostöö

toimise eest lapse parimate huvide osas vastutab SKA (sotsiaalkindlustusamet). „*Juhib koostööd ju SKA, nendel see ülesanne*“. Võimalik, et selline arusaam tuleb koostööst sotsiaalkindlustusameti lastekaitse osakonnaga, kelle ülesandeks on ka lastekaitse juhtumite lahendamisele lastekaitsetöötajate abistamine (Lastekaitse osakond, i.a). Selle tööülesande täitmine võib viia lastekaitsetöötaja arusaamisele, et temast ei sõltu midagi ning annab alateadlikult rolli hierarhias kõrgemal seisvale sama ala spetsialistidele. SKA esindaja näeb juhtumite lahendamisel juhtivat rolli lastekaitse spetsialistil „*öösel näiteks see juhtub eksju, et ajutiselt eraldame lapsed selleks ööks ära, hommikul võtate teie juhtumi üle*“.

Ühes piirkonnas pakutakse välja, et „*sotsiaalamet ja lastekaitse vajab mingit teenistust, kes aitaks neid selles koostöö osas*“. On huvitav, et selle spetsialisti meelest on vaja luua eraldi institutsioon, mis korraldab vajaliku koostöö protsessina. Selliselt võivad koostööpartnerid näha, et koostöö korraldamine on raske tööülesanne ning vajab olulist ressursi selle teostamiseks. Samuti võidakse näha, et lastekaitse spetsialistil on suur koormus ja koostöö hea toimimise tagamine võib tal üle jõu käia.

Ühes piirkonnas öeldakse, et koostööd ei peaks juhtima alati lastekaitsetöötaja, vaid „*oleneb, kust see juhtum sisse tuleb, kas politsei kaudu, või KOV (kohaliku omavalituse) või tuleb varjupaiga kaudu*“. Selliselt jäetakse võimalus koostööd vähemalt algstes staadiumis juhtida sellel institutsioonil või erialaspetsialistil, kes esimesena perevägivalla probleemiga kokku puutub.

Arvatakse, et „*koostöömeeskonnal peaks olema oma juht*“. Lastekaitsetöötaja arvab, et „*juht on oluline igal juhul*“, teise piirkonna haridustöötaja arvab, et „*sest kui igaüks ajab oma asja, siis on see asi ajamata*“. Samuti arvatakse, et „*meil peaks olema eestvedaja, sellepärast, et lõpuks oleme olukorras, kus keegi ei vastuta ega tee midagi*“. Lastekaitse spetsialist ei räägi endast kui koostöömeeskonna juhust, kuid arvab, et „*aga selle grupi eestvedamine, see võtab päris suure ressursi*“. Öeldakse veel, et „*meie kogemused on näidanud, et keegi peab selle ümarlaua kokku kutsuma*“. Koostöö juhi rolli peetakse oluliseks, sest muidu võib jääda vajalik eesmärk saavutamata, samuti ei vastuta pere ja laste abistamise eest keegi.

Ühes piirkonnas arvatakse, et „*meil eestvedajat ei peaks olema, aga meil peaks olema ühine eesmärk*“. Seatud eesmärk üksinda ei pruugi tagada head koostööd, et tagada lapsele vajalikke õigusi. Erinevad takistused koostööd teha ei tagaks võimalust püüelda eesmärgi poole. Näiteks võib üheks taksituseks võib olla ametiasutuste erinevad tööstiilid (Hinno, Vallimäe, 2007).

On piirkondi, kus arvatakse, et „*ja ikka ametkond teab oma ülesandeid ju ise. Ikka pigem koordineerija, et kõik osapooled kokku saaks ja keskel oleks abivajaja*“. Mõnes piirkonnas arvatakse veel, et koostöövõrgustikul ei pea olema juhti, „*ikka koordineerija, mis sa ikka juhid,*

päris nii ei ole, et ülesandeid jagad“ ja „Jah ikka pigem koordineerija, iga amet teab oma ülesandeid ju ise“. Võimalik, et juhi rolli peetakse väga võimsaks ning ametid, kes peavad ennast lastekaitsetöötajast kõrgemal seisvaks, kardavad oma eriala positsiooni pärast. Kindlasti võib põhjuseks olla ka koostööjuhi rolli hägusus ning sellest tuleneb ebakindlus. Üks lastekaitsetöötaja ütleb oma tegevusi välja tuues, et „see tähendab ma koordineerin nende tegevust“. Seda räägib ta vinjettide üle arutledes, aga küsimusele vastates ta endal sellist rolli ei näe.

Mõnes piirkonnas arvatakse, et käesoleval ajal ei ole koostöömeeskonnal kindlat juhti. Ühes fookusgrupis öeldakse, et *„praegu küll ei ole koostööl oma juhti“* ja *„praegu ongi juhtumipõhine. Kui lastekaitse annab informatsiooni, siis jääb lastekaitse selle juhtumi kontrollijaks, kui politsei annab, jääb politsei kontrollijaks“*. Nii võib aga juhtuda, et on juhtumeid, mis jäävad ühe asutuse kontrollida ning siis sõltub ametnikest, kas edasine koostöö toimib või mitte.

Koostöö toimimise kohta öeldakse, et *„ise peab ju ikkagi tegelikult otsima. See ei ole nii, et vajutad nuppu ja tuleb see koostöövõrgustiku nimekiri ette ja helistan nüüd sellele ja sellele“*. Mõned erialaspetsialistid arvavad, et *„esmatasand on see sündmuse lahendamine, kui see politseile üle antakse ja koordineerimiseks kohaliku omavalitsuse lastekaitsele“*. Selliselt rääkides võib arvata, et on juhtumeid, kus sündmuse lahendamist esmatasandil oodatakse politseilt, mis võib tähendada väljakutsete teenindamist ning koordineeriv roll lastekaitsetöötaja poolt võib tähendada edasist tegevust lapse ja pere abistamisel.

Veel öeldakse, et see *„juhiroll võib olenevalt olukorrast muutuda“*. Arvatakse, et koostöös peab juhirolli kandma see spetsialist, kellel parajasti lapse parimate huvide tagamisel on aktiivne roll *„tuleb uus sündmus peale, tuleb ta politsei lauale tagasi“* ja *„kui nad on kadunud, ei saa lastekaitse neid mööda Eestit taga ajada. Kui lapsed on jälle käes, tagasi lastekaitsele see juhi roll“*. Võimalik, et koostööpartnerid arvavad, et teatud toimingute tegemiseks on vajalik omada võimu lisaks oma erialast lähtuvalt ka koostöö vaates. Koostöö hõlbustaja rolli üle anda vaja ei ole ning pigem arvab Uibu (2018), et protsessi juhiks võiks olla ideaalis neutraalne vahendaja.

Millised on takistused koostöös?

Ühes piirkonnas räägitakse, *„et tihti on spetsialistide vahel vaidlus, sest üks arvab, et selles juhtumis on see inimene kõige rohkem süüdi, teine arvab vastupidi. Ja see on takistus koostööle“*. Teises piirkonnas öeldakse lastekaitsetöötajale, et *„ma ei saa aru, miks te küll ei*

tee midagi, vaid proovite nagu passiivseks jääda“. Samuti öeldakse, et, *aga kui me poleks üldse huvi tundnud, siis oleks nagu huvi puuduse tõttu see asi ära lõpetatud“.* Üheks takistuseks koostöös võib olla erinevad arusaamad olemasolevast probleemist laiemalt. Samuti ei pruugita olla teadlikud teiste koostööpartnerite ettevalmistusest koostööks ning ähmaseks võivad jääda ka erialade piirid nagu on kirjutanud Kadri Soo (2012). Erinevaid takistusi võib olla teisigi, oluline on nende ära tundmine ja tegelemine hea koostöö nimel.

Takistusena tuuakse mitmes piirkonnas välja teenuste ja erialaspetsialistide puudus. Nii räägitakse lastekaitsetöötaja poolt, et *„nüüd siis lõpetas tegevuse ära psühholoog, Rajaleidja praegu me teame, et sellel on ka üks null varsti. Kuhu me saadame, mis koostööd teeme?“*

Lastekaitsetöötaja toob välja, et *„meil on väga palju juhtumeid, aga spetsialiste on vähe, lihtsalt ei ole jõudu kõiki juhtumeid analüüsida“.* Teises piirkonnas räägitakse, et *„aga fakt on see, et on väga vähe teraapiavõimalusi“.* Koostöö takistustest räägitakse ka, et *„pigem jääb teenuste taha, et sa ei saa lihtsalt midagi teha“.* Samuti räägitakse teenuste tagamise seisukohast, et riigi poolt on tavaliselt kehtestatud võrdsusprintsipi järgiv kord. Öeldakse, et *„ja just see vajaduspõhine, mitte et nelikümmend tundi ja mitte ühtegi minutit rohkem“.* Fookusgrupis osaleja poolt räägitakse ka, et *„puudu on kohti, kuhu saata vägivallatseja, see ongi, niipalju kui ma olen rääkinud, on see noh, see ei ole ainult ühe piirkonna probleem“.* Teises piirkonnas kinnitatakse, et *„hetkel kahjuks majutamiseks ühtegi konkreetset kohta ei ole“.* Lastekaitsetöötaja räägib sellest, et *„ei ole selliseid kortereid, mida hoiaksime abivajavate inimeste jaoks tühjana“.* Mitmetel juhtudel tuuakse koostöö takistusena välja teenuste halba kättesaadavust, ära reguleeritust ning vajalike tingimuste puudumist. Siinjuures räägitakse teenuste kimbust ning võimalustest teatud hulk võimalusi, kuid ei ole toodud ühelgi juhul konkreetset põhjuslikku seost koostöö takistusega.

Probleemiks peetakse ka lastekaitsepspetsialistide kaadrivoolavust. Ühes piirkonnas räägitakse, et *„jälle on seal uus lastekaitsetöötaja, ei jõudnud vanaga harjuda“.* Teises piirkonnas ütleb koostööpartner, et *„Mina kõrvalt vaatan küll, et lastekaitse koormus on kohutav. Niipalju, kui ma sinna helistan, on keeruline aega kokku leppida, isegi telefoniaega pole teinekord“.* Väiksemas kogukonnas peetakse võimalikuks takistuseks ka seda, *„et ametnike lõikes ei ole meil valida, meil on üks ametnik ja me ei saa kedagi teist kuskilt kõrvalt võtta“.* Lastekaitsetöötajate suur töökoormus võib olla põhjuseks, miks mõned neist ei tööta pikemaajaks valitud ametipostil. Sellest omakorda on tingitud võimalikud kohanemisraksused koostvõrgustikus, kuna lähenemised koostööle ja eriala käsitlemisele võivad erinevad olla. Hinno ja Vallimäe (2007) toovad välja, et üheks takistuseks on koostöö tegemise oskuse puudumine ning see võib olla tingitud suurest kaadrivoolavusest.

Üks fookusgrupis osaleja räägib, et „*politsei teavitab sotsiaaltöötajaid teatud juhutmist ja sotsiaaltöötaja ei anna tagasisidet, siis tekibki see tõrge, ma ei tea, mida nad tegid. Seda enam, kui vägivald kordub ja ma saan politseiametnikuna uue väljakutse, uue juhtumi siis loomulikult tekivad küsimused, et mis oli tehtud. Üldjuhul me saame tagasiside 30 päeva jooksul, nagu seadus nõuab, aga see ei tähenda, et 30 päeva on vaikust ja ongi kõik*“. Haridusametnik arvates tunnevad nemad ennast koostööd tehes „*mahajäetuna, infota*“. Peetakse oluliseks infovahetust ning soovitakse oma erialast lähtuvalt seda ka jagada teistega, aga ei osata arvata, kas tohib ning lastekaitsetöötaja ütleb, et „*kui tuleks andmekaitseinspeksioonist mingi seisukoht meile*“. Ühes piirkonnas öeldakse veel, et „*lihtsalt ei tohigi psühhiaatriltsaada, kool ei tohigi ju saada seda infot*“ või „*olen eraldi lausa läinud nagu ristiretkele ja nõudnud välja, aga ma ei ole ka saanud siis*“. Fookusgrupis osaleja ütleb, et „*probleem on selles, et väga raske on tuvastada vägivalda, sest kõik vaikivad*“. Informatsiooni liigutamine ning sellega tehtav töö võib olla määrava tähtsusega hea koostöö, aga ka abistamise osas. Hinno ja Vallimäe (2007) kirjutavad, et koostöö õnnestumise tähtis eeldus on hea infovahetus ja tagasiside. Samad autorid ütleavad, et tagasiside on oluline anda nii positiivse kui ka negatiivse info puhul (Hinno, Vallimäe, 2007).

Ühes piirkonnas öeldakse, et „*kunagi ei tohi ära unustada seda, et see, kes seda tööd teeb, on ka inimene*“. Võimalik, et soovitakse tähelepanu juhtide oma võimalustega arvestamisele teiste inimeste abistamisel. Tegemist on valdkonnaga, kus on raske erialaselt piire tõmmata ning sellest võib tekkida üle töötamise oht. Läbi põlenud kolleeg aga ei ole ka heaks koostööks valmis.

Kuidas paremini teha koostööd?

„*Mina arvan, et tõsta tuleb teadlikkust, et me saaksime ühtemoodi aru perevägivallast ja ohvrist*“. Nii soovitas ühe fookusgrupi osaleja koostöö parandamiseks laste parimate huvide tagamiseks perevägivalda juhtumitest. Selline tegevus aitaks meil vähendada tõkkeid erialaspetsialistide vahel ning viiks madalamaks riski abivajavaid lapsi taasohvristada koostöövõrgustiku partnerite ja teiste abistajate poolt. Räägitakse ka, et „*me peame ka huvi tundma, mida teevad meie koostööpartnerid, et pakkuda ohvrile kasvõi mitmekülgset abi*“ ja „*me oleme ju üks meeskond, nii oleme head*“. Hans van Ewijk (2018) kirjutab, et sotsiaaltöö on kui vihmavari paljude sotsiaaltööde tegevate erialaspetsialistide jaoks.

Ühe piirkonna prokurör käib välja võimaluse. et „*viskan teile õhku idee, et prokuratuur on alati käepikendus*“ ning sama prokurör lisab, et „*meie kaudu saab ka realiseerida kõiki neid*“

mõtteid ja ideid, kuhu suunata, mida inimesel vaja oleks“. Olen varasemalt käsitlenud, et õiguskaitsetöötajad tunnevad tavaliselt ennast eriala hierarhias lastekaitse- ja sotsiaaltöötajatest kõrgemal olevana mitmete tegurite tõttu, kuid heaks koostööks on vajalik saada piirid võimalikult madalale. Prokuröri poolt esitatud tsitaadid lubavad arvata, et meil on prokuröre, kes tulevad lapse parimate huvide eest koostöövõrgustikku heade eeldustega.

„Ma ka kõiki nüansse teises ametis ei tea. Ja ei peagi teadma. Et selles mõttes lastekaitseosakond on see, kes aitaks, nii öelda minul“ ja teise piirkonna lastekaitse spetsialist ütleb *„ootus oleks, et mind minu ametis rohkem usaldataks, siin ei tohi politsei küll dikteerida lastekaitsele, et tehku seda ja seda“*. Samamoodi pakutakse fookusgrupis välja võimalusi heaks koostöö *„no vaata ei ole ma ju hirmus ju“* või *„tema on väga selline kuulaja ja infoandja, ei tasu meid karta“*. Võimalust pakub ka tahe. *„võib alati kirjutada, võib helistada, olen teile olemas“*.

Koostöö parema toimise jaoks võiks ühe piirkonna partneri arvates *„Ja tõesti oleks vaja sellist teenistust või programmi, kes tegutseks lastekaitse alluvuses ja tema juhiste järgi“*. Öeldakse, et *„et lastekaitsetöötajaid peaks olema rohkem, aga et veel mingi ametkond, ma ei oska seda öelda“*. On võimalus, et selliselt rääkides näevad koostööpartnerid lastekaitse spetsialistidel suurt töökoormust ning pakutakse välja ka võimalustena lastekaitsetöötajate arvu suurendamist ning nende alluvuses koostöö paremaks toimimiseks abistaja rolli loomist. Lastekaitse seaduses (RT I, 06.12.2014, 1) on ära toodud võimalus vabatahtlikuks tegevuseks ning selliselt tekib võimalus koostöö parendamiseks kasutada neutraalset protsessi juhti ehk koostöö hõlbustajat.

Ühe väikese piirkonna lastekaitse spetsialist toob välja, et *„minul ei ole probleemi tullagi reede õhtul välja ja olla laupäeva öösel olla lastega, kui neid ei ole mujale paigutada“* või *„võtan koostööpartneri numbri ja helistan laupäeval, et kus see ema elab“*. Samas piirkonnas öeldakse, et *„mitte seda, et seda piiri taga ajama hakata, et see siin on sinu piir ja siin on minu piir“* ja teine koostööpartner lisab *„see ongi tugeva võrgustiku üks positiivseid jooni, et me neid jooni (piire) ei joonista maha“*. Lisatakse ka küsimusena, et *„kas me peaksime Eesti riigis nii palju rõhku pöörama sellele, et meil on esmaspäevast reedeni kaheksast viieni tavaliselt“*. Ühes väikeses kogukonnas töötavad spetsialistid pakuvad välja paindlike lähenemisi, mis lähtuvad rohkem abivajavast lapsest, mitte laps ei pea ennast koos probleemiga kohandama ametnike järgi. Soo (2012) kirjutab, et hea koostöö toimib siis, kui erialaspetsialistid on omavahel tuttavad, suhtlus on vähem formaalne ning toimub väikeses kogukonnas. Öeldut toetavad ka järgmised fookusgrupis osalejate väited, et *„Tegelikult ei ole, et tegelikult käib kõik läbi tutvuste. Ma olen suhelnud sellega ja sellega. Ja aastatega kogutud*

tutvused kõik on kirjas ja muudkui helistad“. Üks fookusgrupis osaleja räägib, et „*minu arust taandub see kõik inimestele, kes siin võrgustikus on, nende isikuomadustele*“. Isiklikud suhted ja üksteise tundmine on oluline, sellise koostöö miinuseks võib olla see, kui tuttav koostööpartner lahkub, siis seetõttu puruneb ka koostöövõrgustik.

Ühe piirkonna lastekaitsespetsialisti jagab praktikad „*kui on keerulised juhtumid, siis me oma lastekaitsjatega korraldame kvisioone ja räägime läbi, et mida võiks teha ja mida peaks veel tegema*“. Räägitakse võimalusest kuidas toetada üksteist oma eriala piirides tegutsema ning ennast hoidma. Tõenduspõhisena praktikana on kergesti omandatav, kuid annab kindla raamistiku, kus kindla struktuuri järgi saab olla üksteisel toeks.

Koostöö parandamise vaates räägitakse ka vajadusest erinevate teenuste järele „*et vaja nõustamisi ja psühholooge*“. Pakutakse välja ka , et „*spetsialistid meile ligemale*“. „*Meil on lastepsühholooge, aga vajatakse ka täiskasvanutele*“. Kindlasti toetavad teenuste laiem valik ennekõike abistajat, aga annavad võimaluse ka koostöövõrgustikule kaaluda rohkemate võimaluste üle.

Peetakse oluliseks ka infovahetust ning öeldakse, et „*see sama andmebaasi lahendus oleks tegelikult väga hea*“ ja „*praegu me kirjutame, see võtab ka kõik aega teinekord*“. Räägitakse ka „*et politsei peaks nägema ka seda lastekaitse andmebaasi*“ ning „*et regulaarsed kohtumised kindlasti, infovahetus ja tagasiside saamine ongi hea koostöö aluseks*“. Kindlasti aitab infovahetuse parandamine erinevate erialaspetsialistidel olla koostöös edukamat, kuid tegemist on ühe tööriistaga. Koostöö paremaks toimimiseks on vajalik koostööpartnerite endast lähtuvaid tegevusi, mis soodustavad head võrgustiku toimimist. Olen toonud teoorias välja võimalused, kuidas seda teha. Samuti on juhtumeid, kus ühekordne kogunemine ning probleemide lahenduste otsimine ei aita perekonda vägivalda probleemidest vabaneda ning pigem on sellised juhtumid olemuselt keerulisemad ja nõuavad koostööle erinevaid lähenemisi.

KOKKUVÕTE

Minu uurimuse eesmärk oli anda ülevaade lapse parima huvi konstrueerimisest perevägivalda juhtumite lahendamisel koostööd tegevate erinevate erialade spetsialistide tõlgendustes. Kasutasin uurimuse läbiviimisel kvalitatiivset uurimisviisi ning tegin neli fookusgrupi intervjuud. Uurimusest selgus, et lapse parimat huvide tõlgendatakse erinevalt. Fookusgruppis osalejad rääkisid igaüks teatud määral lapse parimate huvide võimalikust olemusest, aga ei kajastatud kontseptsiooni laiemalt. Ei saa välja tuua eriala või selle esindajat, kelle käsitluses oleks lapse parim huvi olnud terviklikumalt fookuses ning ei saa välja tuua ka eriala või selle esindajat, kes ei oleks üldse puudutanud lapse õigusi. Lapse õiguste konventsioonis toodud lapse parima huvi kontseptsiooni tervikuna intervjueritavad ei käsitlenud. Lapse parima huvi käsitlemine on lapse õiguste konventsioonis ja siseriiklikes õigusaktides erinev. Rahvusvaheliselt käsitletakse lapse õigusi, lapse parimat huvi ning lapse heaolu kogumis, kuid siseriiklikult on lapse heaolu ja lapsele parimate huvide tagamine käsitletud erinevates lastekaitseaduse peatükkides, ja on võimalik, et see on mõjutanud ka arusaama lapse parimast huvist ning just seetõttu ei käsitletud lapse parimat huvi tervikuna.

Vinjetide lahendamisel räägiti enamasti lapsevanematest ja nende aitamisest, ning harva lastest, ehkki arutelude alguses sõnastasin oma ootuse, et juhtumi lahendamisel hoitaks fookust lapse parimast huvil. Arutlustes ja lahenduste otsimisel räägiti enim koostööpartnerite võimalustest abistada vanemaid, vähem sellest, et neid kaasata lahenduste otsimisse ja nendega koos arutada parima lahenduse üle. Mõnel korral mainiti laiemalt lähivõrgustiku kaasamisest ning lastest. Laste osalusest perevägivalda juhtumite lahendamisel räägiti harva. Vinjetide lahendamisel kõneleti lastest pigem kui objektidest ning laste avaldatud arvamust ei käsitletud samamoodi kui täiskasvanute avaldatut. Ehkki ühes vinjetis toodud asjaolud kinnitasid selgesti, et ema on isale tekitanud vigastusi, suhtuti arutlustes sellesse kahtlevalt – pigem kiputi arvama, et tegelik vägivallatseja võis olla ikkagi isa.

Erinevad erialaspetsialistid pidasid lapse parimate huvide tagajana vastutavaks lastekaitsetöötajat. Tema ülesannetest ja võimalustest oldi teadlikud enamasti seadusandlikul tasandil ning võimalik, et sellest tulenes ka nende teadmine lastekaitse spetsialisti vastutavast rollist. Teised erialaspetsialistid, kes olid lastekaitsetöötajate olulist rolli näinud, arvasid endal olevat väiksema vastutuse ja vähem tööülesandeid, ning piiritlesid enda rolli pigem vanematele teenuste pakkumisega. Eriala piiridest väljaspoole töötamisest ning teise eriala vastutuse katmisest ei räägitud – pigem tehti kriitikat, kui seda oli vaja teha. Kuigi lastekaitsetöötajal nähti lapse parimate huvide tagajana olulist rolli, tõid erialaspetsialistid mitmel korral välja

lastekaitespetsialisti suure töömahu ning sellest tingitud ajapuuduse, mis raskendab koostöö tegemist perevägivalla juhtumite lahendamisel. Perevägivallast rääkimisel kasutati erinevaid mõisteid ning arutlustes ei nähtud last enamasti väärkoheldud inimesena, vaatamata sellele, et lapsi oli vinjettides kirjeldatud mitmetel kordadel vägivalla pealtnägijatena.

Lapse parima huvi tagamisel nähti enamasti vajadust koostööle ning enamasti räägiti koostööst kui sekundaarse võrgustiku koostööst. Rääkides vajadusest juhtida koostööd perevägivalla juhtumite lahendamisel ja lapse õiguste ning heaolu tagamisel, oldi erinevatel arvamustel. Enamasti rääkisid fookusgruppides osalejad vajadusest koostööd juhtida, aga pakuti välja ka võimalust koostööd koordineerida. Vähestel kordadel rääkis fookusgrupis osaleja, et koostööd ei olegi vaja juhtida, sest kõik teavad, mis on nende roll perede ja laste abistamisel. Koostöös juhti või koordineerijat näinud erialaspetsialistid pakkusid sellesse rolli enamasti lastekaitsetöötajat ning mõnel korral pakuti juhtivat rolli kellelegi teisele, lähtuvalt sellest, kes pere või lastega tegeleb.

Arutlustes pakuti hea koostöö tagamiseks – nii takistuste kui ka võimalusena – mitmete fookusgrupis osalejate poolt välja infovahetuse ja teenuste kättesaadavuse ja valikuga seonduv. Nii infovahetus kui teenuste olemasolu ja kättesaadavus on oma olemuselt koostöö tegijatele head tööriistad, kuid mõjutavad vähema võrgustikutöö sisu. Mõnel korral pakuti koostöö takistusena välja erialaspetsialistide üksteise mittemõistmist ning oma eriala hierarhias kas paremal või võimukamal positsioonil olevate ametnike erialastest barjääridest mitte loobumist. Võimalusena nähti erialade, perevägivalla olemuse ja koostöö sarnase mõistmise vajadust. Mitmed fookusgrupis osalejad arvasid, et hea koostöö tagajaks võib pidada ka isiklike häid suhteid, kuid seda ei saa pidada vähemalt pikas perspektiivis võimaluseks, kuna koostööpartnerid võivad erinevatel põhjustel vahetuda.

Magistritööd kirjutades tekkis mul mitmetel kordadel soov teada saada lapse parimate huvide nimel tööd tegevate erialaspetsialistide eriala piiride hägusate alade katmisest ning võimalike tööülesannete dubleerimiste olemasolust. Teema on aktuaalne ning väärtuslik, sest olemasolevate ressursside piires tuleb otsida uusi võimalusi veelgi paremini lapsi aidata. Minu teadmisel on seda teemat vähe uuritud ning vajaks nüüdsel ajal igakülgset käsitlust.

KOOSTÖÖ – see ei ole eraldi panustamine kellegi abistamisse, vaid selle nimel peame me kõik tegema **KOOS TÖÖD**.

KASUTATUD ALLIKAD

1. Aru, A., Paron, K. (2015) Lapse parimad huvid. *Juridica*, 6, 375-386. Kasutatud 08.01.2018
https://www.juridica.ee/article_full.php?uri=2015_6_lapse_parimad_huvid&pdf=1.
2. Austin, W.G. (2000). Assessing credibility in allegations of marital violence in the highconflikt child custody case. *Family and Conciliation Courts Review*, 38(4), 462-477
3. Barter, C., Renold, E. (1999). The Use of Vignettes in Qualitative Research. *Social Research Update*, 25 <http://sru.soc.surrey.ac.uk/SRU25.html>
4. Berger, P.L., Luckmann, T., (2018). *Tegelikkuse sotsiaalne ülesehitus*. Ilmamaa.
5. Bratka, M. (2011). *Võrgustikutöö Viljandimaa lastekaitsetöötajate käsituses*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
6. Burr, V. (2003). *Social Constructivism*. Routledge.
7. Boyle, D., Harris, M. (2009). The challenge of co-production. How equal partnerships between professionals and the public are crucial to improving public services. Kasutatud 18.05.2018
http://assetbasedconsulting.co.uk/uploads/publications/The_Challenge_of_Co-production.pdf
8. *Convention on the Rights of the Child*. (1989). United Nations General Assambly. Kasutatud 29.04.2018.
<http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CRC.aspx>
9. Declaration on the Elimination of Violence against Women. United Nations General Assambly. Kasutatud 18.05.2018
<http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm>
10. Eesti naiste varjupaikade liit. (i.a) Kasutatud 02.05.2018 www.naisteliin.ee
11. *Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioon*. (2011). Euroopa Nõukogu. Kasutatud 02.05.2018.
<https://rm.coe.int/1680462531>
12. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2012/29/EL, 25. oktoober 2012 , millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK. Kasutatud 16.05.2018 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>

13. Gornischeff, K, Saar, H. (2016). ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendavast aruandest. *Sotsiaaltöö*, 4, 31-37
14. Haldusmenetluse seadus. RT I, 23.02.2011, 8.
15. Hellsten, T. (2005). *Kuidas kohtuda inimesega*. Kirjastus Pilgrim.
16. Hester, M. (2011). The Three Planet Model: Towards an Understanding of Contradictions in Approaches to Women and Children's Safety in Contexts of Domestic Violence. *The British Journal of Social Work*, 41(5), 837-853
17. Hinno, K, Vallimäe, T. (2007). *Avaliku võimu ja kodanikualgatuse partnerlus: koostööd mõjutavad tegurid*. Kasutatud 18.05.2018.
<https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/Avaliku-v%C3%B5imu-ja-kodanikualgatuse-partnerlus-koost%C3%B6%C3%B6m%C3%B5jutava.pdf>
18. Holmesland, A-L., Seikkula, J. Hopfenbeck, M. (2014). Inter-agency work in Open Dialogue: the significance of listening and authenticity. *Journal of Interprofessional Care*, 28(5), 433-439
19. Hughes, R. (1998). Considering the vignette technique and its application to a study of drug injecting and HIV risk and safer behaviour. *Sociology of Health and Illness*. 20 (3), 381-400
20. Kalmus, V; Masso, A ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 28.04.2018. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
21. Kase, H. (2004). *Lähisuhtevägivald*. Eesti Avatud Ühiskonna Instituut.
22. Kass, V. (2017). *Paarisuhtevägivald kuritegude tõlgendused Eestis kohtutoimikute analüüsi põhjal*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
23. Korp, E., Rääk, R. (2004). Lastekaitsetöö kohalikus omavalitsuses. Kasutatud 21.05.2018 http://www.eatl.ee/wp/wp-content/uploads/Lastekaitsetoeoetaja_20kasiraamat.pdf
24. Kujundžic, L.P. (2017). *Multidisciplinary cooperation in the best interests of children witnesses and victims of sexual abuse*. Kasutatud 12.10.2017 <https://childhub.org/en/child-protection-online-library/multidisciplinary-cooperation-best-interests-children-witnesses-and>
25. Kriminaalmenetluse seadustik. RT I, 05.12.2017, 8.
26. Laherand, M-L.(2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. OÜ Sulesepp.

27. *Laste ja noorte õigused.* (i.a). Õiguskantsler. Kasutatud 16.05.2018
<http://www.oiguskantsler.ee/et/laste-ja-noorte-%C3%B5igused-ja-kohustused>
28. *Laste ja perede arengukava 2012-2020.* (2011). Sotsiaalministeerium. Kasutatud 05.01.2017.
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf.
29. *Lapsevanema õigused ja kohustused* (i.a). Õiguskantsler. Kasutatud 12.05.2018.
<http://www.oiguskantsler.ee/et/lapsevanema-%C3%B5igused-ja-kohustused-1>
30. Lapsesõbralik õigusemõistmine – spetsialistide seisukohad ja kogemused. (2014). Balti Uuringute Instituut. Kasutatud 21.05.2018. http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2015/06/Lapsed-kohtumenetluses_kokkuv6te.pdf
31. Lapse heaolu hindamise käsiraamat (2017). Sotsiaalkindlustusamet. Kasutatud 23.02.2018
http://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/lapse_heaolu_hindamise_kasiraamat.pdf
32. Lapse õiguste komitee üldkommentaar nr. 13 (2011). Lapse õiguste komitee. Kasutatud 10.05.2018
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Lapse_oigused_ja_heaolu/uldkommentaar_nr_13.pdf
33. Lapse õiguste komitee üldkommentaar nr. 14 (2013). Lapse õiguste komitee. Kasutatud 10.05.2018.
<http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2011/04/%C3%9Cldkommentaar-nr-14.pdf>
34. Lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 56
35. Lastekaitse seadus. RT I, 28.11.2017, 19.
36. *Lastekaitse osakond.* Sotsiaalkindlustusamet. Kasutatud 19.05.2018
<https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse>
37. Linno, M (2012). Eriala esitlemine lastekaitsetöötajate lugudes laste vstu suunatud vägivallast. J. Strömpl, M. Selg, M. Linno (toim). *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses* (120-165). Tartu Ülikooli kirjastus.
38. Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. (2011a). *Perevägivalda levikut soodustavad riskid ja perevägivalda ulatus praktikute hinnangutes.* Justiitsministeerium. Kasutatud 06.01.2018
<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivalda-levikut-soodustavad-riskid-ja-perevagivalda-ulatus-praktikute-hinnangutes>
39. Linno, M., Soo, K., Strömpl, J. (2011b). *Juhendmaterjal perevägivalda vähendamiseks ja ennetamiseks.* Justiitsministeerium. Kasutatud 09.05.2018
http://lft.ee/admin/upload/files/perevagivalda_juhis_kovidele_veebi.pdf

40. Luhamaa, K. (2015). *Universal Human Rights in National Contexts: Application of International Rights of the Child in Estonia, Finland and Russia*. University of Tartu Press.
41. *Lähisuhtevägivald* (i.a). Politsei- ja Piirivalveameti koduleht. Kasutatud 16.05.2018
<https://www2.politsei.ee/et/nouanded/lahisuhtevagivald/>
42. Miller, B. (2016). *In Whose Best Interest? Custody and Parenting Time Decisions in the Context of Family Violence*. Kasutatud 07.01.2018
<http://globalrightsforwomen.org/2016/12/08/whose-best-interest-custody-parenting-time-decisions-context-family-violence/>
43. Moss, B. (2015). *Communication Skills in Health and Social Care*. Sage Oublication.
44. Klefbeck, J., Ogden, T. (2001). *Laps ja võrgustikutöö*. SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus.
45. Kogukonnaprokurör – kes ta on? Prokuratuuri aastaraamat 2017 (2017). Kasutatud 13.05.2018
<http://www.prokuratuur.ee/et/prokuratuuri-aastaraamat-2017/kogukonnaprokuror-kes-ta>
46. Mononen-Mikkilä, P., Rauhala, R. Särkkälä, P. Sirkka, P. (2001). *Ava silmad!*. Naisten Kultuuriyhdistys.
47. Ohvriabi seadus. RT I, 28.12.2017, 52.
48. Pere ja lähedased (i.a). Innove rajaleidja koduleht. Kasutatud 20..05.2018
<http://www.rajaleidja.ee/perekond/>
49. *Preventing intimate partner and sexual violence against women. Taking action and generating evidence* (2010). World Health Organization. Kasutatud 16.05.2018
http://www.who.int/violence_injury_prevention/publications/violence/9789241564007_eng.pdf
50. Prokuratuuriseadus. RT I, 28.12.2017, 13.
51. Saar, H (2018). Lastekaitse Liit alustab omavalitsusi toetavate võrgustikukoolitustega „Koostöös lapse heaks“. Lastekaitse liidu koduleht. Kasutatud 25.04.2018
<https://www.lastekaitseliit.ee/2018/04/lastekaitse-liit-alustab-omavalitsusi-toetavate-vorgustikukoolitustega-koostoos-lapse-heaks/>
52. Saia, K. (2017). Interprofessionaalne meeskonnatöö: uus teema sotsiaaltöö praktikas ja uurimuses. *Sotsiaaltöö*, 3, 29-36
53. Slade, M., Oades, L., Jarden, A. (2017). *Wellbeing, Recovery, Mental Health*. Cambridge University press.

54. Soo, K. (2012). Õiguskaitsetöötajate ja pedagoogide jutustused oma tööst väärkoheldud laste juhtumitega. J. Strömpl, M. Selg, M. Linno (toim). *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses* (202-240). Tartu Ülikooli kirjastus.
55. Soo, K. (2016). *Eesti inimeste kokkupuude vägivallaohvritega ning teadlikkus naiste tugikeskusest ja tugitelefonist 1492*. Tartu Ülikool. Kasutatud 16.05.2018 naisteliin.ee/files/147_Teadlikkus_naiste_tugikeskustest_ja_abitelefonist_%202016.pdf
56. Soo, K., Reitelmann, E., Laan, T. (2012). Sooline vägivald ja perevägivald. Käsiraamat põhikooli õpetajale. Kasutatud 18.05.2018 http://www.enu.ee/lisa/501_Kasiraamat_.pdf
57. Sotsiaalhoolekandeseadus. RT I, 30.12.2015, 5.
58. Sotsiaalseadustiku üldosa seaduses. RTI, 30.12.2015, 3.
59. Strömpl, J. (2008). Tundlike teemade käsitlemise eetilise-metodoloogilised küsimused sotsiaaltöö-uurimuste kontekstis Eesti näitel. A. Rämmer, A (toim). *Vaateid teelahkmelt*, (150). Tartu Ülikooli kirjastus.
60. Strömpl, J. (2012). *Sotsiaalse tegelikkuse konstrueeritud iseloom ja interpreteeriv sotsiaalteadus*. J. Strömpl, M. Selg, M. Linno (toim). *Narratiivne lähenemine sotsiaaltööuurimuses* (15-47). Tartu Ülikooli kirjastus. *Teen kõik lapsesõbraliku menetluse huvides*. (2018). Justiitsministeerium.
61. Traks, K. (2018). Anne Daniel-Karlsen – pühendunud perevägivallas kannatanud laste aitamisele. *Sotsiaaltöö*, 1, 3-6
62. Uibu, M. (2018). Miks ja kuidas kaasata sotsiaalteenuse arendamisel ja analüüsimisel kliente ja teisi olulisi osalisi? *Sotsiaaltöö*, 1, 52-56
63. Valma, K. (2012). *Lapse prima huvi väljaselgitamine tsiviilkohtumenetluses vanematevahelistes hooldusõiguste vaidlustes*. Magistritöö. Tallina Ülikool.
64. Van Ewijk, H. (2018). *Complexity and social work*. Routledge.
65. Van Ewijk, H. (2017). Võrgustikutöö. *Sotsiaaltöö*, 3, 27-28
66. Verhellen, E. (2000). *Lapse õiguste konventsioon*. Lastekaitse liit.
67. Vihalemm, T. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 28.04.2018. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>
68. Viira, A. (2017). Hästi toimiv lastekaitse kohalikul tasandil on saavutatav koostöös. *Sotsiaaltöö*, 2, 42-47

69. *Violence and what to do about it. Extract from the WAVE report, 2005.* (2005). WAVE trust. Kasutatud 21.05.2018.
<https://www.wavetrust.org/sites/default/files/reports/migrate-wave-report-2005-8page-extract.pdf>
70. Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015 -2020. (2015). Vabariigi Valitsus. Kasutatud 03.05.2018.https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf
71. World report on violence and health (2002). WHO. Kasutatud 19.05.2018
www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/
72. ÜRO lapse õiguste konventsiooni täiendav aruanne (2015). Lastekaitse liit. Kasutatud 16.05.2018. <http://www.lastekaitseliit.ee/wp-content/uploads/2016/02/%C3%9CRO-LAPSE-%C3%95IGUSTE-KONVENTSIOONI-T%C3%84IENDAV-ARUANNE.pdf>
73. Qverelin, C. (2009). Children Exposed to Domestic Violence. Conclusions from the Literature and Challenges Ahead. *Journal of Social Work*, 10(1), 80-97

Lisad

Lisa 1. Vinjetid

I vinjett I osa

Anton 37.a ja Marju 23.a on koos elanud 6 aastat. Nende peres kasvab 6.a tütar Miia ja 11 kuune poeg Martin. Anton on kogukonnas tuntud pillimees ning Marju kodune ning kasvatab lapsi. Marjul on psüühiline erivajadus. Lasteaiaõpetaja on märganud, et Miia pissib alla ning aeg-ajalt teiste lastega mängudes läheb raevu ja teeb neile haiget. Lasteaiaõpetaja pöördub murega isa poole. Isa ütleb õpetajale, et tema ei ole kindlasti kodus vägivaldne ning lapse käitumine võib olla tingitud ema haigusest. Isa lisab, et püüab kogu olukorda kontrolli all hoida, kuid see on raske, aga ta saab hakkama. Lasteaiaõpetajale ei anna rahu, et isa hakkas vastuseks rääkima kohe sellest, et ei ole vägivaldne, ehkki õpetaja sellise murega isa poole ei pöördunud. Samuti teeb teda rahutuks teadmine, et emaga ei saa sidet, sest isa arvates ei tohi tema elukaaslane omada oma haiguse tõttu sidevahendeid (telefon, internet koos meilide saatmise võimalusega, facebook). Lasteaiaõpetaja pöördub (meili teel) lastekaitse spetsialisti ja noorsoopolitsei poole.

I vinjett II osa

Lastekaitse spetsialist ja politsei saavad juhtumiga tegeledes teada, et isa on ema suhtes olnud nii vaimselt kui ka füüsiliselt vägivaldne. Isa eitab vägivalda ning ema menetlust ei soovi, sest ta tunneb enda süüd vägivallas. Samuti ütleb ema, et lastega on kõik hästi, sest peksmise ajal viib isa alati lapsed ära teise tuppa ja nad ei näe midagi. Miia kinnitab, et issi ja emme on toredad, kuid emme karjub ja see on kole. Miia ütleb veel, et issi räägib talle sageli, et emme on väga haige ja ei tohiks nii palju veini juua. Miia teab issi jutu põhjal, et emme ei saa üksi teda ja venda kasvatada oma haiguse tõttu.

II vinjett I osa

Uku 28 a. on prügiauto juht ning tema elukaaslane Mari 37.a töötab Soomes puhastusteenindajana. Peres kasvavad 12.a kaksikvennad Ahti ja Ahto ning 7 aastane Mairo. Ahti ja Ahto teevad sporti ning mängivad korvpalli. Samuti käivad kõik kolm poissi muusikakoolis. Politsei saab ühel õhtul väljakutse Ahtolt, et kodus puhkusel olev ema on tarvitanud alkoholi ja lõhub ning laamendab kodus. Politsei leiab kohale jõudes ema, kes on agressiivne ning joobe tunnustega. Isal on vigastused (kriimustused) näopiirkonnas. Isa seletab, et ta ise tekitas need vigastused ning probleemi ei ole. Lapsed väidavad, et nägid pealt, kuidas ema muutus vihaseks ja küünistas isa ning samuti tükeldas kääridega enamuses isa riideid. Lapsed nägid, et ema jõi eelnevalt mitu tundi alkoholi. Isa menetlust ning võimaliku abi riigi poolt ei soovi ning ütleb, et saab oma perekonna heaolu tagamisega hakkama. Mairo nutab kogu selle aja ning ütleb, et tahab ainult rahu saada. Teda on kõik see karjumine ära tüüdanud. Laste hinded koolis on alla läinud ja isaga tahetakse laste käitumisest koolis rääkida.

II vinjett II osa

Kolm nädalat hiljem tuleb politseile väljakutse, kus Uku juhitud sõiduauto on sattunud liiklusõnnetusse ja sõitnud kraavi. Kerge peahaavaga on haiglasse viidud väiksem poeg Mairo. Maril on selg põrutada saanud ning politsei tuvastas tal alkoholijoobe tunnused. Poeg Ahti räägib, et isa sõitis kraavi sellepärast, et ema oli äkitselt hakanud isa peale karjuma ja autot juhtivat isa rusikaga pähe taguma. Kohale jõudnud politsei vastu oli Mari agressiivne ning ta paigutati kainenema. Ahto ütleb veel, et viimased kolm nädalat on olnud eriti rasked, sest igakord kui ema koju tuleb, siis on suur tüli. Ahto kardab oma isa pärast ning võtab alati kui ema tuleb, isa riided ning toimetab need sõbra poole. Ahti räägib, et ükskord vihastab ta selliselt, et läheb emale kallale, aga ta ei tahaks seda teha. Isa on kuri oma laste peale, et nad emast selliselt halvasti räägivad. Ahti ütleb, et parem kui ema koju enam ei tuleks, nii on kõigile parem. Samuti ei ole isa Uku nõus ühekski menetluseks ning otsima koos abelistega lahendusi. Ta ütleb, et see on tema enda mure ja ta peab ise hakkama saama.

Lisa 2. Fookusgrupi intervjuu

Fookusgrupi pikkus ja osalejate arv

Ajaliselt oleks maksimaalne fookusgrupi pikkus 1 tund 45 minutit. Selline ajaline mõõde annab võimaluse osalejatele piisavalt võimalust vastastikkusele stimulatsioonile, kuid ei väsita osalejaid piisavalt ära.

Osalejate arv tuleneb uurija soovist saada koostöömeeskonda kõik partnerid, kes tuumikuna lapse parima huvi eest seisma peaks. Osalevaid erialaspetsialiste on kokku max 7. Valmisolek on ka selleks, et mõnes piirkonnas soovitatakse või soovib osaleda keegi planeeritud erialade esindajates väljastpoolt.

Fookusgrupis osalejad

1. KOV lastekaitse spetsialist, SKA Lastekaitse osakond
2. Piirkonnapolitseid (noorsoopolitseid, piirkonnapolitseid)
3. Ohvriabi
4. Haridustöötaja
5. Menetleja (prokuratuur, uurija)
6. Meditsiinitöötaja
7. Naiste varjupaiga töötaja

Intervjuukava

Sissejuhatus ja kokkulepete sõlmimine: uurimuse eesmärk, konfidentsiaalsus, ootused osalejatele. Selgitused vinjeti olemuse ning fookusgrupi intervjuu läbiviimise kohta.

- Alguses tutvustusring ja soojendusena küsimus, millistena näete teie lapse parimaid huvisid perevägivalda juhtumite lahendamisel?
- Teise küsimusena tooks välja selle, kes peaks tagama perevägivalda juhtumites, kus üks osapool on laps tema parimad huvid?
- Kolmandaks küsiks milline on teie roll?

Edasiselt selgitaks, kuidas hakkab vinjettide põhjal ühine arutelu osalejatel. Kõigepealt saavad fookusgrupis osalejad lauda ühe väljamõeldud kaasuse ehk vinjetti. Saadud informatsiooni pinnalt tuleb leida võimalused lapse parimat huvide tagamiseks ning selleks teha koostööd omavahel arutledes. Moderaator-uurijale on võimalik vinjeti esmase informatsiooniga tutvumise järel esitada täpsustavaid küsimusi. Teiseks võimaluseks on moderaatori-uurija enda

poolt vajaliku informatsiooni lisamine, et hoida teema fookust, stimuleerida arutelu või täiendada osalusvaatluse võimalusi.

Võimalik ajakava

Sissejuhatus ja kokkulepete sõlmimine (5 minutit)

Tutvustus ja soojendusküsimused (15 minutit)

Algne vinjett I aruteluks (15 minutit)

Sisendi lisamine (10 minutit)

Respondentide arvamused (10 minutit)

Algne vinjett II aruteluks (10 minutit)

Sisendi lisamine (10 minutit)

Uurimuses osalejate arvamused (15 minutit)

Kokkuvõte (5 minutit)

Seejärel annaks lauda vinjetti algse loo ning laseks osalejatel arutelda.

Arutelu elavdamiseks esitaks järgmised küsimused:

- Mida teete, kui on tekkinud selline olukord? Kuidas tagate laste parimad huvid?
- Kuidas sekkuksite olukorra lahendamisse?

Uue informatsiooni lisandumine võimalus tekib fookusgrupis osalejatel, kas ajalise vaate (10 min) või mingitele kokkulepetele jõudmisel ning iga võrgustiku liige on saanud oma sisendi anda. Uue sisendi andmisel jälgib uurija-moderaator, et kõik osapooled osaleksid arutelul aktiivselt. Selliselt lahendatakse fookusgrupis ära kaks vinjetti.

Uurimuses osalejate arvamuste blokis võib olla vajadus küsimusteks, millele vastust ei ole saanud.

Teemad, mida kindlasti on vaja puudutada tulenevalt eesmärgist, on järgmised:

- Lapse parimad huvid ja erialaspetsialistide tõlgendused nendest perevägivalla juhtumites, kus osaline on laps
- Koostöö tegemine lapse osalusega perevägivalla juhtumites
- Koostöö parandamiseks uued võimalused

Uuringueetika

Fookusgrupp on tundlik küsitlusvorm vastaja anonüümsuse ja isikuandmete konfidentsiaalsuse seisukohalt. Intervjuu eesmärk on avada inimese mõttemaailma ja väärtusi ning analüüsi seisukohalt on oluline ka selle vestluse salvestamine. Seetõttu on oluline respondentide

teavitamine turvalisest intervjuust ning kokkulepete saavutamine omavahel ning uurija ja respondentide vahel. Vastajale peab alati jääma vaba valik kas vastata või mitte. Vastaja isikuandmeid ei tohi üheski etapis seostada tema hinnangutega. Vestluse stenogramme ega lindistusi ei tohi kasutada üheks muuks otstarbeks kui ainult analüüsi koostamiseks.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helmer Hallik (sünniaeg 02.02.1973),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Lapse parima huvi konstrueerimine perevägivalla juhtumitega tegelevate spetsialistide tõlgendustes“, mille juhendaja on Merle Linno.

1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2018